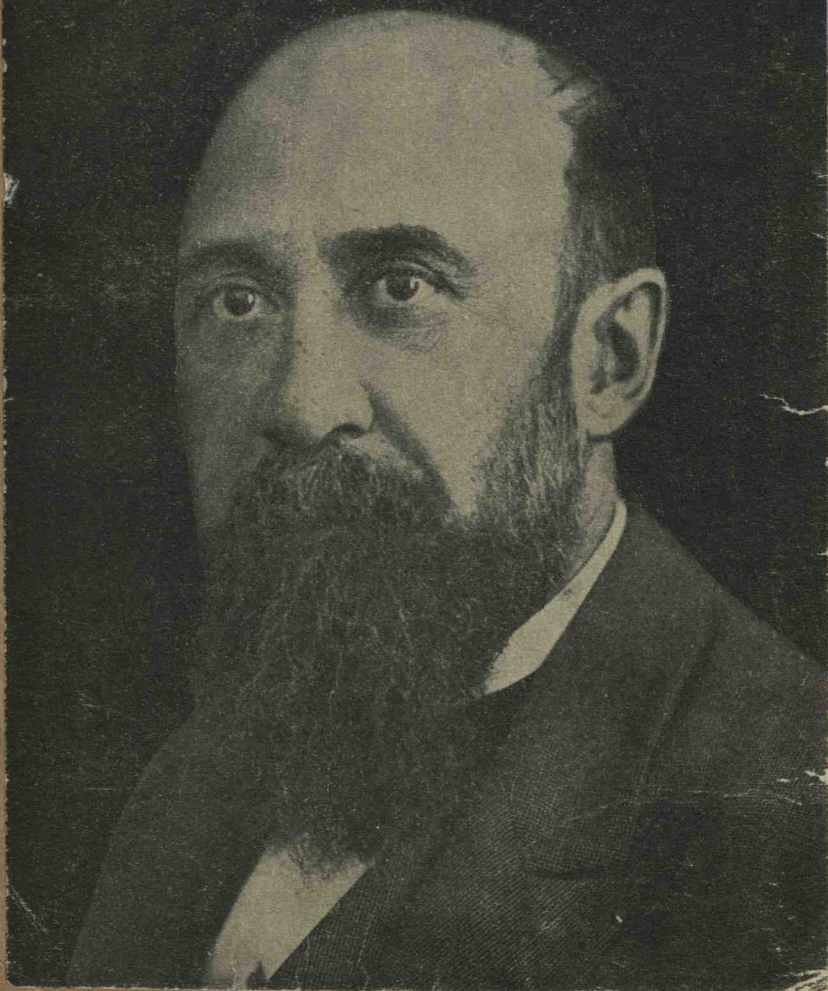

N. IORGA

R. C. U.

I 150785

PENTRU
INTREGIREA NEAMULUI.

BIBLIOTECA CENTRALA
UNIVERSITARA
București

Cota

I 150785

Inventar

806688

-E. 137

Z/562

N. IORGA

— BD 135490

PENTRU

INTREGIREA NEAMULUI

— CUVÎNTARI DIN RĂZBOIU —

1915—1917

Biblioteca „EPOPEEA NEAMULUI“

— 1925 —

Biblioteca Centrală Universitară

BUCUREȘTI

Cota

Inventar

1150785
806688

50/97

Re 144/12

In Biblioteca politică „EPOPEEA NEAMULUI”
a d-lui N. Baboeanu

Au apărut:

„Pentru România Mare” de Take Ionescu,
(Cuvintări din Războiu).

„Amintiri” de Take Ionescu.

„Pentru România Mare” de N. Filipescu.
(Cuvintări din Războiu).

„Pentru Intregirea Neamului” de N. Iorga,
(Cuvintări din Războiu).

România politică,
socială și economică } de N. Baboeanu
Crimele Războiului

In preparație :

Presa în vremea Epopeei
Icoane și figuri } de N. Baboeanu
din vremea Epopeei

B.C.U. "Carol I" Bucuresti

C806688

Dei, o mîn' riguroasă de mine, o
mîn' vestibuloa prin discordii și neșo-
pitoasă prin rețea de aventuri. Cu spi-
rituale lui Dumnezeu atence, cu sabie
biruitoare în mîni, va veni vremea
cînd din ocazi Romîni mici,
fisiato și mîncato de discordii, vor
face altceva decît cîntecul fașă mo-
derno a organizației politice faneriste,
vor face un Stat național și repu-
lican, cuprinzînd cu subiect deplin
pe Romîni din toate țările și pe
Romîni din toate țările

M. Roșca

Cuvîntare rostită la adunarea din Iași a „Ligii Culturale”, în Martie 1915.

Ca secretar al Ligei, am de cetit o moțiune. N'am pretenția de a o tălmăci față de sufletele d-voastră, cari sînt și prea înțelegătoare și prea curate ca să aibă nevoie de aceasta, ci numai, cu toată îngrijorarea unui om cinstit ca nu cumva o judecată falsă să-i scape, — și ce teribilă ar fi o judecată falsă în momentul de față, ce teribil ar fi să murim pentru ce nu trebuie! — și ca o datorie deci față de conștiința mea, îngrijorată pentru efectele pe cari vorbele cari se spun de un om cu autoritate în această țară, multă, puțină câtă o are, voi adăogi câteva cuvinte.

Câte ceva poate s'o fi uitat între multele lucruri bune spuse astăzi. Un lucru s'a uitat, și trebuie să-l spunem.

Este o zi de mare sărbătoare creștinească, și ceia ce face măreția și binefacerea creștinismului este că nu e una din sărbătorile sale care să nu poată fi pusă în

fiecare an în legătură cu toate durerile, cu toate bucuriile și toate speranțele noastre. Astăzi este ziua Floriilor. Cu aproape 2000 de ani în urmă, Mântuitorul, întrupând cea mai strălucită idee morală din omenire, intră în Ierusalim călcând pe stâlpările care i se așterneau în cale. Și noi astăzi avem de întins stâlpări în calea idealului nostru, care, blând și liniștit, înaintează cu siguranță către ținta pe care neapărat trebuie să o atingă. (*Aplauze călduroase*).

Sunt păgâni și între noi: îi rugăm să nu ne spurce sărbătorile. (*Puternice aplauze*).

Astăzi e ziua în care toți trebuie să ne pregătim stâlpările. În ceasul binecuvântării răspândite asupra tuturor, al unirii desăvârșite prin tot ceia ce se zbate 'n inima fiecăruia, prin tot ceia ce luminează în gândul fiecăruia, să nu se amestece glasul păgân! (*Aplauze*).

Va veni pe urmă suferința, va veni bătaia cu vergile, ridicarea pe cruce, deși nimeni nu va putea așeză în mormânt idealul nostru, odată ce el a călcat pe stâlpările pe care i le vom fi întins. (*Aplauze*). Dacă voiesc, să vie ceilalți, să vie atunci! Cine are de împuns cu sulița, să cruțe ceasul Floriilor; să aștepte Săptămâna Patimilor, când vom fi blestemați, loviți, dușmăniți!

Noi să avem măcar această mângâiere :

pe acei cari invoacă azi patriotismul ca să împiedice poporul nostru în drumul său firesc, să-i vedem atunci alături de străini. Nu poate fi pedeapsă mai mare decât aceasta. (*Furtunoase aplauze*).

Și să le făgăduim un lucru la toți : oamenilor cari au nevoie de bani pentru polițe, oamenilor cari au nevoie de bani pentru vicii, oamenilor cari au nevoie de bani pentru ambiții, oamenilor cari se ridică din mormintele lor, odioase fantasme, înfigând ghiarele lor în țărână pentru a se înfățișa în lumina zilei de astăzi scoțând blesteme pe cari le înfățișează ca binecuvântări. Ei bine, tuturor acestora să le făgăduim un lucru. Când va veni ceasul Invierii, nu-i vom pedepsi noi : vom lăsa ca priveliștea unei bucurii, în care nu s'a amestecat avântul și munca lor, să-i pedepsească singură. (*Inflăcărare aplauze*).

Nu voi spune nicio vorbă contra acestor oameni ; nu voi aminti numele lor, ca să nu amintesc și binele legat cândva de acest nume. Ii aștept în vremea când noi, câți vom rămâne, ne vom întoarce plini de praful și de sângele luptelor și vom îngenuchiă mulțumind lui Dumnezeu. Ii așteptăm atunci. Ne vom uita în ochii lor și le vom spune : adu-ți aminte de ceasul acela ; tu niciodată nu o să-ți ai locul în fericirea

pe care n'ai ajutat-o să se întemeieze. (*Pu-ternice aplauze*).

Oare se gândesc oamenii aceștia la ce fac ? Imi aduc aminte că în Iulie, când unele minți credeau că e de ajuns puterea, — și ce blestem este o astfel de ideie! —, da, că e de ajuns puterea ca să câștige biruința, îmi aduc aminte că în Iulie, când se credeă că unde sânt cei mai mulți, unde este tehnica mai desăvârșită, unde e pregătirea mai veche și mândria mai strașnică, unde e unitate și solidaritate națională mai desăvârșită, acolo va fi și biruința, îmi aduc aminte că în momentul acela, când părea să se plece cumpăna înspre mersul nostru alături cu dușmanii noștri seculari, Ungurii, și cei ce se târăsc după dânșii, Austriacii, și cei ce au nevoie de îndrăzneala unora și ticăloșia altora pentru a domina în Europa, Germanii, — îmi aduc aminte că la pragul ușii mele a apărut un învățător și m'a întrebat: D-ta poate știi mai multe decât mine ; adevărat este că vom merge noi cu Ungurii laolaltă, părăsind în urmă tot ceia ce am pregătit și nădăjduit până acum ? Plecându-mi capul, i-am spus : se poate să mergem alături cu Ungurii. E îngrozitor, dar în momentul acela am avut impresia că s'ar putea și aceasta. Și, atunci, învățătorul a șoptit : Un singur lucru îl blestem : toată nădejdea pe care am avut-o o

viață întreagă în sufletul meu, toată nădejdea pe care, în cariera mea de învățător, am sădit-o în sufletele care mi-au fost încredințate. (*Aplauze călduroase*).

Vă gândiți d-v. ce s'ar întâmpla dacă aceea ce s'a pregătit prin toată cultura școlilor, prin ceia ce această cultură a coborît din ce e mai adânc, mai tainic, mai sfânt în sufletele tuturor, ar trebui să fie părăsit ? Ni se zice : grânele noastre vor trece libere gurile Dunării, și se va asigura comerțul nostru. Basarabia va fi căpătată, cu părțile ei bune și rele. De acum înainte însă, Ardealul să-l părăsim... Căci nu e chestiune de amânare ; e o chestiune de părăsire odată pentru totdeauna. Când națiunea maghiară biruitoare se va înfige acolo, hotărîtă să sfărâme orice piedică interioară s'ar impune imperialismului său, trebuie să fie cineva nebun sau stupid ca să-și închipuie că vom scoate această națiune, sigură că e sprijinită de toate puterile germane, către dominație, din cuibul său ardelean. (*Aplauze*). Dacă s'ar face aceasta, ar trebui ca și la noi să se ia măsura care s'a luat odată la Atena. În vechea Atenă eră o tribună la care se ridicau — spune Plutarh — oratorii rând pe rând ; unul vorbiă mai bine, altul mai slab ; dar o flacără se aprindea în inimile tuturor Atenienilor la cele d'intâi cuvinte spuse. Indemnul cel mare

veniã în sã de aiurea : de pe tribuna aceia se vedeã Marea liberã, și fiecare Atenian își amintiã de toate biruințele care se câștigaserã pe întinderea aceia albastrã a Mării. Cultura noastră este tribuna de pe care, oricine ar vorbi, nu se poate sã nu se vadã întinderea strãlucitã a tuturor gloriilor trecutului. Și, în Atena de odinioarã, când spiritul public a decãzut, când conștiința a încetat, când în ticãloșie politicã și desorganizare moralã s'au prãbușit toate, unul din cei treizeci de tirani s'a mirat de un lucru : de ce totuși sunt încã suflete în care se pãstreazã setea de luptã și iubirea de cetate ? Și atunci un cetățean a dat mijlocul ca sã scape pentru totdeauna de ultimii reprezentanți ai idealului. El le-a spus : coboriți tribuna în așã fel în cât sã nu se mai vadã de acum înaintea Marea cu toate amintirile ei ! Ei bine, ar trebui, dupã clipele acestea, dacã o nenorocire fãrã nume ne-ar atinge, dacã interese subterane și ambiții nesãnãtoase și cruda neînțelegere a nevoilor politice de astãzi ar birui, ar trebui atunci sã se cufunde sau sã se sfãrãme însuși altarul culturii noastre, pentruca nimic din gloria noastră cea veche sã nu se mai poatã vedeã. (*Aplauze îndelung prelungite*).

Au îndrãznit sã vã vorbeascã d-v. toți Moldovenii de pripas, toți Moldovenii cei

cu coroane litvane de uzurpație, cari înaintea se rușinau de a se întitulă coborîtori ai răzeșilor Moldovei, au îndrăznit să vă vorbească d-voastră, nouă Moldovenilor, de Moldova ! Să exploateze un sentiment care prinde pe oricine când privește dunga Prutului către câmpiile, unde s'au purtat atâtea lupte strămoșești, ale Basarabiei... Poate fi ceva mai ticălos decât să utilizezi un sentiment sfânt pentru a împiedică pe un om sau o națiune de a îndeplini o datorie cel puțin tot așa de sfântă ? Nu există act mai mizerabil decât acela de a trezi în sufletele noastre sentimente bune, pentru a zdrobi alte sentimente bune și pe cele mai sfinte sentimente, pentru a împiedică îndeplinirea celei mai neapărate datorii. (*Aplauze puternice*). Ardealul, un vis pentru Munteni ; Basarabia, un vis pentru Moldoveni ? O minte hrănită din două, trei cărți, din amintirea câtorva lecții la Paris, din conversațiile dela Capșa și din cetirea unei prese ușoare, se încântă ! Au tăiat geografic pe meridian idealul românesc și au spus: voi, Moldovenii, nu vă gândiți la Ardeal pentru că trebuie să vă gândiți la Basarabia ! Și pun rămășag că ar fi venit și ar fi spus tot așa de ușor, dacă altele ar fi fost împrejurările : Voi, Munteni, nu vă gândiți la Basarabia, fiindcă în calitate de Munteni aveți dreptul vostru către Ardeal ! Și nu

fiindcă într'un caz i-ar fi durut de Basarabia și în cellalt de Ardeal, ci fiindcă întrebuintează și ar fi gata oricând să întrebuinteze, o parte din dreptul nostru ca armă pentru distrugerea celuilalt drept. (*Aplauze*).

Atunci mie, care sânt un istoric străduitor în cunoașterea trecutului nostru, să-mi dați voie să vă spun un lucru : nici ca deosebire geografică nu puteți d-voastră, Moldovenii, să localizați drepturile noastre și așteptările noastre în sens basarabean. Nu. Au spus tovarășii mei din Comitetul Central al Ligei Culturale că de acolo, din Ardeal, au venit întemeietorii unui principat ca și ai celuilalt, că din Ardeal a venit Radu Negru, întemeietorul Țării-Românești, și din Maramurăș Dragoș și pe urmă Bogdan ca să descălece Moldova. Ei bine, să mă ierte dumnealor, dar nu e așa. Singura țară care s'a întemeiat cu oameni veniți de dincolo și cari au scăpat regiunile acestea de pierderea românismului în masa năvălitorilor ruteni, singura țară care-și datorește principiul de viață Românilor din părțile celalalte, este Moldova. (*Aplauze*). Radu Negru este o legendă ; Dragoș și mai ales Bogdan sunt adevărați. Nu cu Românii din Făgăraș s'a întemeiat Țara-Românească ; Făgărașul l-am întemeiat ca o cetate a românismului noi, cei din Țara-Românească ; dar Mol-

dova s'a întemeiat numai prin Voevozii maramureşeni, cu toate puterile lor româneşti, cu toţi mândrii cnezi coborîţi din munţii aceştia de de-asupra Ardealului. Şi, dacă este pământ românesc care înaintea de toate datoreşte recunoştinţă fraţilor de dincolo, acest pământ românesc este deci Moldova. (*Aplauze prelungite*). Să-şi schimbe titlul onorabilii domni dela Aghenţia chesaro-crăiască; Aghenţia, care-şi are la dispoziţie fonduri pentru toate stricăciunile şi pentru toate rătăcirile de minte, va avea fără îndoială şi o idee pentru aceşti indigenţi, pentru aceşti săraci de idei şi argumente, şi „Moldova” lor se va numi cu un nume care să se potrivească mai bine cu curăţia de cuget şi claritatea de idei a celor cari au întemeiat-o şi o conduc. (*Aplauze*).

Daţi-mi voie să încheiu, amintind anume tradiţiuni statornice ale istoriei. Moldova şi Ţara-Românească au fost şi înainte de 1859 strâns unite între dânsele. Din cele mai vechi timpuri, ceiace a fost într'unul din aceste Ţinuturi a fost şi în cellalt. Dar o deosebire, cu toate acestea, a existat între caracterul politic al unui principat, al unei regiuni, şi caracterul politic al celuilalt principat, al celeilalte regiuni.

Avem într'adevăr tradiţii moldoveneşti, dar tradiţiile moldoveneşti sunt cele cari

vi se indică de aici, nu cele care vi se strecoară de dincolo. Tradiție moldovenească este ca, față de Domn, să nu se exploateze sentimente firești la dânsul pentru a le întrebuința împotriva țării sale, ci să-l ajute a se ridica (*aplauze furtunoase. Bravo!*) eroic, cu toate puterile înfrângerii de sine însuși, către datoria fulgerătoare, care-i poate da nemurirea pentru toate timpurile (*mari aplauze*). Moldoveanul a fost totdeauna un supus credincios, și, dacă în zilele grele aș dori ceva Regelui României, este să fie înconjurat în cea mai vajnică luptă de hotărîrea și vitejia moldovenească. (*Aplauze entuziaște*). Credincioși au fost răzeșii de odinioară ai Moldovei. Și, dacă sunt mândru, din trecutul alor mei, sunt mândru de acele picături de sânge răzășesc care curg în vinele celui care se coboară și din neamul lui Costea și Bucur. Credincioși am fost; lingușitori niciodată, niciodată intriganți.

Iar, în ceiace privește datoria față de țară, Moldova a știut una: în clipa de primjdie toți laolaltă. Moldova a cunoscut ici și colo câte un trădător; niciodată însă trădătorul n'a putut să găsească în mijlocul ei oameni pe care să-i adune și să-i arunce împotriva steagului sau a idealului țării. (*Inflăcărate aplauze*).

Cine îndrăznește astăzi a se adresă Mol-

dovei pentru a găsi aici pe dușmanii viitorului nostru, acela săvârșește un păcat față de românismul întreg, dar săvârșește mai ales cea mai grea greșală față de toate amintirile Moldovei. (*Mari aplauze*).

Atingându-se aceste amintiri, s'a luat în deșert numele celui mai mare Moldovean, care a fost și cel mai mare Român din trecutul nostru, numele lui Ștefan. Au îndrăznit, în foile lor clandestine și în foile lor mărturisite, să ridice pe Ștefan-cel-Mare însuși ca dușman al idealului românesc. De o parte Mihai Viteazul, cuceritorul Transilvaniei, stăpânitorul munților ardeleni, al Moldovei și al Munteniei; de altă parte Ștefan-cel-Cuminte, care a plâns pentru Chilia și Cetatea-Albă, care a asigurat că prin Chilia și Cetatea-Albă se poate recâștiga tot restul, că fără cetățile acestea, sfinte fără îndoială, tot pământul românesc, tot neamul nostru ar peri.

Poate fi ceva mai infam decât această încercare ca, în momentul când avem nevoie, nu numai de toate puterile noastre de astăzi, dar de toate amintirile noastre din toate timpurile, când, precum avem nevoie de ultimul țaran, avem tot atât de multă nevoie ca din adâncul pământului să se ridice, până la cel din urmă, toți eroii noștri, ocrotind steagurile românești ce vor merge către biruință, să se înfățișeze față

în fața ca dușmani, Ștefan deoparte, Mihai de altă parte, deschizându-se mormântul dela Putna ca să se arunce blestem oaselor risipite ale aceluia care a căzut pe câmpia dela Turda ?

Ei bine, nu ! Dacă impietatea lor scormonește mormintele, să ni se dea voie nouă să evocăm umbrele cari dorm într'însele. Și, atunci, din Putna s'ar ridică, purtând hlamida lui regală, înveșmântat în purpura lui de Impărat, străbunul Ștefan. Și nu dușman, ci prieten ar stă în fața aceluia care și-ar adună cenușa de pe tot cuprinsul pământului românesc, care ar lipi sfântul său cap dela Dealul de osămintele îngropate în câmpia ardeleană și care ar purta pe umeri, în locul purpurii împărătești, haina albă stropită cu sânge a martirului său. Și nu și-ar aminti unul altuia idei politice deosebite, ci Sfântul dela Putna ar aminti Mucenicului dela Turda că, dacă unul a murit prin Austria, cellalt, Ștefan, prin vechea Austrie ungurească a putut să fie învins. (*Aplauze prelungite*). Și n'ar fi nevoie să răscolim prea mult în paginile trecutului nostru, ca să găsim cuvintele înseși pe care Ștefan le-ar îndreptă către Mihai. Cuvintele acestea sunt scrise în plângerile lui către creștini, în acele memorabile cuvinte prin care el, trădat în fiecare clipă și umilit în fiecare clipă de Matiaș Corvinul,

care nu i-a dat nici bani, nici oaste, dar care a tras profit viclean din orice sfortare biruitoare a lui, strigă lumii întregi : nimeni nu m'a ajutat și mulți s'au bucurat de înfrângerile mele.

Acei cari s'au bucurat de înfrângerile lui Ștefan, erau bunicii acelora cari erau să-și înfunde mâinile în sângele lui Mihai Viteazul. Ii leagă dela un capăt la altul aceeași politică : de trădare față de Ștefan, de crimă față de Mihai. (*Mari aplauze*).

Nu, cu siguranță că nu vom fi singuri : când orice suflet curat, orice voință hotărâtă, orice înțelepciune și orice vitejie se vor uni laolaltă pentru triumful unei cauze drepte, în jurul nostru strămoșii toți vor stă. Și numai atunci când steagul biruinței românești va umbrî rămășițele lor, numai atunci va fi și bucurie deasupra pământului și pace în mormintele acestui neam. (*Mari și entuziaste aplauze îndelung prelungite*).

**Cuvântare rostită la adunarea din Galați
a „Ligii Culturale”, la 19 Aprilie 1915.**

În vestita povestire epică a Elenilor, veche de mai multe mii de ani, eroii, înainte de a lupta, țin discursuri. Discursurile din Iliada lui Homer sunt vestite, dar timpul Iliadei, fără îndoială, a trecut de mult pentru noi: înainte de a lupta — și aceasta trebuie să o facem: să luptăm —, înainte de a lupta în spornica luptă sufletească a păcii și în biruitoarea luptă cu brațul a războiului, nu suntem datori să ținem strălucitele cuvântări ale lui Achile, Patrocle și Hector, când se auzia întâia oară zângănitul armelor. Noi avem datoria ca de trei primejdii să ne ferim astăzi, fiecare din noi, chiar acei cari, prin deprindere, prin însușirile temperamentului lor ar putea fi ispitiți în altă direcție: să ne ferim de demagogie, să ne ferim de diplomație și să ne ferim de retorică. (*Aplauze*). Prin urmare, dați-mi voie, în această cuvântare de câteva minute, să fiu, — cum

sunt rare ori vorbitor dela o bucată de vreme, — să fiu, zic, foarte scurt, foarte laptic și foarte rece.

Fiindcă între acuzațiile cari ni se aruncă dintr'o anume parte, în care pietrele pornesc cu ușurința celor ce se găsesc în mâna copiilor, în mâna nebunilor sau în mâna aceluia cari s'au trecut cu vârsta, între acuzațiile cari ne vin din partea aceia, în care așa de duios se întovărășește nedesăvârșirea minții, rățacirea minții și depărtarea în trecut a cugetării, pentru minți chiar foarte bune, este și o puternică învinuire. Nouă, aceluia cari venim din locuri deosebite și, fără a ne confundă, ducem față de împrejurările de astăzi, o luptă dreaptă pentru scopul pe care-l spunem răspicat oricui : în partea aceasta și pe drumul acesta, iar nu în altă parte și pe alt drum, nouă ni se aduce acuzarea că suntem romantici, că suntem sentimentali, că suntem călduroși, că suntem entuziaști. Entuziasmul nesincer este fără îndoială un mare păcat ; entuziasmul sincer este o mare forță. Dar cine este capabil de cel mai sincer, prin urmare de cel mai rodnic entuziasm, în anume momente trebuie să biruiască entuziasmul din el, să se silească să fie numai omul rațiunii, pentru a nu deschide pe această cale a căldurii entuziasmului sau bănuelii de căldură a unui entuziasm care ar trece dincolo de

marginile posibilității, o poartă adversarului care pândește pentru a spune despre tine: „de aceia crede, pentru că nu e în starea aceia plină de răspundere, în starea aceia de conștiință perfectă a omului care spune numai lucrurile pe care în orice fel de împrejurări le-ar fi spus”.

Să vorbim prin urmare liniștit, rece, faptic cu privire la lucrurile de astăzi.

Domnilor, au trecut câteva zile de când bătrânul conducător al celui mai vileaz dintre popoarele cari se luptă astăzi în Europa, de când bătrânul conducător al poporului sârbesc, d-l Pașici, care acum câțeva vreme, șoptiă, într'o convorbire particulară cu privire la soarta Bosniei și Herțegovinei, la soarta Ardealului nostru, cuiva mai tânăr decât dânsul: zilele acestea o să le apuci, fiindcă ești tânăr, și nu știi că va apucă și el zile de o așa de bogată vitejie pentru poporul său, — au trecut câteva zile de când d-l Pașici spunea un mare adevăr, pe care nici asociațiunea tuturor falșilor cugetători politici din România nu va fi în stare să-l răstoarne, chiar dacă ar mai învăța fiecare cel puțin de zece ori cât i-a îngăduit viața lui politică să învețe până astăzi. Anume că un popor, un Stat nu poate să trăiască într'adevăr cu

izbândă decât potrivit cu principiul pe care s'a întemeiat viața lui.

Care este principiul pe care s'a întemeiat însăși viața noastră? De ce s'au înființat, într'un anume moment, acum atâtea sute de ani, două Domnii, care au luptat între dânsesele cu atâta patimă poate fiindcă tindeau să se confunde prin biruința uneia din ele, de ce s'a întemeiat Țara Românească și de ce Moldova? S'au întemeiat ca să vândă mărfuri pe cutare cale, pe cutare drum? S'au întemeiat ca să câștige fiecare bogății multe, să creeze prin prisosul de bogății finanțe de Stat înfloritoare? S'au întemeiat fiindcă, poate, clasa dominantă a vrut să supuiе alte popoare? Nu! S'au întemeiat fiindcă un număr de țărani viteji, respectuoși de cuvântul dat, gata să se închine lui Dumnezeu din cer ca să le dea biruința, fiindcă această mână de țărani, strămoșii cei mai adevărați ai părții celei mai adevărate din neamul nostru, au zis: în numele acestui neam și pentru scopurile acestui neam, luptând împotriva oricui, trebuie să trăim! De aceia s'au întemeiat. (*Mari aplauze*).

Și dați-mi voie ca pe adversarii acestei concepțiuni, care explică întreaga noastră viață, dați-mi voie ca pe acești adversari, cari-i aduc prin atitudinea lor cea mai gravă insultă, să-i înțeleg prin ei înșiși. Da,

fără îndoială, nepotul cutărui Grecușor pribeag, pe care întâmplarea l-a ajutat să se ridice în rangurile unei intelectualități de dinstincțiune superficială, sau urmașul cutărui cneaz litvan, — urmaș adevărat sau presupus, dar care zice că se coboară de acolo —, urmașul cutărui cneaz litvan, care n'a știut decât sabia lui ridicată, păgâna lui sabie ridicată pentru a stăpâni neamuri, sau acela care și-a slavizat numele pentru a ascunde cea d'întâiu poreclă pe care au purtat-o înaintașii săi, să-mi deă voe să-i înțeleg de ce sunt împotriva cinstitei concepții fundamentale a vieții neamului nostru și a scopurilor pe cari acest neam, potrivit destinelor lui trebuie să le urmărească. Noi însă ne aducem aminte de acei viteji țărani, noi știm pentruce au fost întemeiate țările noastre, știm prin ce lupte au fost păstrate și știm prin urmare că astăzi noi nu ne putem asocia cu niciun preț la războiul pe care cea mai desăvârșită organizație omenească — o recunosc — l-a început pentru a denega popoarelor dreptul de a trăi pe baza lor națională și pentru scopurile lor naționale. (*Aplauze puternice, îndelung prelungite*).

Sunt, domnilor, două feluri de „non possumus” în lume. Este un „nu putem” al diplomației, care ține de azi pe mâne: o biruință în cutare loc ori o înfrângere, un

tratat încheiat, o șoaptă spusă la ureche, asigurarea unui diplomat, acel imens mahalagism de note și rapoarte pe care le mătură în fiecare moment diplomația lumii, acestea o pot face să-și schimbe părerea pe care a avut-o până atunci : dar este un „non possumus”, un „nu putem” național, moral, absolut, etern, acela pe care poporul nostru îl opune azi poftelor de dominație ale rasei germane și maghiare asupra lumii întregi. (*Furtunoase aplauze, îndelung prelungite*).

Domnilor, multe le poate scuză puterea, dar ceiace se petrece astăzi în Belgia, în Franța, ceiace s'a petrecut ieri în Serbia, nici biruința cea mai desăvârșită a celei mai superbe puteri n'o poate scuză. Și cei mai mici au măcar datoria să fie morali și cinștiți. Cum, adecă, noi să mergem alături de Austrieci, pentru o bucată de pământ dăruită, cucerită chiar de Austrieci, pentru a ne fi aruncată nouă, dincolo de Prut ? Noi să mergem împotriva rămășițelor eroice ale poporului sârbesc, să ardem casele cari au rămas încă în picioare, să jertfim copiii cari mai caută o bucată de pâine de strălucit eroism ? Să ne ridicăm noi împotriva Franței, care cu ultimele sale puteri apără cel mai sfânt drept ? (*Inflăcărare și zguduitoare aplauze îndelung repetate. Cei din sală în picioare aclamă și protestează*).

Aplauzele d-voastră au răspuns. Și oriunde în România s'ar pune această întrebare, și cel mai ticăloșit de calculele interesului material, și cel mai încremenit în socotelile sale dintre falșii bărbați politici, ar simți rușinea suindu-i-se în obraz. Astfel de teorii sunt posibile numai atunci când ultima rădăcină a moralității, când ultima putere de manifestare a rușinii pentru fapta rea ar dispărea din sufletele oamenilor. Nu! Nu putem! O fac alții pentru domnia lumii, noi nu voim domnia lumii. N'avem măcar această scuză pentru a îndeplini cel mai degradant act care se poate îndeplini în viața unui popor mândru de cinstea acelor cari l-au alcătuit în toate timpurile. (*Călduroase și prelungite aplauze*).

Amintesc acum pentru ultima oară acest punct de vedere: este atât de scârbos, încât chiar cel care trebuie să-l combată, simte un fel de revoltă a conștiinței sale împotriva unei teorii pe care altul a creat-o, dar care prin buzele lui se rostește.

Ni s'a spus: lăsați Ardealul să piară în foame, să piară în sânge, în desnădejde: să nu mai auzim toate strigătele femeilor lăsate fără sprijin, ale celor cari cerșesc un bob de mălaiu din bogata Țară Românească, pe care Țara Românească îl smulge dela primejdia viitorului său ca să ție o viață de frate; nu-i ascultați! Lăsați-i în seama lui

Tisza; mâine, după biruință, îmbătat de vinul triumfului, el va fi altfel decât înaintea. Și întoarceți-vă către — Basarabia!

Se zice că o comparație nu e o rațiune: dați-mi voie să fac una din acele comparații cari merg drept la inima oricui. Suntem un singur trup, tot acest neam. Mii de ani ne-au despărțit, da, d-le Take Ionescu, dar niciodată această miie de ani nu ne-a putut despărți deplin. Granițele, da; peste carnea noastră, apăsând-o fără a o tăia; dar granițe în sufletele noastre, niciodată. (*Inflăcărate aplauze mult prelungite*). Suntem un trup, ne înfățișem toți laolaltă, ca un mândru și roditor pom, care se înalță în mijlocul livezii omenirii. Ramuri din acest pom se întind și în țară străină. Am fost generoși, am lăsat ca alții să culeagă, — și culeg și aici, aproape de d-voastră —, roade din pomul nostru. Dar, ori cât se culege în fiecare vară, se vede de unde pleacă puterea care le produce, care dă roadele din fiecare an: acea sevă a trecutului nostru unic care aceia dă viață, — și în puterea ei vom putea să reclamăm toate drepturile noastre în viitor, la momentul potrivit, asupra tuturor roadelor. (*Inflăcărate aplauze mult prelungite*).

Să se hrănească și vecinii o clipă, chiar împotriva dreptății, din roada care pleacă din seva noastră națională. Dar, când ve-

cinul se va apropiã cu securea de partea din rãdãcinã care se întinde pe pãmântul lui, când în felul acesta va încercã sã dea loviturã ucigașã înseși vieții trunchiului comun, ei bine, domnilor, atunci — și mã gândesc la loviturile pe cari Ungaria le pregãtește asupra puternicilor noastre rãdãcini întinse supt solul ei, supt teritoriul ei —, atunci este o singurã soluție: sã mutãm gardul pãnã la ultima ramificație a rãdãcinii. (*Mari aplauze, repetate mult timp*).

Și, d-lor, dați-mi voie sã închei, eu, pesimistul, eu, care o viață întreagã multe n'am crezut, fiindcã multe am vrut sã schimb, și m'a ajutat Dumnezeu, și toți laolaltã, ca multe sã se fi schimbat, și mai multe o sã le schimbãm în viitor, cu noi, aceștia de aici, transformați, cu cei de dincolo, proaspeți pentru o nouã viață moralã, dați-mi voie sã mãntui cu cuvintele de mãndru optimism ale unui încrezãtor în dreptatea imanentã, eternã, pentru care omenirea trãiește:

Este un cutremur astãzi, este cel mai strașnic cutremur care a mișcat vre-odatã pãmântul. Cutremurele le vedem și aici la noi, unde scoarța pãmântului nostru a fost de atâtea ori mișcatã de pornirile elementare ale naturii. Ce se petrece atunci? Lutul așternut peste stâncã lunecã la vale; lunecã la vale imperialismul pãcãtos al Austro-Ungariei, târînd cu dânsul și dând prã-

păstiei tot ceiace s'a prins pe nestabila sa suprafață ; dar biruitoare după scurgerea acestor luturi, rămâne stâncă eternă a dreptului nezguduit. Și din adâncul acestei stânci îfâșnesc izvoarele curate pe cari nimeni nu le bănuise până atunci. Din cutremurul acesta al omenirii, din prăvălirea tuturor lucrurilor trecătoare, din mândrele ridicări ale munților, vor răsări izvoarele credinței în idealul nou al moralității naționale a oamenilor. Și datoria noastră este aceea: ca peste sângele luptelor de azi să facem să treacă un cât mai curat, mai înviorător și mai sfânt izvor, pornit din sufletul neamului românesc întreg! (*Ovațiuni prelungite*).

Conferință ținută la Ateneul Român din București, la 3 Maiu 1915.

Conferința aceasta, care trebuiă să fie unită și cu o serbare muzicală, cum e obiceiul la noi, înlocuește obișnuita conferință de 3 Maiu a Ligei Culturale. Prin urmare, dacă Liga Culturală, din anume motive pe cari le cunoaște toată lumea, — are aiurea o întrunire în tovărășie cu alții, — dacă Liga Culturală n'a putut ține obișnuita serbare de 3 Maiu, această serbare căutăm să o înlocuim, — în cea mai bună înțelegere, firește, cu conducătorii Ligei, dintre cari am cinstea să fac parte, — prin conferința aceasta.

În deosebitele conferințe de 3 Maiu pe cari le-ați auzit d-voastră până acum, s'au spus atâtea lucruri, pe cari de sigur fiecare dintre ascultătorii acelor conferințe au ajuns să le știe mai bine poate decât vorbitorul din anul acesta. Pentrucă vorbitorul se pregătește odată pentru conferința sa, pe când ascultătorii au ascultat un în-

treg șir de ani conferințe despre acelaș subiect. Și, așa fiind, nu poate să aștepte nimeni din partea mea să vorbesc unui auditoriu atât de bine informat prin deasă frecventare a conferințelor de 3 Maiu, despre lucruri pe cari nu le-ar cunoaște. Văd apoi în sală un mare număr din elevii școlilor, cari evident nu învață numai nume și date, ci, înainte de toate, idei și se pătrund de sentimente — dacă n'ar fi așa, greșesc eu —, căci li se dă, înainte de toate, acea educație națională fără de care un popor, în momentul când trebuie să dea o luptă și să facă un sacrificiu, nu e capabil decât de vorbe și de zgomot zadarnic.

Sunt convins că n'o să fie acesta cazul pentru noi, între altele pentrucă avem vre-o patru milioane de oameni cari n'au învățat nicio școală, și în aceștia ne e nădejdea cea mare. Acum, evident, omul fără școală nu e superior omului cu școală, și, când vom avea școli, evident că acei cari vor frecventă școlile, vor fi superiori acelor cari nu vor fi avut ocaziunea să le frecventeze; deocamdată avem un *învățământ*; când *învățământul* se va transforma în *școală*, fără îndoială că lucrurile vor merge foarte bine și vom avea intelectualitatea vrednică de a stă în fruntea unui popor vrednic.

Prin urmare, eu presupuneam pe toți cei de față informați : oameni de o anumită vârstă pentru că au asistat la alte conferințe, iar persoanele tinere, încă pe băncile școlii, pentru că au auzit neconținut dela profesorii și profesoarele de istorie, an de an și aproape lecție de lecție, numai ideile cele mai mântuitoare și mai însuflețitoare privitoare la rosturile poporului românesc. Așa încât, cum vedeți, sarcina mea este foarte mult ușurată.

Imi rămâne deci să pun în legătură — căci acesta este scopul repetării unei serbări ca aceasta —, să pun în legătură ziua de 3 Maiu 1848 cu acel 3 Maiu pe care-l trăim noi astăzi, pe care-l trăim în neliniște, în neliniștea care așteaptă o anume neliniște ordonată, conștientă și sigură de scopul pe care trebuie să-l atingă. Neliniștea aceia *trebuie* să o avem : de aceia suntem așa de liniștiți acuma, pentru că acea neliniște orânduită și biruitoare trebuie neapărat să o avem cu toții, chiar aceia cari organizează bătăile de flori. (*Ilaritate, aplauze îndelung prelungite*).

De altminteri, fiindcă văd că pasagiul privitor la bătaia de flori v'a încălzit, țin să spun că, precum lucruri foarte bune se pot întrebuiți la scopuri rele, un lucru foarte rău, cum este o bătaie de flori în împrejurările de acum, se poate întrebuiți

în scopuri foarte bune, după cum a fost scopul de ieri, dar acum nu e scopul de peste câteva săptămâni. (*Aplauze*). Dacă persoane din lume pot să simtă inima lor bătând dureros în piept în împrejurările acestea, conducătorii opiniei publice, cari sunt ziariștii, trebuie să o simtă. Prin urmare, un grup de doamne poate să dea o bătaie de flori acum, când mor mii dintre ai noștri pentru o cauză streină, dar conducătorii sufletului românesc, prin scrisul zilnic, n'au voie să o dea. (*Aplauze prelungite*). Cu riscul de a vă supăra pe d-voastră toți — mi-ar părea rău, căci și eu sunt un fel de coleg, din nenorocire numai săptămânal (*ilaritate*) al d-voastră — cu riscul ca d-voastră să fiți supărați pe mine, care și eu fac parte din breasla aceasta, ași da următoarea recomandatie persoanelor din public: pentrucă e bine să fie cât mai multe care la o bătaie cu flori, ar fi de dorit ca o parte din public, mai simțitor decât unii din organizatorii bătăii de flori de mâine, să trimeată la defilarea carelor și un car funebru, un car îmbrăcat în negru, în care să se simtă miile de oameni cari mor dorind după noi, când noi nu știm să plângem după dânșii. (*Puternice aplauze*).

Dar să ne întoarcem, d-lor, la ce v'am spus: avem de pus în legătură 3 Maiu

1848 cu 3 Maiu 1915, dar nu cu o parte din lucrurile cari se pot spune la 3 Maiu 1915.

Să nu credeți că-mi stă prin minte, că ași avea îndrăzneala, nerezemată pe nimic, sau lipsa de bun simț, de a vă face aici, la Ateneu, la această serbare de pietate și îndemn, un fel de ultim serviciu de informațiuni, de a vă explică anume legătura dintre 3 Maiu 1848 — cum ar face 90% dintre vorbitori — și căderea lui Salandra, ori de a vă vorbi de pregătirea unui cabinet Marcora; de acea fidelitate sau infidelitate a Italiei, care, înainte de toate, este fidelă intereselor sale, cum și noi totdeauna eram datori să fim, înainte de toate, fideli intereselor noastre. Lucrurile acestea ori nu le știu eu, ori n'au rost aici. Prin urmare, să ne suim dela informațiile acestea spuse, șoptite, comunicate de unul altuia, să ne suim dela lucrurile acestea la lucruri mai mari. Și să asistăm înăiu la ceiace s'a petrecut în acea minunată zi de 3 Maiu 1848 prin oameni așa de mulți și așa de puțin cunoscuți; așa de neorganizați, așa de neînvățați, încât îi prinde pe cercetători mirarea cum au putut face lucruri așa de mari o gloată de câteva mii de țărani, de câțiva băieți abia plecați de pe băncile școalei.

II

Veți zice : de ce „așa de mari” ? Că, au adunat oameni de pe o câmpie întinsă, — avem și aici, lângă București câmpii foarte întinse, pentru toate jocurile, toate plimbările și toate defilările. Că s’au adunat pe un loc întins câteva mii de țărani, dar aceasta se poate face oricând în România, — n’are Ministerul de Interne decât să dea ordin ca un număr de câteva mii de țărani patriotici să vie în preajma Bucureștilor pentru a manifesta în folosul idealului național, și vin. Nu numai atât : chiar dacă nu li s’ar da de mâncare se întorc acasă mulțumiți, așa sunt de buni oamenii aceștia. Eu știu ce spun : am și văzut odată, la ridicarea unui monument pentru cei căzuți în războiul din 1877, în apropierea Iașului, la Ciurea. Fiindcă, după câte știu, cei din Ciurea căzuți la 1877 n’aveau nici cilindru, nici mănuși albe, nici cărare la ceafă sau unde găsește cu cale să și-o facă ciñeva și, prin urmare, fiindcă erau oameni foarte simpli cei căzuți la 1877 pentru neatârnarea României, de aceia s’au chemat la serbare și țăranii „oficiali”, cum e obiceiul la noi, și au venit. Și au stat de dimineața până seara și au înghițit un mare număr de discursuri, din cari eu n’am înțeles decât pe

jumătate, — evident din cauza superiorității acestor discursuri, — și bănuiesc că ei au înțeles și mai puțin ca mine (*Ilaritate*); la urmă, oficialitatea s'a strâns la o masă, prezidată de o înaltă personalitate, și a băut șampanie pentru cei morți la 1877 (*Ilaritate*). Iar la câte un colț de drum se vedeau țărani cari întindeau mâna pentru a avea cu ce să-și cumpere sfertul de pâine cu care să se poată întoarce înapoi în satul lor, — și unii erau tocmai din județul Vaslui, pentru că regimentul fusese și din Vaslui.

Prin urmare, să strângi câteva mii de oameni aici la noi, este foarte posibil.

Ce a mai fost la 3 Maiu 1848? A ținut un discurs Bărnăț. Și, astăzi, toate foile se împodobesc cu chipul lui Bărnăț, alături de chipul lui Cutare, persoană de actualitate — chip mult mai impozant și mai îngrijit decât chipul lui Bărnăț.

Bărnăț a ținut un discurs lung. Ei și?

Numai de discursuri lungi nu se poate plânge cineva c'a fost vreodată lipsă în România.

A ținut un discurs de înaltă filozofie. Noi avem însă atâtea catedre de filozofie ai căror profesori vorbesc când și când în public și despre idealul național — uneori și contra; dar, în sfârșit, și despre idealul național. Prin urmare nu e nimic

mai obișnuit la noi, decât să se audă vorbind un profesor de filozofie sau de drept — el erà profesor de filozofia dreptului, la bătrânețele lui, ca dascăl respectat la Iași, respectat până ce au venit cei dela „Junimea” și au spus că Bărnăuțiu este pe jumătate prost și pe jumătate nebun. Atunci, la 1848. Bărnăuțiu erà însă un băiat tânăr. Băieți tineri, cari țin discursuri de două ceasuri către națiune, noi putem aveà oricând: faci o cerere unei societăți studentești și-ți deleagă imediat unul cu idei personale în materie de filozofie, de-ți vorbește cel puțin un ceas și jumătate.

Prin urmare, cum vedeți, 3 Maiu 1848, ca înfățișare, nu e nimic. Noi putem face mai bine. Minunea este că, așa cum erau lucrurile atunci, cu toate acestea s'a îndeplinit acel lucru mare pe care am să-l expun acum.

Astăzi, se aplaudă, se vorbește de patrie, de națiune, de ideal, de trecerea Carpaților, de întregirea neamului, de toate lucrurile acestea așa de frumoase, cari — nu vi se pare? — dela o bucată de vreme, ieșind din anume buze, sună puțin cam fals la ureche. Ce are-a face! La începutul creștinismului, dacă ar fi ieșit în calea apostolilor cel mai colțat dintre Farisei și ar fi început să cânte versete din Evanghelie și

psalmi înaintea celor aducători de veste bună, nu i-ar fi putut respinge, dar n'ar fi avut o bucurie tot așa de mare ca atunci când suflete nouă ar fi venit cu toată credința lor, la dâșii. Când astăzi deci se rostesc cuvintele acestea, natural că toată lumea aplaudă ; nu toți sunt psihologi, și e bine să dăm o iluzie măcar de unitate absolută a convingerilor, sentimentelor și hotărîrilor. Vai de acela care nu s'o țineă de cuvânt la urmă ! Acum îi credem pe toți ; dar vai, vai de acela a cărui viață întregă n'o să samene cu ce spune și ce făgăduiește acum ! (*Aplauze puternice*).

Prin urmare, acum e natural ca vorbele acestea, spuse din orice gură, să trezească o foarte mare căldură, dar atunci ? Țăranul de atunci, din Ardeal, n'avea nici măcar școala primară românească a lui. Impăratul Iosif al II-lea, un Austriac filantrop ale cărui binefaceri curgeau din buzunare sparte, pe cari nu le cosea nimeni niciodată, ca la toți Habsburgii, tocmai ca să curgă binefacerile pentru respectivii „Unterthani”, — deci Impăratul Iosif al II-lea crease școli ca să învețe Badea Ion nemțește și ca să știe datoriile ce le are față de Cărmuire, de Impărat și — de Dumnezeu. Fiindcă Impăratul se închină la Dumnezeu; Dumnezeu avea dreptul la închinăciune, Impăratul făcând și el cruce; dacă Impăratul ar fi fost

păgân, datoriile față de Dumnezeu n'ar mai fi fost înscrise în catehismul de Stat austriac. Câți însă dintre țăranii români din Ardeal credeți d-voastră că au urmat măcar această biată școală ? Eu vă asigur că nici măcar 5⁰/₀. Câți dintre acești 5⁰/₀ au sfârșit școala ? Și la noi sunt mulți cari nu încep școala — o vor începe; acum este o fatalitate : o vom înlătură —, și la noi sunt mulți cari încep școala, dar n'o isprăvesc ; dar la noi totuși nu e un sătean dintre sătenii celui mai îndepărtat colț de munte care să nu fi văzut fluturând steagul tricolor și să nu știe că este atunci una din zilele mari ale țării sale, și chiar în ceasurile grele ale vieții sale să nu se fi mișcat atunci ceva în inima sa și să nu fi zis: bine, fac parte dintr'un neam care flămând mă ține, dar care poate ridică sus, din când în când, steagul acesta pe care, așa flămând cum sunt, o să-l apăr până la moarte. (*Entuziaste și prelungite aplauze*).

Credeți d-voastră că școala este numai buchea cărții, catehismul, manualul ? Stupidă, îngustă, nenorocită concepția că școala *aceasta* este. Școala este tot ce vezi și tot ce auzi și adevărat popor este acela care se îngrijește ca în viața publică nimic să nu se vadă și nimic să nu se audă care să nu facă parte din învățământul național al unui popor întreg. Noi, școala de stat, de

bine de rău, încă o avem astăzi. Dar la dâșii ? Ce vedeau ? Pe omul care vine să strângă birul, și din când în când pe acela care-i chemă la cătănie în fundul Europei, ca să moară pentru „maica noastră” Maria Teresa, pentru feciorul „maicii”, Iosif al II-lea, ori pentru feciorul feciorului „maicii” și așa mai departe. Aceasta li eră școala. Nu li se dădeă învățatură românească ; nu trebuiă să li se deă învățatură în sens românesc. Și, încă odată, învățământul e suflet, nu buche ; buchea aceia e mai rea decât învățatura, și, odată ce sufletul lipsiă din învățământul austriac, eră mai multă caznă, mai mult blestem, mai multă pierdere de vreme, furătură de la plug, dela coasă, dela muncă a bieților copii, supărare pentru părinți fără niciun folos pentru ei. Iar viața publică nu li dădeă altă conștiință de sine decât că sunt făcuți pe pământ pentruca Impăratul să aibă bani în visteria lui și ostași pe câmpiile lui de luptă ; bani să deă mai mulți Românul pentru că e mai sărac ; sânge mai mult pentrucă e mai nedreptățit decât ceilalți. Cumpăna împărătească din vremea aceia nu știu întru cât se deosebiă de cumpăna împărătească din zilele noastre, care face să se scoată steaguri la Pesta în proporție cu peirea nenorociților cari smulg o ultimă victorie pentru alții pe câmpiile acelea de-

părtate ale Poloniei, cum au fost scoase acum câteva zile, spre bucuria câtorva doieri din București, — nu știu cari sunt și de ce s'a supărat lumea pe dânșii...

Un cetățean : Știm noi ! (*Ilaritate*).

D-l N. Iorga : Nu spune dumneata mai mult decât spun eu, că și așa e de ajuns ! (*Ilaritate, aplauze*).

Aceștia erau deci oamenii cari au fost aduși acolo, la Blaj, în 1848. Conștiința lor națională zăceă prin urmare în cel mai întunecat adânc al ființei lor morale. Fericit poporul acela care poate să fie lăsat veacuri întregi fără ca nimeni să-i vorbească de viitorul lui, de drepturile lui, de biruința pe care o poate câștiga, de locul pe care Dumnezeu i l-a lăsat supt soare și care, după veacurile acelea moarte, la un singur cuvânt lasă să izbucnească din sufletul lui o conștiință populară, care a mai scumpă și mai sfântă, mai rodnică decât mii și mii de volume și nesfârșit de multe cuvântări !

Aceasta a fost minunea dela 3 Mai 1848. Ce a rămas mai bun din zilele strămoșilor romani, din zilele de vitejie ale Dacilor, ce a rămas mai rodnic din acea puțină sămânță a cărturarilor care a răsbătut în sufletul popular, s'a trezit deodată instinctiv, tumultuos, în miile de țărani. Și atunci s'ar fi mirat țărani de ce zic cărturarii,

dar s'au mirat mai mult căturarii că din cât de puțin au zis ei s'a pornit vitejia sufletelor, care a arătat că în Ardeal există și de drept, cum există de fapt, există pentru viitor, ca și pentru prezent, o nație românească. (*Aplauze îndelung prelungite*).

Acesta a fost 3 Mai 1848.

Și eu vă făgăduesc un lucru : oriunde o fi poporul românesc și oricine i-o vorbi despre aceste lucruri, oricât de rău, oricât de stângaciu, oricât de neînțeleș, de necompetent, aceiași minune se va întâmpla, atât de binecuvântat de Dumnezeu este poporul acesta ! (*Aplauze*).

Sunt țarine arate ani de ani, îngrășate și de pe cari nu se ridică roade ; este însă o țarină, sufletul poporului nostru, care, părăginită de sute de mii de ani, are nevoie doar de grăunțele ce cade din mâna semănătorului pentruca să producă însușit și înmiit decât ar produce acolo unde acela ar avea de gând să-l ducă. Da, grăunțele pierdut în țarina noastră, a poporului nostru, e mai roditor decât cel îngrijit în țarina popoarelor mari ale lumii. *Aceasta ni e puterea.* (*Aplauze îndelung prelungite*).

Și nu făgăduielile dela Răsărit sau dela Apus, și nici Salandra în sus și Marcora în jos, nici „frăția” cu cutare sau cu cellalt, nici polițele scontate la gazeta *Ziua* ori alte lucruri de felul acesta, nimic nu ne va

mântui pe noi, cu toate greșelile pe cari suntem în stare să la facem, pe cari le-am făcut și pe cari le vom mai face. Dar atât de puternică este energia fundamentală a neamului nostru, încât împotriva tuturor, și mai ales împotriva noastră, cari nu suntem cum s'ar cădeà, vom birui cu toate acestea, și ne vom birui și pe noi înșine biruind. (*Aplauze îndelung prelungite*).

Domnilor, cine cunoaște puțin viața poporului nostru, știe că însușirea cea mare a lui este că el se înfățișează unitar; este dintr'o bucată, cum se zice. Ce poate fi mai frumos decât un stâlp dintr'un singur bloc de piatră, un imens copac a cărui viață întreagă se întinde neîntrerupt din fundul rădăcinilor până în vârful unde se adună vulturii văzduhului? Ei bine, poporul nostru așa este. *Noi*, suntem din bucăți: ne-a învățat cultura să fim așa. Uite: uite oratorul vine și spune bine un lucru; ziaristul face un articol foarte frumos, spunând desigur acelaș lucru; într'o adunare solemnă, într'un Parlament, știu eu (*ilaritate*), se exprimă aceleași idei. Pe urmă toți oamenii aceștia se duc pe acasă, și să *nu* te ții după dânșii.... (*Ilaritate*). Fiindcă se poate să ai deziluzii. Și, acum, deziluziile între noi ni le iertăm; dar să ne ferească Dumnezeu de ceilalți, de necărturari, cărora dacă li-ai vorbit într'un fel, se țin după

d-ta să vadă cum e și *pe urmă*. În biserică îngrijește clerul să fie o perdea care se trage ca să nu se vadă toate cele ce se petrec în altar; dar în lume, nu este perdeaua care se trage între altar și lumea credincioșilor. Și apoi chiar cele mai meșteșugite perdele sunt subțiri : se vede cum joacă umbrele în dos, și lumea își dă seama că aceia ce se face acolo nu e tocmai pregătirea trupului Domnului pentru a-l înfățișa credincioșilor.

Ei bine, la națiunea noastră cea de jos nu e așa. Mulți zic : ce națiune grea de urnit ! Eu zic altfel : ce bine că națiunea noastră e grea de urnit ! În viața mea n'am văzut lucru bun făcându-se altfel decât cu urnirea grea a celui care, când s'a urnit odată, și un lanț întreg de munți se cutremură și se dărâmă.

Acele fire de nisip cari se poartă în bătaia vântului, o, acelea se deslocuiesc ușor; numai cât nu poți face nimic cu dânsele. Pe când cu ceilalți, când, în pornirea lor elementară, s'au cutremurat până în straturile fundamentale ale pământului, se face ceva ! Un 3 Mai la o adunare de oraș, aceasta înseamnă că după întrunire unul se duce la berărie, altul la cofetărie, un al treilea la cinematograf, ba cutare chiar, merge să cumpere un bilet pentru bătaia de flori în contra căreia a aplaudat în adu-

narea unde s'a găsit. Viața noastră așa este : plină de contraziceri, pentru cari ni facem concesiuni continue ; viața socială, legăturile de familie, lucrurile de toate zilele ne impun asemenea concesiuni : nu ne socotim angajați prin cuvântul nostru. La dânșii însă, cuvântul este o îndatorire veșnică, un jurământ, și prin urmare, când la 3 Mai 1848 ei au spus lui Bărnuz că *au înțeles*, eră teribil cuvântul ce-l rostiau. Eră și o oficialitate acolo, mirată de ce liniștită părea nația aceasta, care, după ce ascultase totul, se ducea acasă să se apuce iarăși de lucru, și ea socotiă că peste câteva luni, ori de o fi Impăratul stăpânitor în Ardeal, ori de Ungurii vor fi câștigat biruința, totul o să meargă ca și înainte. Nu-i cunoșteau.

Credeți că furtuna în natură, în orice parte a lumii se pornește așa : începe un vântișor, crește din ce în ce zgomotul, se mișcă puțin praf la suprafață, apoi se răscolește un vârtej mai mare, norii se strecoară ca o perdea până acopăr tot cerul, fulgerul se desfășoară întâiu ca o îngustă dungă de foc până ce pare că va crăpă universul întreg ? Nu : e liniște desăvârșită în atmosferă, dar lumina scade, vietățile se ascund, păsările nu mai cântă, și deodată, bolta cerului se frânge de cele d'întâi lovituri ale trăsnetului. Ei bine, așa este în

mișcarea mulțimilor, la popoarele serioase, adânci în cuget, cum e poporul nostru. Și liniștea i-a înșelat pe bieții domni streini din Blaj, căci au trecut numai câteva luni de zile și tot muntele eră aprins de cetele lor. Viața și-o juruiseră în momentul când declaraseră că sunt hotărâți a țineă steagul lor deosebit în fața celorlalte nații care-i apăsaseră. Și de acest jurământ s'au ținut (cele 40.000 de oameni cari au perit acolo pentru Impărat, apărând dreptul de viață al poporului lor. (*Mari aplauze*).

Aceasta este iarăși un învățământ.

III.

Dar zic unii : Doamne, naivă nație, și această nație românească : s'a avântat spre moarte pentru Impărat la 1848, contând pe memoria tânărului Suveran al Austriei ! O nație inteligentă n'ar fi crezut că lucrurile acestea sunt posibile; ai noștri, însă, tâmpiți de necaz, cu mintea închisă pentru ideile politice, au zis : să mergem după steagul negru-galben, căci în cufele drapelului *schwarz-gelb* o să câștigăm dreptul la viață, o să avem viața cea bună, pământul care să fie numai al nostru, organizația economică, organizația politică. Și pe urmă Impăratul i-a momit, i-a înșelat, și s'au găsit tot așa de apăsați, tot așa de săraci,

fără carte, fără drepturi, cum fuseseră și înainte.

Credeți d-voastră, însă, că în sufletul oricărui țăran care se ridică pentru Impărat putea fi ideea aceasta naivă pe care i-o atribuim noi aici și alții aiurea ? Că el se luptă pentru Impărat în însușirea lui de Impărat ? Orice steag de pe lume este alcătuit din culori, dintr'un semn viu care stă de-a-supra steagului și dintr'un băț oarecare. Steagurile se țin eu bețele. Dacă Impăratul a crezut, la 1848, că ființa lui e mai mult decât un băț de steag, a fost mai naiv de cum ne închipuim noi că erau Românii atunci. Bățul de steag, când ai să aperi steagul însuși, când îl strângi la piept ca să cazii de moartă, însângerându-l cu cele din urmă picături vii din trupul tău, bățul acela obișnuiești a-l frânge de genunchi și-l zvârli ca un lemn netrebnic. Ei bine, lucrul acesta îl vor face Românii ardeleni, fără îndoială. (*Aplauze furtunoase*).

Căci și a doua oară au aierul să facă a-parenta greșală dela 1848. Evident, e mult mai frumos să lupți și fățiș numai pentru tine, dar este eroic, este înălțător, este semnul celei mai înalte mucenicii să ascunzi, să ai puterea de a ascunde scopul cel adevărat pentru care lupți și să lupți totuș,

în conștiința ta, pentru scopurile sigure ale neamului tău...

Credeți d-voastră, că acei cari au murit pe câmpiile Galiției și în Carpați au sfârșit cu un cuvânt de comandă austriac sau maghiar pe buze, ori au murit cu cel din urmă cuvânt românesc prin care-și chemau mama ori pe cei de aproape ai lor, satul lor, viața lor românească ? Lupta lor are deci nu sensul steagului supt care s'au dus, ci al celui din urmă cuvânt care a încremenit pe buzele celor cari muriau. Acesta-i înțelesul. (Aplauze).

De aceia eu nu cred pe 3 Maiu 1915 inferior lui 3 Maiu 1848. Deosebirea între unul și altul este aceasta : atunci erau oameni care-și smulgeau din ființa lor, nestrăbătută de cărturărie, cel d'intâiu strigăt de conștiință națională. Sensul lui 3 Maiu 1915, pe care noi îl amintim azi cu toată emoția din inimile noastre, cu cele mai calde cuvinte pe cari le putem trezi în ființa noastră morală și pe care alții, ce nu se pot vedea, îl pomenesc în vuietul tunurilor dușmane, lângă tovarășii cu cari nu se pot înțelege în graiu și îl sărbătoresc de mii de ori mai intim și mai călduros de cum îl putem sărbători noi, — acei pribegi ai neamului nostru cari acum trag pentru alta, — sensul, zic, e acesta : *3 Maiu 1915 va însemna cea din urmă jertfă de răscumpă-*

rare pe care neamul nostru din Ardeal o va aduce pentru robia de 2000 de ani. (Furtunoase aplauze).

Mai departe decât atâta, în lumea aceasta păcătoasă a oamenilor, nu s'a putut merge. Înaintea Impăratului lor, înaintea lui Dumnezeu din cer, înaintea lumii care o să se adune în curând ca să judece pe învingători și pe învinși, ei vor putea să spuie: Al nostru a fost pământul acesta totdeauna, nicio muncă n'a fost mai îndărătnică, n'a fost mai păgână decât munca a mii și mii de Români; n'a fost vre-odată muncă mai des răsplătită prin palme, prin sângerări decât munca noastră; n'a fost mucenicie mai îndelungată a unei cauze mai drepte decât cauza noastră. Mii și mii au căzut ca să apere țara de dușmanii din afară și pe Impărat de dușmanii lui din țară. Astăzi, alături de acești dușmani ajunși stăpânii noștri, mergem și cât sânge este în vinele tineretului, tot l'au dat. *Drepturi asupra noastră nu mai ai de acum înainte, Impărate; și-am scăpat frânturile tale austriace, și am câștigat prin aceasta chiar dreptul de libertate pe pământul nostru strămoșesc. (Aplauze furtunoase).*

Și când istoricul va scrie povestea zilelor de astăzi, cu aceste cuvinte va trebui să închee amintirea lui 3 Maiu 1915. *(Entuziaște aplauze mult prelungite).*

Serbia eroică și martiră.

Conferință ținută la Ateneul Român în ziua
de 24 Octombrie 1914.

*Eroismo stà sempre. (Eroismul
totdeauna se menține).*

(Cuvintele unui hamal din Messina spuse
unui călător înaintea statuii întregi a lui
Garibaldi între ruinele cutremurului).

I.

Să-mi dați voie, față de aplauzele acestea,
să amintesc o vorbă pe care o spuneam
acum câteva luni de zile și pe care și as-
tăzi trebuie s'o spun: anume că în Țara
Românească nu există niciun om care să
merite aplauze; aplauzele să le rezervați
pentru cel d'întâiu general biruitor care
vă va aduce steagul românesc încununat de
triumf. (*Aplauze înflăcărâte, mult prelungite*).

După răspunsul acesta dat unei manifes-
tațiuni pe care n'ași fi dorit-o la începutul

conferinței mele pentru că aceasta va fi o conferință tristă, din care se vor putea culege și învățături, cari nu sunt triste, pentru că învățăturile sunt bune și rele, iar triste și vesele neciodată, — după aceasta să-mi dați voie să mă scuz față de aceia dintre asistenți cari n'au în inima lor numai simpatie față de un nobil popor care se luptă pentru o cauză dreaptă, ce este puțin și cauza viitorului nostru, ci cari aparțin chiar poporului mucenic care într'o a cincea luptă pentru apărarea drepturilor sale sângere la fiecare colț din pământul strămoșesc. Față de dânșii trebuie să mă scuz : nu așteaptă Sârbii cari sunt aici, nici Sârbii cari, în țara lor, stau în fața unui întreit dușman, nu așteaptă o conferință ; eu însă nu pot să dau decât o conferință, rămânând ca alții, atunci când împrejurările o vor îngădui, să dea tot ceia ce se poate da. Și cred că nu este indiferent — orice va face Statul român la ceasul său, și spun încă odată : *va face neapărat la ceasul său (furtunoase și înflăcărare aplauze, mult prelungite)* — nu este indiferent să se știe că în dosul acestei hotărâri este voința unui popor întreg, unui popor liniștit, cuminte, respectuos față de acei cari țin în mâinile lor steagul național, dar hotărît să facă a birui singura politică în care se unesc cele mai glorioase amintiri ale trecutului cu cele mai îndreptă-

țite cereri ale viitorului. (*Puternice aplauze*).
 Și, dacă este vorba să vă dau un sfat în
 ceiace privește lucrurile pe cari trebuie să
 le credeți și cele pe cari ați putea să nu le
 credeți, voiu zice: să credeți mai mult pe
 cine vorbește mai puțin și mai rar, să cre-
 deți mai mult pe acei în dosul vorbei că-
 rora este o îndelungată răbdare, este o re-
 ținere dureroasă și este o strașnică luptă cu
 ei înșiși. (*Aplauze prelungite*).

De ce, în România aceasta, prinsă de
 nerăbdarea firească a așteptării, de dure-
 rea pentru cei ce sufăr, — nu numai cei
 ale căror interese de Stat samănă cu in-
 teresele Statului nostru și a căror luptă e
 vrednică de admirația tuturor, ci și aceia
 ale căror suferințe frățești plîng și în ini-
 mile noastre, de ce în România aceasta,
 torturată și de durerile celor de neamul
 nostru, dintre cari pe unii îi vom mai ve-
 dea poate, iar pe alții îi știm duși fără să-i
 mai putem vedea vre-odată, de ce în această
 Românie, a cării oprire nu este o făgăduială
 de nemișcare, a cării tăcere nu este o muțe-
 nie și a cării rezervă nu este o abdicare, —
nu este o abdicare, să o știe oricine —,
 de ce simțim cu toții nevoia, astăzi, de a
 afirma simpatiile noastre pentru poporul
 sîrbesc?

Din mai multe puncte de vedere. Să în-
 cepem întâi cu acel punct de vedere care

este mai puțin egoist, în care nu se amestecă nimic din dorințele noastre de viitor, nimic din alianța aceea firească, care, între ei și noi, va trebui să fie, oricât ar greși, în unele privințe, unii dintre ai lor și unii dintre ai noștri. Să începem întâiu cu datoria elementară de umanitate, cu datoria elementară de ideal, de a fi cu inima alături de neamul, puțin slab, nenorocit, care-și încordează ultimele puteri pentru a rezista celei mai sălbatice tendințe de asuprire, celei mai nemiloase pofte de a domina. (*Aplauze puternice*).

Ași înțelege, d-lor, ca o națiune puternică, o națiune pregătită cu toate mijloacele forței materiale, o națiune care simte în ea însăși pornirea de a cotropi lumea, așa înțelege ca o astfel de națiune să zică: nu-mi pasă de suferință, desprețuiesc eroismul, piară cei slabi; astăzi biruiește cel mai tare; mâine și eu, care sânt tare, voi ajunge poate să impun voința mea împotriva voinței zdrobite a celor mai slabi. Dar am putea noi, vreodată, să spunem astfel? Noi, al căror trecut întreg nu înseamnă altceva decît eroismul celor pușini, cari, până la sfârșit au stat apărînd pămîntul moștenirii lor? De la un capăt la altul al istoriei neamului nostru nu se întîlnește altceva decît această îndărătnică iubire de pămînt, decît acest despreț de forță, decît această

scîrbă de număr, decît această cerere desperată către Dumnezeu ca să unească trăsnetul lui cu loviturile armelor omenești pentru a liberă pămîntul nostru strămoșesc de năvălirile barbarilor de pe vremuri. Și putem noi, — orice ni s'ar făgădui, oricît am admira organizația năvălitorilor și cotropitorilor, orice perspectivă ni s'ar deschide și orice amenințare ni-ar răsări în față, putem vreodată, noi, urmașii acelor țărani săraci cari au pierit sub steagul lui Ștefan-cel-Mare, noi, urmașii acelor flămînde și nenorocite cetăți cari au ieșit înaintea miilor de mii ale Sultanilor de pe vremuri, putem noi să spunem: unde este biruința, acolo este dreptatea lui Dumnezeu, atunci cînd noi tocmai am chemat totdeauna dreptatea lui Dumnezeu împotriva unei astfel de biruințe? Nu. Trecutul nostru întreg, ca și interesul nostru actual, ni impune să fim cu inima astăzi, să fim cu fapta cît se va putea mai curînd, alături de aceia cari reprezintă sublimul eroism nenorocit înaintea obrăsniceii cuceritoare a celui mai puternic. (*Furtunoase aplauze prelungite*).

Și, astfel, fiindcă sîntem cu Serbia, — și toți sîntem cu Serbia, toți, acei cari pot vorbi, și acei cari încă nu pot vorbi, — de ce sîntem cu dînsa?

Pentru că sîntem cu tot trecutul nostru fiind cu dînșii, pentru că sîntem cu tot ro-

stul nostru de astăzi stînd alături de eroismul lor, pentru că vom fi pe calea viitorului nostru, atunci când vom face cel d'întîi pas pentru a veni în sprijinul sublimei lor nenorociri. De aceia! (*Mari aplauze*).

Și mai sîntem cu dînșii din două alte puncte de vedere. Avem frați în lumea largă, cari ne-au uitat uneori, cari și-au adus alteori aminte de noi și cari astăzi, din fericire, sînt sufletește împreună cu noi, pînă ce va veni vremea de vom putea alipi, unul lângă altul, steagurile națiunilor latine. A-fară de frații aceștia prin graiu și prin o parte din sîngele nostru, mai este o frăție de sînge, o comunitate de rasă și în locuri unde nu ne-am aștepta. Cîte generații au trăit în credința că aceia ce ne poate sprijini pe noi, că aceia ce noi putem și trebuie să iubim se găsește numai în părțile depărtate ale Europei, unde trăiesc Italienii, Francezii, Spaniolii și Portughezii, cu cari ne înfrățim în amintirea depărtatului Impărat roman care ne-a așezat pe malul acesta dunărean și a fost Impărat și peste plaiurile lor, acela al cărui graiu îl vorbim noi, așa cum îl vorbesc și ei. Cercetări mai noi arată însă că avem și aici, în apropiere, un sprijin firesc, care nu e numai sprijinul intereselor politice, ci, în același timp, dacă nu ceva asemenea cu conștiința clară a so-

lidarităţii latine, cel puţin instinctivă a unei alte comunităţi de rasă.

De sigur ne coborîm din Romani, deşi nu o mai strigăm pe toate drumurile; de sigur că în sîngele nostru picătura cea mai scumpă este aceea care vine şi dela îndepărtatul strămoş care ne-a strămutat aici la Dunăre, venind din părţile Italiei. Nu e mai puţin adevărat însă, că nu din Romani singuri ne-am alcătuit noi, că elementul de rasă fundamental, cel mai puternic, cel mai însemnat, cantitativ, dacă nu calitativ — cu toate că m'aşi îndoi dacă trebuie să fac această distincţie între cantitativ şi calitativ —, este elementul celui alt strămoş, care se întindea din depărtatele văi ale Asiei-Mici până în Panonia, până dincolo de Carpaţi prin urmare, unde era odinioară, pretutindeni, o puternică naţiune ce a dat omenirii, în cele d'întâi forme ale sale, forma tracică şi ilirică, vitejia mai mult decît omenească, trecută în legendă, înveşmîntată în strălucitele poveşti orientale, a lui Alexandru-cel-Mare însuşi. Din Traci şi Iliri ne coborâm. Precum bătrînul rege Decebal din Sarmisagetuza, strămoşul cestă-lalt, a stat în viaţă înaintea lui Traian şi precum moartea lui în mijlocul flăcărilor care-i consumau cetatea nu e mai puţin glorioasă decît triumful roman al lui Traian învingătorul, tot astfel ar trebui să stea

el alături de strămoșul imperial roman și în amintirea noastră. Dar acei cari luptă și sîngeră astăzi, acei cari astăzi pierd și cari, tocmai că pierd astăzi, mâine vor birui, — căci cineva mai puternic decît toate cuvîntările cancelarilor, decît toate strigătele de războiu ale generalilor, decît toate urletele mulțimilor pornite pe peire, a spus cîndva, în glas din cer coborât asupra pămîntului: cei puternici se vor coborî și se vor ridica cei smeriți —, ei bine, acei cari astăzi își plătesc cu sînge dreptatea și viitorul, sînt coborători, ca și noi, din Traco-Ilirii de odinioară. Toată Peninsula Balcanică, această peninsulă sfișiată de discordie, de nenorociri în dauna intereselor ei fundamentale, se găsește pe o bază etnică aceeași ca și baza etnică barbară, mai veche, a națiunii noastre. Nu Slavi de o parte, Români de altă parte, Turanieni-Bulgari, Greci curați, coboriți din Temistocle și Pericle; ci mai adînc decît Slavii veacului al VII-lea, mai adînc decît Traian și mult mai adînc decît pojghița de Turanieni din Bulgaria stă baza aceasta comună, a noastră a tuturor.

Dacă nu credeți, dacă ați fi dispuși, prin întreaga d-voastră creștere în școli, să nu credeți acest lucru, în mîndria romanității noastre curate, deschideți ochii și priviți! Treceți Dumărea: vi se pare țara atît

de deosebită în ceia ce privește clădirea caselor, rînduiala satelor, în ceia ce privește datinile din viața populară, în ceia ce privește îmbrăcămintea, în ceia ce privește cîntecile, în ceia ce privește poveștile, danșurile, toate manifestațiunile materiale și sufletești ale omului; vi se pare așa de deosebită lumea de acolo de lumea noastră? Nu vă simțiți puțin acasă pînă și în cel mai depărtat colț din Balcani, pe cînd un pas făcut în lumea germanică vă arată că ați trecut peste limita tradițiunii, pentru obiceiurile noastre? Dincolo de cucerirea romană, de năvălirea slavă, dincolo de aparițiunea unei bande turanice în Balcani, frați am fost, și frați ne cunoaștem, nu numai prin înfățișarea locuințelor și îmbrăcăminții noastre, nu numai prin datinile poporului nostru, ci prin felul nostru de a fi oricînd, și prin felul cum înțelegem noi suferințele și încercările de astăzi. Alții, Ungurii, înțeleg, înfigînd mîndru mîinile în șolduri, zornăind din pîntenii trufiei, chemînd cerul însuși ca să vie să admire biruința rasei maghiare, alții înțeleg războiul succeselor de astăzi ca pasul greoiu al puternicului care se lasă nemilos asupra celui slab confundat în praful însîngerat al înfrîngerii. Noi nu înțelegem războiul astfel! Războiul nostru și al Sirbilor, acela pe care-l poartă

ei astăzi, și pe care-l vom purta noi înșine mâine, războiul nostru este un război de omenie, este un războiu de milă; războiul nostru este un războiu uman și creștin, războiul nostru este ca al strămoșilor Traci de odinioară, un războiu de jertfă, de jertfă primită bucuros, și cel din urmă strigăt al rănitului care îngenunche pe pământul părintesc spre a-și da sufletul nu e un urlet de ură, ci vrea numai să mulțamească lui Dumnezeu că i-a hărăzit această supremă fericire: de a peri pentru neamul său. (*Mari aplauze*).

Acesta este felul nostru de a fi, al tuturor, și, dacă voiți să-l vedeți înfățișat în patria nemuritoare, priviți pe columna lui Traian, pe Decebal bătrînul, pe Traicul de pe vremuri, care, îmbătat de fericirea morții, în mijlocul flăcărilor acelora, își închină voios sufletul său zeilor părințești. În tragedia de acum atîtea sute de ani, ca și în tragedia de astăzi, de dincolo, peste Dunăre, nu vedeți d-voastră acelaș suflet? Intre tovarășii lui Decebal, cari, întrebați în ceia ce privește hotărîrea de luat, au luat cupa de otravă și au băut-o până la capăt, nebuni de bucuria acestei supreme hotărîri, și între primul-ministru sîrb, bătrînul Pasici, care, întrebat ce se mai poate face pentru Serbia, care este acum datoria ei, a spus, lăcrămînd în mij-

locul hohotelor de plîns ale tuturor, a spus: „Serbia mai are ceva de făcut: să moară frumos”, între acest răspuns al tovarășilor lui Decebal, străbunul nostru, și între acest răspuns modern — antic în frumusețea sa — al bătrânului care reprezintă în momentul acela eroismul sufletului sîrbesc, nu vedeți comunitatea frățească, aceeași datină care, de veacuri, la ei și la noi, dăinuește: datina de a nu cunoaște frica, de a nu cunoaște îngenușcherea și de a mulțami morței că dă voe ceva pe care nimeni nu-l poate învinge. (*Mari aplauze*).

Cînd am cetit proclamația regelui Petru, care se plîngea de povara anilor săi numai pentru că nu-i îngăduie pînă la capăt să fie în fruntea vitejilor, dar care a făgăduit că ultimul ceas al țării sale — și acela *nă va fi!* — ar fi și cel din urmă ceas al vieții sale chinuite, mi-am adus aminte de strămoșul nostru dacic de odinioară, rătăcind, fără tristeță, dar fără supunere, în fața soartei, pribegind prin văile Carpaților, hotărît să încheie cu ultima clipă a regatului său dacic clipa cea de pe urmă a vieții sale. Și de aceia, fiindcă avem același suflet, transmis de strămoși, păstrat pînă astăzi, de aceia ne înțelegem, ne compătimim și de aceia sîntem datori să ne ajutăm. (*Aplauze mult prelungite*).

Și mai e ceva: un popor mic nu în-

seamnă un popor izolat. Un popor mic înseamnă numai acel care trebuie neapărat să caute pe tovarășii firești ai suferințelor sale de astăzi, ai aspirațiilor de mânie. Cei mari pot să se izoleze, deși nu se izolează nici ei, deși sînt destul de cuminți pentru a nu se izola; celor mici traiul deosebit, răzleț, nu le e îngăduit. Dacă această izolare se produce, rezultatul firesc este priveliștea dureroasă de astăzi. Dați-mi voie să luminez mai bine printr'o comparație. Cât de înalt e muntele, nesfârșit de înalt față de mijloacele aceluia care se hotărăște să se suie pînă la vârful său cel mai apropiat de ceruri! Idealul este și el foarte înalt, și asprul munte deasupra căruia se bat furtunile nemiloase este în stare să arunce pe călătorul rătăcit în adîncul prăpăstiilor. Mici ei, Sîrbii, mici și noi, — dar am trăit, nu pentru împrejurările de fiecare zi, ci pentru niște speranțe mai mari decît noi înșine, pentru speranțele acelea cari se transmiteau din generație în generație, cari făceau rostul vieții de ieri și pot face strălucirea îndelung așteptată a zilei de mâine. Vor fi trăind alții din amintiri, vor fi popoare cari trăiesc din stăpînirea lor de astăzi, noi am trăit, de o parte a Dunării și de alta, pentru mâine, pentru ceia ce așteptăm, pentru ceia ce trebuie să fie, pentru acea unitate națio-

nală și politică fără de care nu ne simțim asigurați în fața națiunilor.

Cînd călătorii vreau să se suie în virful muntelui, biruind furtunile și evitînd prăpăstiile, ei își aleg un călăuz bun, care cunoaște locurile, și se leagă apoi strâns unii de alții. Dacă se întîmplă ca unul mai slab să alunece, greutatea celorlalți îl reține. Așa era datoria și a lor și a noastră să facem în urmărirea idealului sublim, către care ne încordăm toate puterile. Dacă lucrul acesta se întîmplă; dacă, în loc ca fiecare să cercăm a sui muntele în deosebi, legătura aceia nebiruită ne-ar fi strîns, dacă aceiași călăuză ar fi stat în fruntea unora și altora, evident că nu se întîmpla ceea ce cu durere vedem că se întîmplă astăzi. Astăzi, călători răzleți, unul dintre noi, Sîrbii, se rostogolește spre prăpastie. Lipsese legătura pe care, după tractatul din București, eram datori să o fixăm noi, ferindu-ne de superba libertate de a peri separat. Dacă tractatul acesta n'ar fi fost frumoasă reprezentare în palatul din capătul Căii Victoriei, ci ar fi fost începutul unei politici reale de solidaritate balcanică între toți cei buni și împotriva celor răi, cari și ei, supt presiune, ar fi fost siliți să-și schimbe obiceiurile, atunci un șir întreg de ascensionisti ar urca azi muntele fără nicio teamă de primejdia care amenință.

Și cînd vedem pe unul dintre noi confundat în prăpastie, ce poate face cellalt? Cu ce sentimente se oprește lîngă cel căzut, aceasta o înțelege oricine; nu e durere omenească mai mare decît aceea de a-ți vedeà tovarășul firesc de înălțare coborîndu-se sub loviturile nenorocirii. Și totuși trebuie să așteptăm, să căutăm o cărare, să ne frămîntăm pentru a putea să-i alergăm într'ajutor, ca să-i alinăm suferințele, să-l ridicăm, într'o clipă prielnică, din nou pentru a-l îndrepta pe calea care duce sus. Dar, dacă legătura ar fi existat de la început, nimeni n'ar fi alunecat acolo jos în prăpastie. O teribilă învățătură! A ne izola prin indiferență sau prin trufie, prin egoism național, este fără îndoială cea mai puternică lovitură pe care fiecare din noi o poate da viitorului comun.

Să ne învățăm, să se învețe ei din ceia ce s'a întîmplat astăzi, ca altă dată niciun nou avînt către ideal să nu ne mai găsească deosebiți. Căci, fără aceasta, trebuie să o spunem hotărît, idealul comun nu poate fi atins.

Se vorbește de noroc, de împrejurări fericite, de momente și de împrejurări, ca în 1912 și 1913, se face comparația, foarte trivială, a „trenului”, — care cuprinde și vagoane de bagaje. (*Ilaritate*). Comparația trenului e răspîdită, dar nici trenul, nici

momentul, nici binefacerea dumnezeiască, nimic din lucrurile acestea nu ne poate face să ajungem unde nația noastră trebuie să ajungă: nu se ajunge acolo decît prin pregătire, prin muncă și solidaritate, prin strângerea laolaltă a acelor cari, avînd aceleași drepturi, numai pe aceiași cale pot ajunge la același ideal. (*Aplauze mult prelungite*).

II.

Și acum, după ce am arătat de ce ținem la Sârbi, de ce suferim de înfrîngerea lor, de ce sîntem siguri că urmarea acestui războiu nu ne va găsi decît alături, de ce avem convingerea profundă că roadele pe cari le putem căpăta și unii și alții din împrejurările de astăzi nu pot veni decît prin acțiunea solidară a noastră, să încercăm a explica — și aici dați voie să apară profesorul de istorie, după scormonitorul părții eroice din sufletul fiecăruia — acest admirabil eroism, atît de admirabil, încât mulți nu l-ar crede, dar trebuie să-l creadă toți pentru că-l mărturisesc înșiși învingătorii în condițiuni așa de ieftine: două mari împărății plus candidații la cea de a treia (*ilaritate*) și trebuie pomenit și acel imperialism satisfăcut prin victorii cari nu-i aparțin lui, care se oglindește, „trium-

fător", în undele Bosforului; prin urmare patru „Impărați” coalizați: Impăratul turcesc, Impăratul bulgăresc, Impăratul austro-unguresc, și Impăratul german, patru Impărați coalizați pentru a smulge de pe umerii bătrînului, moșneagului Rege Petru acea purpură care samănă astăzi fără îndoială mai mult cu tunica lui Nesus ce se smulgea împreună cu carnea eroului din vechea legendă. Cum să înțelegem de ce împotriva a patru „Impărății” Serbia a îndrăznit să spuie nu: Impărățiilor adevărate și acelor cari au fost și acelor cari nu pot fi niciodată; aceasta este definițiunea cea mai potrivită (*ilaritate, aplauze*), — și, chiar din acelea cari sînt, este una care crede ea că este, dar noi, nu (*ilaritate*)... Cum se poate explica eroica negațiune a Serbiei de astăzi, faptul acesta că un popor care a trecut prin patru sforțări războinice, îndrăznește încă să înfrunte soarta? Și a-nume în înfățișarea ei cea mai teribilă, căci oricine va recunoaște că năvălirea de astăzi nu se poate asemăna cu năvălirea austro-ungară singură, sau a cetelor albaneze ale „bretului” de Wied — care și acela tot Impărat era căci „bret” este „Imperator”-ul latin, așa încât se poate zice că plouă cu împărați în timpul de față — cu întreprinderea austro-ungară de ieri, deci, și nici cu luptele purtate împotriva Bulga-

rilor și Turcilor în trecut. Cum se face că n'a reușit nici această formă mai înspăimântătoare a amenințărilor de nimicire unite cu făgăduelile a fel de fel de fericiri pământești, în cazul când Serbia ar consimți să încheie celebra pace separată, care se oferă la toată lumea și pe care nimeni nu vrea s'o primească, — și nouă ni s'a oferit un fel de... pace separată, nu ca să încetăm războiul, dar ca să nu-l facem; — cum se face prin urmare că, această încântătoare ofertă a unei păci separate, plină de toate roadele până la pacea definitivă, n'a izbutit, că Serbia s'a îndărăt-nicit în rezistența ei și că ea rezistă? Căci patru săptămâni întregi au trecut, și Serbia rezistă. Oștile dușmane înaintează urmărind pe Sirbi tot așa precum în altă parte urmăresc pe Ruși, întocmai — și să mi se ierte comparația vulgară —, ca anumite rozătoare, cari, cu mult curaj, urmăresc bucata de hrană ce se tot depărtează, până când cade capacul. (*Ilaritate*). Evident că au acum hrană —, cum să n'o aibă? — și au tot răgazul de a o mânca; dar este, la spate, capacul. Inaintarea aceasta este un progres evident, dar ea nu ne emoționează de loc. Sânt armate cari pier prin propria lor greutate, pătrunzînd de sigur, dar e totuși adevărat că neconțin în fața lor răsar alte armate. Și eu aștept oștirea aceasta

a biruinței pe câmpia dela Cosovo, pe câmpia tradițională a eroismului sîrbesc.

Vremea noastră nu mai crede în puterea supraumană a morților, care, fiind nevăzută, se pare că poate fi înlăturată în chibzuirea valorii luptătorilor; eu însă cred în această misterioasă putere a acelor cari nu mai sînt, dar cari, cînd erau, au făcut ceia ce urmașii lor fac în momentul acesta. Puterea strămoșilor n'o vei avea niciodată cînd vei merge pe alt drum decît al lor; strămoșul va răsări în calea ta, te va opri. Și eu cunosc unul pe care nu-l putem înmormînta. Da, mormîntul i l-am gătit, dar rămășițele lui nu se pot coborî înăuntru. Dacă am încerca să mergem pe un anume drum, el s'ar înfățișa înaintea noastră, însîngerat ca acum trei sute de ani, și ni-ar aminti că drumul biruinței noastre nu poate trece niciodată peste locul muceniei sale, fără a-l răsbuna. Cu el n'am isprăvit. Ori dușman al greșelii noastre, ori ajutor al dreptului nostru, îl vom avea înaintea ochilor pe acela care, la 1601, s'a coborît trupește în pămîntul de acolo ca să iea stăpînire asupra lui și al cărui cap odihnește la noi, pentru ca gîndul care a fost înlăuntru să rămîie singurul gînd capabil de a porni faptele noastre. (*Inflăcărare aplauze*). Și cum pe dînsul l-am găsi totdeauna prieten sau dușman în calea no-

stră, năvălitorii de dincolo vor găsi pe câmpul dela Cosovo altceva decât artilerie modernă și decât hotărârea țaranului sârb de a cheltui pentru țara sa cea din urmă picătură de sînge; vor găsi pe luptătorii de la 1389, cari au mai dat biruințe. Biruința de la 1912 este doar biruința strămoșilor. Ei stau acolo și veghează. Cum au înfruntat puterea turcească acum 500 de ani, sînt gata să înfrunte și astăzi alte puteri.

Să așteptăm deci cu încredere la Cosovo. Cînd a căzut Belgradul, anul trecut, în altă conferință ca aceasta încheiam spuind, că acel ce intră în Belgrad nu înseamnă acela care va rămînea în Belgrad, și cei cari intraseră n'au rămas. Simți uneori ceva care nu se desface din argumentele și nici din cunoștințele tale, ceva instinctiv, tainic, care-ți stăpînește sufletul, și această putere mă face astăzi să zic: să așteptăm după zilele Belgradului, Pojarevațului, Șabațului, după biruințele ușoare de pe malul Dunării, să așteptăm ziua cînd copiii îmbrăcați în uniformă ai Impăratului german se vor înfățișa la Cosovo. Se vor ridica acolo puteri cari vor fi miloase pentru bieții noștri flăcăi ardeleni, mînați, ei, mucenicii libertății naționale încălcate, pentru a zugruma înșii libertatea altui popor; vor fi miloși eroii de la Cosovo pentru acei cari sînt mînați în luptă ca pedeapsă; vor

fi cruzi însă față de aceia cari niciunul nu poartă în sufletul său altceva decît dorința de a distruge și pofta de stăpînire.

Și dacă mă întrebați de unde vine acest eroism, răspunsul este: din tot trecutul poporului sârbesc, din toată înfățișarea fazei mai nouă a istoriei acestui popor.

Vorbim dese ori de Sirbi de la o bucată de vreme. Cine se rătăcește pe la vre-o Universitate poate să audă mai mult, dar aceia sînt puțini, lucrul nefiind în obiceiul nației; cine citește — sînt și oameni cari citesc la noi deși nu se prea simte, de cine scrie, — poate ști mai mult din trecutul poporului sârbesc, dar eu, în cărțile de citire, cari trebuie să cuprindă altceva decît copilării pentru copii, ci să fie un manual de umanitate și de eroism, de bunătate și de hotărîre, de iubire față de oamenii cari o merită și de sfîntă ură împotriva acelor cari se ridică împotriva dreptății, care este elementul principal din partea ideală a omîenirii, în cărțile de citire ași pune alături de exemple de istoria veche, din trecutul roman și grec de odinioară, toată povestea vieții Serbiei în epoca modernă.

Cum se întemeiază o țară modernă? Sînt multe căi. Bulgarii s'au întemeiat, cum se știe, după un număr de răscoale nenorocite, după sacrificarea câtorva tineri entuziaști, prin intervenția Rusiei în Balcani, prin răs-

boiul dela 1877-78, prin tractatul din San-Stefano, care crea o Bulgarie mare, prin tractatul din Berlin, care a fost cea mai nedibace și mai pedantă revizuire a unui tractat absurd. Diplomatul nu e de obicei inteligent — nici nu e dator să fie, și dacă ar fi, nu s'ar alege cu nimic; dar trebuie să recunoaștem că diplomații din Berlin s'au întrecut ei înșiși, producând tractatul lor care este origina tuturor nenorocirilor, tuturor suferințelor și discordiilor balcanice. Tractatul din San-Stefano a înșelat pe Bulgari asupra drepturilor și puterilor lor; tractatul din Berlin a lăsat în toate părțile umilințe și dorință de răzbunare, de revanșă. Oricum, tractatul din Berlin a creat Bulgaria modernă. Fără nicio supărare. Nu-mi trece prin gând a tăgădui victoria țăranului bulgar. Cum n'ași putea niciodată să afirm cumiștenia bărbatului politic bulgar. (*Ilăritate, aplauze*). Și succesul nu trebuie să ne înșele; națiunile pier prin unele succese obținute pe altă cale decît pe calea intereselor lor reale. Sînt succese cari înseamnă pentru politica bună ceea ce înseamnă creșterea nemăsurată a cancerului în organele sănătoase ale unui corp. Spun acestea, încă odată, fără să tăgăduiesc însușirile fundamentale ale poporului bulgăresc, cari-l fac, cînd scapă de supt anume îndreptări ne-

norocite, îl fac vrednic nu numai de a fi prețuit ca aliat, dar de a fi stimat ca prieten —, să zicem: cînd scapă de supt înrîurirea nefastă a unor oameni cari-l duc pe alt drum decît drumul firesc al intereselor lor.

Vorbesc poate complicat, dar trebuie să se ia lucrurile așa cum le spun, în toată complicația lor justă. Vasăzică, fără să tăgăduiesc lucrurile acestea, nicio națiune balcanică nu s'a liberat mai *ieftin* decît Bulgarii. Aceasta este de netăgăduit. Mulți au făcut haz, în atîtea timpuri, de trecutul, puțin exagerat prin gazete și opere poetice, al poporului grecesc modern; n'au dreptate. Am spus-o totdeauna și afirm și astăzi: a fost un eroism adevărat și o jertfă imensă la temelile Statului grecesc. El a intrat pe urmă în mîinile polițianilor, și într'un moment s'au găsit foarte greu, foarte strămtoși, pînă a venit un om cuminte pe care pînă acum l-au trîntit de două ori, dar omul rezistă și mai așteaptă să fie trîntit de cîteva ori, căci numai trîntindu-se un om cum se cade, ajung și ceilalți să samene cu dînsul puținel. (*Ilaritate, aplauze prelungite*). Două lucruri sînt sigure: nici omul cum se cade, trîntit, nu moare, nici acei cari l-au trîntit nu scapă nemolipsiți de dînsul. (*Ilaritate*).

Prin urmare, la Greci, la începutul for-

mării Statului grecesc, —, Eteria de la 1821, luptele din Moreia, din Principatele noastre, Drăgășani, Sculeni —, a fost, în toate silințele acestea, eroism autentic, frumos și glorios eroism, și au fost momente când se credea că eroismul acesta nu va produce nimic. Europa nu voiă să audă de Grecia liberă, foarfeca inteligentă a diplomației creiă hărți cu fel de fel de întortocheri posibile pentru a lua cât mai mult din drepturile unui popor de a fi stăpîn pe pămîntul său. La urma urmei, tot s'a putut și s'a făcut o Grecie, întâi mai mică, pe urmă transformată într'una mai mare, și tot așa o să se mărească pînă va ajunge la stăpînirea tuturor drepturilor sale naționale. Căci foarfecele diplomației au o virtute minunată: unde taie, crește din nou și, cu cît taie diplomatul mai îndărătnic ca să nu fie, cu atît mai energic pornește viața în partea aceia, ca să fie. (*Haritate*). Cum e și lucru firesc, foarfecele fiind un lucru mort, iar dincoace o putere de viață care gâlgăie, răscolind și biruind la sfârșit.

Ei bine, dacă Grecia a avut eroismul, al tuturor claselor din cari se alcătuieste populația ei, Sîrbii au înfățișat o formă mai unitară, mai frumoasă în unitatea ei, mai înduioșătoare în spiritul ei naiv, a eroismului. *Serbia este o țară creată printr'o revoltă de țărani*. Nimeni nu i-a în-

demnat la revoltă. Vă vorbiam odinioară de eroii de la Cosovo; ei bine, eroii de la Cosovo singuri sînt cei cari au creat Serbia modernă.

Cine avea interes să creeze Serbia? Turcul, din stăpînirea căruia ea se desfăcea? Austriacul, că-i dădea târcoale la hotar, oferind fel de fel de combinații arhiducale și vasale, specialitatea Casei (*ilaritate*)? Sau poate interesul acesta îl aveau acei lângă cari dorim a fi, căci împrejurările ne vor face să fim, vecinii noștri de la Răsărit, cari trimeteau consulii lor specialiști în a dădăci tinerele națiuni în așa fel încît niciodată să nu poată umbla pe picioarele lor? Trebuie să spunem în această privință, oricât am recunoaște că, dacă lucrurile nu s'au schimbat în cancelariile rusești, s'au schimbat în conștiința de interese pe cari Rușii le au astăzi — trebuie să recunoaștem că diplomații Rusiei din veacul al XVIII-lea au avut totdeauna talentul de a crește națiunile ortodoxe, cum cresc țigăncile pe schilozi. (*ilaritate*). Asemănarea e perfectă, pentru că aceste națiuni nu erau copiii Rusiei, ci copiii altora, ajunși în mâinile Rusiei ca să rămână totdeauna cu picioarele moi.

Ei bine, evident că n'avea interes nici Rusia să creeze o Serbie. Atunci, va zice cineva: au fost cărturarii: ei au făcut cărți, cărțile au fost cetite de toată lumea, în

școli s'a predat idealul național, iar acei cari au avut nota 10 la idealul național, mai tîrziu au vorbit cu talent retoric la întruniri publice; aceia, prin frămîntarea dezinteresată a opiniei și fără niciun gînd altul decît al interesului obștesc, aceia au creat generația care a luptat pentru eliberarea Serbiei. Nu e adevărat, Serbia n'a cetit cărți: tipografiile nu erau, școli nu funcționau — era doar o școală „sloveno-sîrbească”, de veche slavonă, cu un dascăl rus pentru elevii sîrbi, cari ieșiau din aceea școală cu cunoașterea alfabetului chirilic. Atunci se întrebă cineva: de unde totuși a ieșit răscoala Serbiei? Mă rog, n'a fost nicio gazetă de agitație, n'a fost nicio întrunire publică, nicio manifestație, nimic în niciunul din satele sîrbești? Nimic. De altminteri manifestațiile ar fi fost cu totul în afară de tradiție, și ei trăiau numai în tradiție: fiecare gospodar acasă la dânsul, fără să se unească în grupe pentru a spune ceia ce se spune mai bine în intimitatea sufletului fiecăruia și prin munca rodnică pe care o provoacă la fiecare conștiința datoriei sale. Nu zic că nu e patriot acela care se și înfățișează, dar mai zdravăn este patriotul care se ascunde întăiu și, în ceasul primejdiei, se vede, puțintel mai înainte decît ceilalți.

Care e atunci puterea care a ridicat Ser-

bia? E cîntecul popular, balada, ceia ce cîntăreții orbi, întovărășindu-se din cobză, cîntau la adunările țăranilor. Acolo era religia lor națională, idealul lor întreg; acolo conștiința lor de vitejie trecută; în acest graiu vagabond al cîntăreților era ceia ce se numește astăzi cu pretențiune, cînd trecutul este de multe ori lăsat la o parte din preocupările educative ale unui popor, tablele de bronz ale istoriei, — frumoase, dar adese ori lumea nu se uită la dinsele. Graiul viu al povestirii despre luptele contra Turcilor, despre toate suferințele și toate bucuriile, despre hotărîrea de răsbunare pentru triumful creștinătății și al rasei, amintirea morților eroi, toate acestea au creat în mijlocul unui popor de țărani, la începutul veacului al XIX-lea, hotărîrea de a se jertfi mai bine cu toții decît a trăi în robie. (*Mari ıptauze*).

Și atunci, dela un capăt la altul al țării, s'au ridicat cetee. Cine era în fruntea lor? Generali împodobiți cu fireturi, bărbați de Stat mândrii de activitatea lor diplomatică, meșteri agitatori ai mulțimilor, oameni cu stat de serviciu în viața parlamentară sau politică a unei națiuni? Nu. Cnezi, juzi de sate, popi, protopopi; cei mai mulți nu știau să scrie; niciunul n'avea Constituțiunea în buzunar și, dacă li s'ar fi vorbit de Constituțiune, ar fi crezut că și

aceasta este un fel de firman prost, destinat să crească birurile, cum erau atâtea cari aduseseră împovărarea sarcinilor asupra țaranului sârb.

Din mijlocul acestor țărani a răsărit un porcar, un vânzător de vite și porci, a răsărit Karagheorghe, care, strângând în sufletul său tăcut și întunecat toată hotărîrea de a trăi și birui a poporului său, a creat un Stat modern. Cu un mare suveran, cu diplomați transcendenți, cu generali, cu școli, se poate întâmpla să moară o națiune; un porcar a fost în stare să creeze un Stat, și va trăi națiunea porcarului în Statul întemeiat de porcar, când multe State, cari au fost create de Papi și Impărați și binecuvântate veacuri întregi cu toate farmecele religiei și autorității, vor peri.

Karagheorghe a liberat Serbia și, după dînsul, după înlăturarea și moartea lui, s'a rizicat Miloș Obrenovici; a venit cumintele după entuziast; socotitorul după erou; continuatorul biruinței după acel care o smulsese soartei. Și în felul acesta s'au ridicat două dinastii, cari s'au luptat între ele, cari s'au înlocuit și s'au jertfit una pe alta, două dinastii răsărite însă din rîndurile aceleiași țărâni pentru a stăpâni Statul. Și oamenii cari înconjurau pe Karagheorghe și pe Obrenovici erau urmașii simplilor țărani cari asistaseră la înălțarea steagurilor, cari

cheltuiseră toate puterile lor pentru biruința acestora, — fiecare de glorioasă origine țărănească. Glorioasă, fiindcă este făcută toată din muncă, din răbdare, din sacrificii. Glorioasă din cauza aceasta. (*Aplauze îndelung prelungite*).

Și au trebuit și cărturari. De unde s'au luat cărturarii? Serbia n'avea carte, prin urmare nu putea să existe o clasă de cărturari. Erau însă alături, peste Sava și Dunăre, în Ungaria austriacă de atunci —, cum e azi Austria ungurească (*ilaritate*), cu drapelul purtînd un drac pe o parte și un drac pe altă parte și nu se știe care e mai rău! (*mare ilaritate*).

În Ungaria aceasta austriacă erau cărturari, oameni cari știau ce înseamnă școala, ce înseamnă scrisul, ce înseamnă tipografia. Și ei veniră, cînd a trebuit, lîngă Miloș, care n'a scris niciodată. Fiul său Mihail a fost învățat, dar Miloș și-a scris volumele în inima lui, care de sigur cuprindea mai mult decît comuna enciclopedie de drept internațional și național din timpurile noastre. Era o bogată bibliotecă sufletească în inima țaranului acestuia simplu care a trăit până la sfîrșit, cu toată uniforma lui de paradă, țărănește, care mai bine s'a simțit între țaranii lui și a murit într'un pat simplu, într'o casă de țaran. Se păstrează încă patul acesta, dacă nobi-

lele ghiulele cari au bombardat Belgradul, vădind triumful unei mecanice superioare, nu vor fi distrus, între alte lucruri, și colțul Muzeului care păstrează pios ultimele rămășițe ale vieții bătrânului țăran Miloș.

Trebuiau deci cărturari, oameni de condeiu, logofeți, membrii ai ministerelor, căci s'au creat ministere dela o bucată de vreme, alcătuite de Constituție. De unde au fost luați aceștia? Din țara apăsării, din țara suferinței, în care gîlgîia dorința răsbunării, și ei au venit aducînd un idealism îndărătnic, nebiruit. Mare lucru era pentru ei slova, ca pentru orice cărturar, dar, pe lîngă slovă, mai mare era gîndul acela care-i făcuse chiar să apuce întîia oară condeiu în mîină. Și, atunci, cu o dinastie de porcari, cu o nobleță de țărani, cu o clasă de cărturari culeasă între pribegi cari aduceau numai ideal și amintiri de suferințe și dorință de luptă și spirit de răsbunare, așa s'a întemeiat Serbia modernă.

Veți zice: Serbia a avut politiciani. De sigur că i-a avut. Și politicianii aceștia au făcut ceia ce fac politicianii oriunde? Cine s'ar gîndi să o tăgăduiască! Au fost malversații și discordii și destrăbălare? Fără îndoială. Dar sub aceste fenomene de suprafață a rămas un lucru: bunul simț țărănesc, iubirea îndărătnică, eroică, de pămînt: și la cel mai corupt dintre politi-

ciani, o călduroasă iubire de țară și de neam, capabilă a face să se uite toate greșelile, toate păcatele lui.

Dacă o spun numai așa, n'o să înțelegi deplin într'o țară așa de vecină cu Serbia și așa de deosebită de dînsa. Voiu căuta să transpun în posibilități de-ale noastre, ceiace acolo a devenit o realitate. Și noi am avut o revoltă țărănească, la 1821. În fruntea ei a stat un om mare și el a avut începuturi foarte modeste: a răsărit într'o căsuță țărănească din județul Gorjului, trăind pe lângă boieri, învățând mai bine slova pe care boierul tînăr o învăța mai prost, pentru ca acesta să ajungă Vornic-Mare, Logofăt-Mare, iar el să se ridice doar la demnitatea de Sluger, la rangul smerit al Slugeriei. Da, Tudor Vladimirescu nu era inferior lui Karagheorghe. Dar soarta l-a împiedecat să ajungă la capătul dorințelor sale, să se ridice unde ar fi vrut. Să zicem însă că ar fi izbutit, că el, eroul țăranilor de la 1821, ar fi întemeiat, el, și nu Grigore și Alexandru Ghica ori Bibescu, el ar fi întemeiat o dinastie țărănească aici. Și atunci, pe lângă dinastia țaranului dela Vladimiri ar fi fost cei dintâi în aristocrație, nu descendenții limonagiilor din Fanar (*aplauze puternice*), ci urmașii căpitanilor de odinioară, cari, în loc să înfățișeze diplome cari se pot găsi și

la Constantinopol și în insule și la Atena, cu steme mîndre pentru bătut de-asupra porților, ar fi înfățișat simplul vesmînt în-sîngerat în lupte al strămoșului lor, opinca frămîntată în noroiul biruințelor, jocul tăiat de sabie și străbătut de gloanțe. Nu simțiți d-voastră că alt eroism ar fi trecut prin inimile celor mai depărtați urmași ai acestor oameni, cînd oamenii aceștia s'ar fi ridicat, călcînd greu, pe pămîntul lor, cu călcîiul lor, pe treptele puterii, în loc să lunece ca șopârlele și să se târîe ca șerpîi către înălțimi? Și dacă în loc ca viitorii cărturari ai României să sosească cu diplome de prin țări îndepărtate, cuprinzînd, pe lîngă testimoniul de știință, și testimoniul de înstrăinare și neînțelegere a nevoilor țării, întemeietorul clasei cărturarilor români ar fi fost dascălul Lazăr dela Avrig, dacă toți cărturarii români ar fi fost asemenea cu dascălul acela care, acum aproape un veac, pleca, zdrobit de osteneală și aproape de mormânt, binecuvîntînd în cele patru colțuri pămîntul Țării-Românești pentru ca din învățătura lui să răsară spor și vitejie și triumf pentru ai săi, de sigur multe lucruri ar fi astăzi altfel de cum sînt și multe hotărâri, pe cari astăzi le strigă lumea în nerăbdarea sa, ar fi fapte, nu de ieri, ci fapte de zeci de ani îndeplinite. (*Puternice aplauze, mult prelungite*).

III

Dar, d-lor, eu nu vreau să vă las astăzi cu o strângere de inimă, cu slăbiciune și neîncredere în viitor. Nu, *eu cred*. Am spus-o întotdeauna și o spun și astăzi, *cred*. Orice ar lipsi la unii dintre noi, orice ar prisosi la dușmanii noștri, eu *cred*, și *voiu crede* până la sfârșitul zilelor mele. Și, dacă ar fi să mîntui undeva în pribegie, eu *voiu crede*, precum neam de neamul nostru, în cele mai cumplite suferințe, a crezut și prin credința aceasta păgînă am trăit și ne-am menținut împotriva tuturor furtunilor și împotriva celor mai cumplite dușmăanii.

Și iată de ce *cred*. Nu e de-ajuns să spui: *cred*, fiindcă-ți vine la socoteală sau fiindcă sună frumos pe buze; trebuie să știi dovedi pentru ce crezi, — și a doua zi după înfrîngere, a doua zi după cucerire și anexare, după cele mai cumplite umilințe și suferinți ale poporului tău, încă ai crede. Este cu neputință — veacurile ne-o spun, dreptul nostru nebiruit o strigă —, este cu neputință ca, la urmă, să nu biruim, și, cu cît mai mult vom suferi, cu atît vom birui mai deplin și cu atît mai bine întemeiată va fi biruința noastră. (*Inflăcărate aplauze*).

Și vă *voiu spune* de ce *cred*: puterea unui popor o formează două lucruri: sau

o sublimă cunoștință de ideal, de datoria sacrificiului, cuprinzând pe toți, sau o tradiție unitară, atît de adînc înrădăcinată în mulțime, încît orice s'ar petrece la suprafață, orice slăbiciune ar fi, nimic nu-i poate înlătura puterea.

Idealul acela mare, puternic, stăpînind toate sufletele, împăcînd toate urile, făcînd să dispară toate personalitățile, amuțînd toate gurile gata să blesteme, unind pe toți într'o perfectă și dumnezeiască armonie pentru a sta ca un singur trup și un singur suflet înaintea dușmanului, acesta nu-l văd. Dar văd altceva: văd puterea, cu neputința de zguduit, a tradițiunii noastre naționale.

România modernă a adus multe lucruri bune, a adus însă și acel lucru îngrozitor și, întrebuițez un cuvânt străin: abominabil de rău, care este ruperea unei părți dintre noi de la tradițiunea noastră națională. Nu vorbesc numai de întrebuițarea altui graiu, — un fenomen trecător, în mare parte înlăturat: — dar chiar aceia cari vorbesc mai mult de țară și de neam, nu sînt încă dela începutul ființei lor sufletești frămîntați numai de acele amintiri și de nădejdlile acelea cari formează adevărata ființă etnică superioară a unei națiuni. Multe lucruri s'au înstrăinat, multe s'au rătăcit, multe au fost pă-

răsite și adușe multe cari nu merită să trăiască. Din fericire însă, nu ajunge o jumătate de veac pentru ca să scoată din sufletul unui popor puterea nebiruită a tradițiunii sale.

Noi, când facem un lucru, noi, cărturarii, când scriem în cărți și cărțile se așează în biblioteci, ni-am plătit datoria; poporul are însă, ca bătrânul Miloș al Serbiei, comoara amintirilor sale în suflet. Neglijează-l, desprețuește-l, aruncă-l în sărăcie, nu ține seamă de dânsul; vine o vreme când, totuși, la el trebuie să te adresezi, fiindcă ei, la un loc, sînt cei mulți, sînt cei curați, sînt cei tari, cei meniți biruințelor; sînt acei cari sprijină pe umerii lor Statul și poartă înaintea tuturor steagul de luptă. Și atunci, rămânem uimiți, fericit uimiți, când vedem cu cât mai mult plătește muta tradiție, gata de a se prefăce în fapte, din inima lor, față de gălăgioasa modă, incapabilă de fapte și muncă, din vorbele și cărțile noastre.

Nu cred în cărți, nu cred în cei cari le scriu, nu cred în alcătuirile de vorbe ale nimănui. Cred în cei mari și tăcuți, în aceia al căror suflet cuprinde tot cît am suferit, tot cît am luptat, tot ceia ce avem dreptul să smulgem prin luptă. În ei, cred. *(Inflăcărate aplauze mult prelungite).*

Două întrebări în Cameră.

— la 6 Decembrie 1915 —

I.

În frământările de azi, această Cameră a uitat prea mult că face parte dintr'o Constituanta aleasă pentru a da țărănimii temelie economică a libertății sale.

De oarece guvernului îi revine, după obiceiurile noastre, inițiativa în asemenea lucrări, pun d-lui președinte al Consiliului această întrebare:

Nu crede d-sa că, înainte de a se cere țăranului român sub armă jertfa supremă, se cade să-i dăm mângâierea asigurării de acum înainte a clasei sale, marea masă a poporului nostru, procedînd la înlăturarea din Constituție a articolelor cari împiedică atingerile dreptului de proprietate în vederea interesului general național?

Din parte-mi, sînt incrednițat că unirea noastră în jurul acestui măreț act de dreptate ar da țării alte păreri despre clasa

politică decât sfâșieri cari nu-și pot avea îndreptățirea nici în cele mai sacre sentimente.

II.

În războiul grozav, care face zilnic atâtea victime, sufăr și Românii supuși Statelor beligerante.

Răniții români cari zac cu miile în spitale cer, pentru mîngîierea sufletelor lor, carte românească de cetit, o cer cu atîta insistență, încît s'au emoționat și conducătorii armatei austro-ungare, făcînd apel către public.

Din România am da bucuros cu toții, dar considerații cunoscute ar face ca dărrurile noastre să fie bănuite.

Este însă o carte pe care nici această epocă de civilizație tehnică a barbariei n'o poate bănuî: Sfînta Scriptură. Și pe aceia tocmai o cer răniții.

O ediție a Sf. Sinod a ieșit de curînd de supt tipar, așa încît Statul român dispune de mii de exemplare.

Așa fiind întreb pe d. ministru de Externe, dacă nu crede că trebuie a se dărui cât mai mult dintr'însa răniților români, cerînd Statelor respective o învoire pe care nici un membru al mării familii creștine n'ar putea-o refuza.

Oltenia și Serbia.

**Conferință ținută la Craiova în ziua de 22
Noembrie 1915, în folosul refugiaților sârbi.**

Vă rog să nu mă judecați după cele ce le-a spus d. dr. Laugier, nici chiar după conferința pe care îndrăznesc să o dezvolt înaintea domniilor-voastre, ci numai după intenția care m'a îndemnat să vorbesc, intenția de a ajuta, întrucât putem și noi, dacă nu putem ajuta de-ajuns, cum datorim, poporului nobil care nu „piere” dincolo de Dunăre ci, din potrivă, își afirmă dreptul de a trăi în mijlocul celor dintâi popoare din lume, căroră li s'a făcut egal prin biruință, prin spirit de jertfă, prin toate suferințele îndurate pentru țară, poporului acestuia care afirmă înaintea unei lumi robite triumfului și interesului material care l-a provocat, afirmă înaintea lumii întregi că nu vor trăi, de fapt, popoarele mari în sensul vastelor teritorii pe cari se întind, nici popoarele mari prin numărul mare al aceloră cari le alcătuiesc,

prin tehnica lor perfecționată, prin norocul generalilor buni și al diplomaților iscusți, ci popoarele în cari, dela cel dintâiu la cel din urmă, arată toți, până la ultima picătură de sînge, hotărîrea de a trăi și mai departe în cultul tradițiilor naționale și în îndeplinirea datoriei către urmași. (*Puternice aplauze*).

Spun anume persoane, dar n'au dreptate, că noi trebuie să ne interzicem astfel de manifestări. Și nu din lipsă de simpatie, căci care ar fi omul atît de putred la suflet, atît de puțin înțelegător pentru lucrul cel mai mare din lume, care e jertfa pentru țară? Sînt foarte sigur că nu sentimentul acesta poate lipsi la noi. Ci pentru alt motiv ar trebui să ni interzicem a vorbi de Sirbi. Oamenii aceștia au trecut prin cel mai greu moment din viața lor națională, ei nu s'au putut răscumpăra nici printr'o biruință fără păreche în istoria biruințelor unui mic popor modern față de oștirile unei mari monarhii. Cîtă așteptare dureroasă, cîtă încordare de puteri, cîtă hotărîre de a întrebuița orice pentru a curăți pămîntul național de dușmani și cîtă fericire a doua zi după triumf! Cîtă nenorocire apoi, cînd alți nori s'au ridicat la orizont, și cîtă desperare cînd s'a văzut că tot ce poate face un om e zădarnic împotriva armelor teribile pe cari le aduce

civilizația mai înaintată! Sântem deprinși prin cărțile de istorie cu povestirea grozăviilor de pe vremuri, cu miile de mii de oameni cari ar fi pierit, cu orașele cari au fost distruse, cu comorile de civilizație prăbușite în flăcările cari distrugeau cetățile; sîntem deprinși cu paginile acelea pe cari cronicarii le-au zugrăvit adunând tot ce era mai înspăimîntător în imaginația lor. Și noi, istoricii, de atîtea ori am spus țineretului care vine la lecțiunile noastre: nu credeți toate lucrurile acestea; nu se poate să fi fost așa. Și, astfel, din Turcii, din Tătarii de pe vremuri, din Avari, din Huni am făcut niște înfățișeri mai acceptabile ale ființei omenești. Ziceam că au exagerat contemporanii, că retorii au împodobit cu flori roșii mormintele celor căzuți, dar că realitatea a fost mai puțin dureroasă de cum apare din scrisul vremurilor. Ei bine, au trebuit zilele acestea de astăzi ca să ni arăte că, dacă atunci n'a fost, fără îndoială, așa cum zugrăvesc cronicarii, că barbarii au fost mai miloși, mai înțelegători de rosturile și drepturile unui popor, se poate totuși ca, în cea mai înaltă dezvoltare culturală, în cea mai deplină stăpânire a mijloacelor prin cari s'a subjugat natura, umanitatea, prin oameni cari stau în fruntea ei, să fie capabilă de a îndeplini, netăgăduit, așa cum vedem noi în-

șine și cum nimeni nu poate spune că n'a fost, lucruri de cari Hunii, Avarii, Turcii, Tătarii n'ar fi fost în stare. Și, dacă ar fi fost în stare, ei, barbarii de odinioară, ar fi o motivare: e mai puțin vinovat cel care îndeplinește un lucru fără a-și da seamă de crima pe care o săvârșește. Omenirea a trecut însă din faza instinctelor sălbatice, aruncate fără nicio stăpânire a minții, la faza în care mintea stăpânește instinctul: dacă instinctiv, în pornirea lui oarbă, barbarul poate să distrugă, omul cugetării, omul planului, omul răspunderii, omul modern, care face ceia ce vrea, omul acesta modern nu trebuia să înfățișeze povestirii veacurilor cari vor veni infamia ce se săvârșește astăzi la doi pași de noi, dincolo de Dunăre.

Și atunci zic unii: condamnarea aceasta a noastră de ce nu s'a prefăcut în faptă, în ajutorare, în intervenție alături de acei cari dădeau sîngele lor scump pentru mîntuirea poporului lor? La aceasta voi răspunde, că în poporul nostru, care nu e de ieri, de alătăieri, hotărârile cari s'au luat pe vremuri n'au fost niciodată hotărârile fricei, că poporul acesta ține minte, că-și așteaptă ceasul și, dacă în cutare moment a fost așteptat și n'a venit, aceasta înseamnă că în clipa următoare va veni fără îndoială, răzbunând zăbava pe care

împrejurări fatale au putut-o aduce. (*Puternice aplauze, îndelung prelungite*).

N'aibă nimeni grijă: Or să ne vadă. Și or să ne vadă unde trebuie și cum trebuie. Și atunci o să înțeleagă oricine, că nici pe prietenii adevărați nu i-am uitat, nici pe aliații noștri firești nu i-am părăsit, nici pe aceia cari sînt dușmanii oricărui Stat național, oricărui viitor național liber de stăpînirea altor neamuri, nici pe dușmanii aceștia ai tuturor și ai noștri nu i-am iertat. Și va veni vremea de vom dovedi cum am capitalizat numai, trecând în seamă dobînzile cuvenite, datoria noastră, pe care o vom plăti cu siguranță, o vom plăti! (*Mari aplauze*).

Vă aduceți aminte, din vechea istorie a Moldovei, de scena aceia de aparentă des-nădejde, de aparentă abdicare, de aparentă părăsire a rosturilor de luptă a lui Ștefan după Valea-Albă.

Se adunaseră împotriva oștilor moldovenești puterile admirabil organizate — mai admirabil și decît puterile austro-germane de astăzi —, puterile nesfîrșite ca număr, dar mai ales minunate ca alcătuire, ale Împărăției turcești. Domnul moldovean a fost înfrînt și s'a retras în munți. A fost un triumf atunci în tabăra turcească. S'a isprăvit cu Moldova! Niciodată steagul moldovenesc nu va mai umbrî oști cari să

meargă la luptă! Domnul nu era nicăiri. Dacă ar fi fost și atunci o judecată europeană, dacă ar fi fost aici la noi ceva care să semene cu opinia publică nerăbdătoare — și poate e nobil să fie cineva nerăbdător, și poate că e cuminte să fie și cel care înfrînează pe nerăbdători —, judecătorii ca și nerăbdătorii ar fi zis: s'a mintuit cu Ștefan: și-a părăsit steagul, și-a părăsit oastea, s'a ascuns în munți; ba unii ziceau că a fugit în Polonia și că l-au văzut pribeag la un han de drumul mare. Au trecut însă cîteva luni de zile numai și, cum ni spune un vechiu povestitor venețian, Ștefan se vedea călărind din nou în fruntea oștilor sale de-a lungul pămîntului Moldovei. Nu fugise, se pregătise; nu părăsise lupta, se rezervase. Știa, cum știm și noi, că, oricâte clipe ar avea nedreptatea, dreptatea are o veșnicie. (*Puternice aplauze*). Și, în veșnicia aceia, cumintele găsește totdeauna clipa 'n care, în numele lui Dumnezeu și pentru cele mai scumpe interese ale umanității, se spune cu sabia în mână cuvântul hotărâtor.

Sînt biruitori aici aproape, dincolo de Dunăre. Nu voiu discuta valoarea unei biruinți pe care o câștigi alături cu două armate alcătuite din elementele cele mai bine pregătite ale unor State de veche dezvoltare militară. Nu voiu califica iarăși cât

de frumos este din partea unui principe de Franța, unui coborîtor al lui Ludovic al XIV-lea și al lui Ludovic-cel-Sfînt, ba chiar al lui Francisc I-ii, acela care înțelegea să piardă totul, dar onoarea nu, cît este de frumos din partea unui principe de Franța, cu crinii albi ai Bourbonilor în armele sale, să între 'n orașul unde, în cea mai strașnică tortură a sufletului său, și-a petrecut ultimele momente de luptă un bătrîn rege plîngînd asupra soartei teribile care fără dreptate îi lovia regatul, un tînăr principe erou care trebuia să întovărășească steagurile sale în rătăcire, acel vechiu om politic sîrb, Pașici, care, cu cîteva luni înainte, binecuvîntase ceasul ce-l făcuse să prezideze la întemeierea Serbiei-mari, pe care trebuia să o lase acum sfișiată în mîinile dușmanului, și soldații aceia hotărîți la moarte, cari părăsiau cea din urmă capitală de refugiu a Statului sârbesc, pentru a căuta colțul de munte unde se poate cheltui ultima sforțare pentru onoarea națiunii lor. Nu se urmărește decît de un biruitor ieftin, — cu doi cari-l sprijină, la dreapta și la stînga, — satisfacția ignobilă de a vizita un câmp de luptă asupra căruia plutesc încă umbrele mucenicilor cari bucurous au murit pentru țară. (*Aplauze puternice*). Dacă nu mă înșel, în lumea aceasta, în care n'a perit onoarea, *din fe-*

ricire n'a perit încă onoarea, și unde este o onoare militară de la care se cere mai mult decît de la onoarea unui simplu cetățean, în lumea aceasta, zic, nu poate să meargă cineva într'un loc cum e Nișul, nu poate să calce pe cîmpuri de luptă cum sînt acelea care au fost părăsite numai după ultime silințe, de Sirbi, decît aducînd prinosul său de flori, de păreri de rău, de laude pentru eroii cari s'au sacrificat acolo. Cine face altfel, se osîndește, vădînd însuși motivele de trufie zadarnică, de lipsă a simțului de înțelegere pentru adevărata vitejie, cari l-au îndemnat la luptă.

Spun buletinele că regele Petru, întovărășit de fiul său și de Pașici, de cîtiva ofițeri, a luat drumul Albaniei. Anumiți oameni, cari se bucură la noi, cari cred că au motiv să se bucure de așa ceva, anunță că Serbia s'a sfârșit, că de acum înainte, spre fericirea noastră, se vor întinde provinciile austriace pînă în fundul Balcanilor. Și, natural, noi vom fi absolut garanțați prin faptul acesta, prin zugrumarea unui popor cu drept la viață pe pămîntul moștenirii sale; în aceasta este o asigurare că noi, în orice fel de împrejurări, vom trăi liberi și glorioși pe pămîntul pe care ni l-au lăsat strămoșii noștri. Dacă Serbia ar fi fost cuminte, ea ar fi trebuit să

îmbrățișeze picioarele Puterilor Centrale, și copilașii balcanici s'ar odihni împreună, în cuibul pajurilor întovărășite. Acuma însă, cînd gîtul unuia a fost sucit de mîna năvălitorilor, ceilalți trei copilași, — Grecii, bunii noștri prieteni, Bulgarii și noi înșine, — o să găsim mai mult loc supt aripile calde ale biruitorilor, care-o spun, în treacăt, — uită să numească precis, cu un nume și cu o dată biruința lor.

Fiindcă, vedeți, Serbia se pare că e zdrobită. Dar unde? În ce luptă? Care e clipa aceia mare de atac cavaleresc, de superioară vitejie, de desfășurare a tuturor mijloacelor nobile ale războiului, în care armata sârbească să fi ieșit biruită de armata cealaltă? A urmări prin mijloace tehnice o armată care se retrage și a crede că, atunci cînd ea a părăsit câmpiile de luptă ale solului său propriu, s'a isprăvit cu dînsa, aceasta este o iluzie. Nu știu, de altfel, dacă acei cari o spun o cred sau dacă este numai o minciună ieftină pentru oameni creduli, cum se pare că sînt între noi, dar, din fericire, sînt atît de puțini între noi. Și, cu cât lucrurile se vor desfășura, vor fi tot mai puțini între noi aceia cari se pot prinde atît de ușor, cu vârful aurit, dar ascuțit, al unei undițe ținute într'adevăr de mîini dibace, în care trebuie să se prindă însă numai cei mai proști

dintre peștii mărunți. (*Mare ilaritate, a-plauze*).

Eu, d-lor, cred că Serbia nu moare, Fiindcă eu cunosc o altă Serbie, care a fost înfrântă, o Serbie distrusă, stăpânită de Turci. Și, oricât ne-am lăuda că a isprăvit umanitatea cu concepțiile stupide ale filozofilor și cărturarilor de pe vremuri cu privire la dreptate, totuși nicio Putere din Europa nu va putea stăpâni Serbia biruită la 1915 așa cum au stăpânit-o Turcii după 1389. Și, oricum, obrazul omenirii s'a supțiat: acum, dacă nu se observă lucrul, din cauza stratului de murdărie morală ce s'a depus, dedesupt tot va rămânea un obraz mai supțire decât la oamenii de acum câteva secole. Și ceia ce Turcul și-a putut permite la 1389 pe pământul Serbiei, o Putere creștină, oricare ar fi ea, n'ar îndrăzni să facă astăzi. Eu știu însă, supt regimul turcesc dela 1389 până la 1800, cât de puțin moartă a fost această Serbie, cât de mult în adâncul pământului ei s'au adunat apele acelea din cari trebuiau să răsară mai târziu izvoarele vieții moderne a Statului sârbesc. Trei secole, n'a venit acolo nicio carte, niciun îndemn de cuvântător; nicio organizare nu eră ca să apere conștiința națională a poporului; mergeau doar din sat în sat cântăreții povestind luptele de odinioară, îmbrăcând în strălucitoarea hai-

nă a poeziei ceasurile de vitejie de pe vremuri și atât. Nu exista nicio conștiință publică europeană; cine, în Europa de la începutul timpurilor moderne, s'ar fi gândit la o Serbie etnică? Cine s'ar fi crezut în stare să scape Serbia supusă de dominația turcească? Și ar putea spune cineva foarte ușor: dacă trei veacuri trec asupra unui popor supus și acest popor nu se mișcă printr'o răscoală, printr'un strigăt de durere, printr'un apel către dreptatea lumii, printr'o chemare către pedeapsa lui Dumnezeu, poporul acela e mort într'adevăr. Ei bine nu: după trei veacuri, cari sunt ca acele trei zile de petrecere în mormânt ale Mântuitorului, Serbia a înviat. A fost de ajuns ca în mijlocul țăranilor să apară un țăran ca dânșii, un negustor de vite, un haiduc, un fost auxiliar al oștilor creștine austriace cari străbătuseră provinciile turcești de dincolo de Dunăre, pentru ca mulțimea aceasta țărănească să se ridice întregă sub călăuzirea lui Caragheorghe și să întemeieze această Serbie nouă, care, supt dinastia lui și a lui Miloș Obrenovici, a trăit, s'a dezvoltat, s'a întemeiat moral, s'a organizat material până în timpul nostru. Și, atunci când trei veacuri de stăpânire turcească, trei veacuri de întunec, fără școli, fără carte, trei veacuri de părăsire din partea lumii întregi, fără îndemnuri, fără făgă-

dueli, fără o zguduire trezitoare din partea nimănui, n'au putut să omoare vechea Serbie, care și-a vărsat sângele pentru creștini în lupta de la Cosovo, crede cineva că ajung triumfurile lui Galwitz, ale lui Mackensen, ale lui Kôves de Kôveshaza (*Ilaritate*), — care este pregătitorul, vă rog, pentru unii dintre Români, al idealului de desvoltare către Nistru, către Ucraina, către stepa rusească, către Marea Neagră, Marea de Azov, Marea Caspică, poate, a poporului românesc —, ajunge biruința d-lor Mackensen, Galwitz, Kôves de Kôveshaza, plus un număr oarecare de inteligențe militare bulgărești (*mare ilaritate*), pentru a distruge Serbia de astăzi?

Intr'adevărb au căzut mulți, căci mult poate să omoare mașina modernă a oștilor pornite către distrugere, dar până la omorârea metodică a copiilor nu s'a ajuns. Sânt acolo, în adăposturi ca acestea de la noi, în văile albaneze, pe pământul primitiv, dar nu ajutător, cum trebuia, al Greciei, legată prin alianță (*aplauze puter-nice*), și în larga noastră ospitalitate frățască, plină de făgăduințe, în retragerea din munți, deci cu așteptarea unei noi lupte, care va birui, la noi și acolo, în Grecia, unde fețe rușinate primesc pe camaradul de arme din 1913, care a dat Eladei mai mult decât avea dreptul să spere

numai după vitejia și jertfa ei, sânt acolo copii cari vor răsbuna cândva pe părinții lor. (*Furtunoase aplauze*). Și cine omoară pe bărbații unui popor sub ochii femeilor, înaintea copiilor, acela pregătește în copiii aceștia, sfătuiți de femeile care-i vor crește în lecțiile aspre ale durerii, răsbunători cum nu s'au mai văzut vreodată în istoria popoarelor. (*Puternice aplauze, mult prelungite*).

Credeți d-voastră că așa se alcătuiesc și se desfac Statele, ca o Austrie pe care o faci cât de mare, tocmai fiindcă n'are suflet, n'are necesități organice și o întinzi cât poate diplomatul să întindă mușamaua? Nu! Un popor-Stat, cum este Serbia, e un organism, iar Statele cum e Austria sânt aglomerațiuni: un conglomerat grosolan, în care se amestecă, în marmura curată, piatra cuprinzând într'însa metale nobile, cu prundul râurilor, legate toate împreună prin ordinarul lut care este biurocrația, funcționarismul austriac. Statele acestea se rup, la ceasul lor, și de mâinile unui copil, pentru a pune marmura de o parte și pentru a arunca lutul, cu toată netrebnicia și murdăria ce o cuprinde, a-l arunca jos ca un praf netrebnic. Ființele organice, însă, a ceea nu se distrug; se strâng, se mutilează, dacă voiți, dar din suferința lor izvorăsc

puteri nouă; creațiuni nouă vin să înlocuiască pe cele vechi.

Dacă am vrea să înfățișăm, printr'o singură comparație, ce este un popor adevărat, am putea întrebuința următoarea: buruiana care cuprinde foarte răpede un câmp foarte întins, nu cere nici plug, nici sămânță, nici îngrijire. Cine e cunoscător însă în aceste lucruri, știe că buruiana abia se vede în Martie, că în April răsar din ea flori modeste cari parcă se roagă să o cruți, făgăduind că n'o să ocupe loc mare și că ea, floarea, o să te mângâie și mai departe; în Maiu, abia poți trece prin dudăie, dar vine pe urmă căldura lui Iunie și, în locurile unde se trufia buruiana, cu toate podoabele sale, nu se mai găsește altceva decât frunze uscate pe cari le bate vântul în toate părțile. Buruiana nu trebuie nici arată, nici sămănată, nici plivită, dar ține din Mart și până în Iunie. Iar ceia ce punem noi în țărână ca să ne hrănim cu dânsul fiindcă voim, fiindcă ni trebuie, se face tăind întâiu dureros pământul cu fierul.

Așa se întemeiază popoarele cele adevărate. Veacuri întregi, și în Serbia și la noi, s'a tăiat adânc pământul țării, cu durere, cu silinți nepilduite, pentru ca brazda să se facă. Și pe urmă au venit cărturarii naționali și au sămănat așa de bine după

războinici; pe locul unde fierul suferinței deschisese brazda, ei au aruncat larg sămânța viitorului. Iar, la capăt, ceia ce s'a ridicat prin darul seminței cărturarilor a fost hrană îndelungată pentru toți, veacuri întregi. Așa se întemeiază popoarele, în felul acesta se alcătuiește trăinicia și nemurirea lor. Brazda plugului de suferință a fost și la dâșii, la Sârbi, larg sămănată de cărturari. Iar cine crede că lovind la suprafața unei țarine care a încăput în mâna lui, poate distruge recolta întreagă, acela se înșeală: rupând spicele tocmai se desface dintr'însele sămânța, care intră din nou în pământ, și ea va hrăni, la vremea ei, nu pe hoții cari au năvălit în recolta străină, ci pe fiii pământului aceleuia. (*Furtunoase aplauze, îndelung prelungite*).

D-lor, eu nu cred în triumful brigandagiului. Nu cred. Acum câtăva vreme, corectam niște pagini istorice de mai veche grecească, din cari am cules un proverb care la noi nu se aude, dar care e bine să se știe. Bulgarii, după 1913, au pomenit și ei un proverb, a cărui realizare cred a o vedea astăzi; dar ceia ce au spus ei după 1913 pentru 1915, se poate spune astăzi de Sârbi pentru ceia ce o să fie după 1915. Spune proverbul: morile lui Dumnezeu macină încet, dar sigur. E adevărat. Numai cât morarul știe că esențialul nu este ce

se macină întâiu, fie chiar și încet și sigur, ci cea ce se macină *pe urmă*. După tărața pe care a măcinat-o moara lui Dumnezeu pentru dânșii astăzi, ea va macina făina cea bună pentru Sârbi mâine. În privința aceasta nu poate fi nicio îndoială. (*Ilaritate, aplauze puternice*). Iar, în aceia ce privește proverbul meu, e foarte scurt și foarte bun: Dumnezeu priește hoțului, dar păgubașului ceva mai mult. Și cred că Dumnezeu însuși abia ajunge ca să răsplătească paguba nedreptății de astăzi.

Cred în viitorul lor cum cred în viitorul nostru; privesc suferința lor cum ași privi suferința noastră; admir energia, liniștea cu care ei au primit această suferință, cum sânt sigur că aceleași însușiri zac în rezervoriile adânci ale poporului nostru — nu în cei de sus —, în aceste nesfârșite rezervorii, orice suferință ne va rezerva Dumnezeu. Și poate să ne rezerve și nouă, când ni vom face datoria, căci nu mergem mâine nici la excursie, nici la o plească, nici la un chiul, ca să întrebuițez cuvântul orășenesc, ci mergem la întrebarea teribilă a viitorului, care cu o mână dă biruința și cu cealaltă dă suferința și nu dă biruința cu mâna dreaptă fără să dea și suferința cu mâna stângă. Da, eu cred că urmașii noștri vor admira energia liniștită, sigu-

ră de sine, de dreptatea sa, cu care și noi vom primi încercarea noastră, ca să ajungem și noi împreună cu aceștia, la biruința comună împotriva nedreptății. (*Mari aplauze*).

Pentru cei cari cred că s'a isprăvit cu Serbia, voi mai pune în asemănare scena ultimă a înfrângerii sârbești de azi și a înfrângerii bulgărești de ieri.

În 1914, oștile noastre stăteau aproape de Sofia; oștile grecești înaintau către aceeași Capitală bulgară; între Sârbi și între Bulgari se urma o luptă în care Bulgarii își făceau iluzii dacă socoteau că biruința lor era aproape. Reședința Regelui Ferdinand era flămânzită, amenințată, și atunci el, regele, a trimis telegrama pe care o cunoașteți bătrânului rege Carol al României, făgăduindu-i ce n'avea intenția să dea și ce nu i-a dat, și iscăbind, când a fost vorba de pace, ceiace era hotărât să nu respecte, căci a doua zi după încheierea tractatului de pace se trimetea ordinul de zi către armată care se știe de toată lumea, și care făgăduia răsbunarea zilelor acestora de umilință.

Și acesta este un sfârșit pentru un popor învins. Să mi se dea voie să găsesc mai nobil actul regelui Petru al Serbiei. Și el a fost rugat să încheie o pace, care i s'a oferit înainte de înfrângere, a doua zi

după o biruință care poate fi înscrisă între cele mai nobile ce s'au câștigat vreodată de un popor mic împotriva unei forțe covârșitoare. S'a cerut poporului sârbesc să se împace cu acei cari se pregăteau să-i năvălească teritoriul. Cineva, care a străbătut Serbia atunci, a vorbit cu o sentinelă, cu un țăran bătrân de cinzeci de ani, îmbrăcat în hainele de acasă și care înfățișa atunci însuși sufletul poporului său. I-a spus: Se pregătește o luptă nouă: vi se oferă pace; nu vă împăcați? — Să ne împăcăm. — Dar fără prietenii voștri, numai cu voi! Și atunci bătrânul, scuturând din cap, zise: nu; mai bine ne batem!

S'au bătut. Și când, după două luni de sforțări fără exemplu, 100.000 oameni, păstrați prin geniul militar al lui Putnic, au găsit, prin munții înghețați, prin văile prăpăstioase, cu o mămăligă de hrană la trei zile pentru soldați, au găsit drumul lor de refugiu, li s'a oferit încă odată pacea. Și regele Petru a căutat, nu pacea asigurătoare, ci moartea de erou și, neputând-o afla, a avut singura durere în sufletul său că nu i-a fost dat să cadă în fruntea ostășilor săi înainte de a părăsi ultima brazdă a pământului sârbesc apărat de dânsul.

Să mi se dea voie atunci să aleg, între telegrama mincinoasă din Sofia dela 1913,

între măgulirea sentimentelor bătrânului vecin a cărui blândețe de suflet era cunoscută, între încheierea unei păci pe bază de minciună, între sfruntata ei tăgăduire a doua zi, de o parte, și, de alta, între bătrânul acesta, încunjurat de tot ce este în Serbia eroism și cugetare politică, care apucă drumuri de munte ca și Ștefan-cel-Bătrân al nostru, atunci când se ascundea în peșterile Carpaților așteptând ziua răsunării, să mi se dea voie să aleg pe regele Lear în locul lui Shylock rege.

II.

Partea aceasta eră absolut necesară fiindcă toți avem în sufletele noastre o nesfârșită datorie morală de plătit și trebuie s'o plătim, cu orice primejdie, către dânsii, afirmând că în dosul cuvintelor noastre este o hotărâre, că hotărârea aceasta se va preface, prin voia noastră, în faptă și, prin voia lui Dumnezeu, se va preface în biruință.

După această lămurire trec și la partea explicativă, care va fi poate mai scurtă spre a nu obosi prea mult. Trec deci la partea care lămurește legăturile speciale ale Olteniei d-voastră cu Serbia.

Din tot cuprinsul Țării Românești, în Oltenia s'a arătat mai multă simpatie pen-

tru Sârbi. Poate fiindcă i-a văzut mai de aproape, fiindcă aici tunurile s'au auzit bubuind, fiindcă aici eroii au fost întâmpinați în nenorocirea lor, fiindcă sub ochii d-voastră rătăcesc încă mulțimile acelea de femei, de copii, de bătrâni, de preoți, — din cari unul s'a tocmit porcar pentru o bucată de pâine. Poate, însă, că nu numai de aceia ci și dintr'alt motiv, de aici au venit sentimentele cele mai calde de milă, sentimentele cele mai înalte de admirație, de asigurare a prieteșugului față de poporul sârbesc. Și bine s'a făcut, și, de câte ori, oricui, i se va oferi ocazia să ajute pe Sârbul pribeag, să se gândească la vorbele acelea din Evanghelie, că prin orice drumet care calcă pragul casei tale Dumnezeu însuși intră, și cu atât mai mult prin drumetul acela nenorocit care a luat cârja, toiagul pribegiei, fiindcă a căutat să apere până la sfârșit dreptatea lui Dumnezeu. Să-i privim ca pe frații noștri, fără să așteptăm nimic dela dânșii. Au plătit lumii așa de mult în ceea ce privește îmbogățirea comorii morale a umanității, încât noi n'avem nimic că le cerem în schimb pentru tot ceea ce, individual sau ca națiune, am fi în stare să le dăm.

Și mă gândesc cu oroare, față de sentimentul acesta firesc, la ideia, pe atât de nebună, pe cât de stupidă, care a încolțit

în mintea unor oameni pervertiți prin imoralitatea luptelor politice de interes particular, ideia aceia de a ne așeza în rândurile despoietorilor Sârbiei învinse.

Sânt oameni cari nu se mulțumesc să atragă urgia Rusiei, refăcută mâine, prin luarea Basarabiei, înainte de momentul său, înainte de momentul său — așa trebuie să se înțeleagă lucrul, — ci mai vreau ceva pe lângă această Basarabie, care, național, este locuită de ai noștri. Nu, n'am uitat-o, căci să nu creadă cineva că sentimentele cari nu se manifestă prin cereri nu se ascund în adâncul sufletului omenesc... (*un domn protestează cu jumătate glas*) — Numai cât — fiindcă am auzit o protestare — trebuie să fie cineva un idiot (*mare ilaritate*) ca să-și închipuie că un Stat mic poate să provoace o Putere mare vecină cu dânsul, în afară de cazul când Puterea aceasta, în momentul înfrângerii, se sfarmă pentru totdeauna. Ei bine, vom ataca Austro-Ungharia la momentul său, fiindcă Austro-Ungharia trântită la pământ nu se va ridica niciodată, pe când Rusia are încă înaintea sa un viitor pe care-l vom măsura cu răbdarea și pregătirea noastră. (*Aplauze*).

Și iată unde aveam intenția să ajung: s'au găsit oameni atât de ignobili, cu o atât de totală ignorare, nu numai a dreptului, dar și a cavalerismului celui mai ele-

mentar, adevărate hiene, săpătoare de morminte, cari au spus: Serbia e jos: să ne luăm Valea Timocului. Și au scris aceasta! De altminteri la noi a scrie nu e un act de curaj așa de mare, fiindcă în dos nu e un sentiment de răspundere și consecvență atât de puternic ca la popoarele a căror civilizație e pe deplin isprăvită; a doua zi scriitorul politic a uitat și el ce spusese în ajun.

D-lor, Românii din valea Timocului alcătuiesc într'adevăr o populație foarte numeroasă. Această populație nu e însă originară de acolo: sânt pribegi olteni de-ai d-astă; au fugit de urgia fanariotă și au găsit, acolo, pe pământul sârbesc, un loc de libertate și ocrotire. Dacă se găsește o minte umană care să creadă că ospitalitatea, frățește acordată, creiază musafirului dreptul de a despoia pe gazdă de casa sa, evident că în psihologia ei nu se poate amesteca istoricul, ci e rolul psihiatrului. Că noi dorim ca această populație să se desvolte național, da, și va veni vremea; ba, cu cât vom merita-o mai mult prin ajutoarea ce vom da Sârbilor, cu atât această vreme va veni mai repede. Cruțarea unei naționalități pierdute într'un corp etnic străin se capătă, în adevăr, prin îndatoriri esențiale față de acela căruia îi aparține

acel corp etnic în care s'au mutat anume elemente ale naționalității tale.

Niciodată Români de pe valea Timocului, Oltenii d-voastră, vechi Olteni din veacul al XVIII-lea, strămutați acolo, dar păstrând toată amintirea malului stâng al Dunării, niciodată Oltenii aceștia nu trebuie să ajungă un măr de discordie între noi și Sârbi, ci, din potrivă, ei trebuie să fie un element de continuă legătură frățescă între noi și dânșii, Sârbii respectând deplina și statornică lor suveranitate asupra pământului care a ocrotit pe acești pribégi. Aceasta este formula. A umbla unde alții au biruit, a despoia pe învinsul care zace însângerat pe câmpul de luptă, pentru o cauză care este și a noastră, a-l desbrăca de avutul său, este o faptă pe care Fanarul politic „român” din secolul al XIX-lea o admite poate, dar pe care cavalerismul românesc moștenit o desprețuiește. (*Puter-nice aplauze, îndelung prelungite*).

Dar, d-lor, nu trebuia veacul al XVIII-lea, nu trebuia urgia fanariotă, nu trebuiau contribuabilii puși la fum pentru a li se storce dăjdiile, nu trebuia nesiguranța socială din aceste vremi de grea apăsare țărănească pentru ca să se creeze între Oltenia și Serbia legături. Legăturile acestea sânt tot atât de vechi ca și începuturile înseși ale neamului lor și ale neamului nostru.

Domnii noștri știți că se chemau *Voevozi* în timpurile vechi; știți iarăși că țăraniii liberi de pe vremuri se chemau *judeci* și că împărțirea țării noastre e în *judete*: Mehedinții, cele două județe ale Jiului, de sus și de jos, sau, cum zicem noi după un nume slav: Gorj și Dolj, Vâlcea, Romanații, toate sânt județe mai vechi decât întemeierea principatului muntean. Și numele lor s'a luat după numele juzilor de pe vremuri: Vâlcea s'a numit după un Vâlcea, care a fost cândva jude acolo; Romanații după un vechiu sătean și ostaș Romanat, județul Mehedințului după un Mehedinț, — fără i la sfârșit, — care el a dat numele acesta teritorial. Pe urmă a venit, mai mare peste juzi, Voevodul. Judele erà civil, Voevodul ostaș; Voevodul erà duce, judele arată prin însuși numele său atribuțiile pe cari le îndeplinește, acesta judeca pe cei de-acasă cu crucea în mână, iar cellalt, Voevodul, cu buzduganul în mână, judeca pe cei de peste granițe, — pe „sfânta dreptate” și judecătorul de acasă, pe „sfânta dreptate” și acela al dușmanilor de peste graniță.

Dincolo de Olt județele nu se mai chiamă după oameni, ci după râuri, iar în Moldova nu sânt județe, ci Ținuturi. În Ardeal însă, prin sate, până foarte târziu, se păstrează juzii sau cnezii, cum le ziceau

Slavii. Se vede foarte limpede cum pe pământul românesc, în părțile acestea apusene, a fost o regiune de temelie, o regiune fundamentală, alcătuită din Oltenia, din Ardealul de Vest și întinzându-se până în Maramureș, deasupra Moldovei, care este regiunea Voevozilor și a juzilor sau cnezilor.

Ei bine, între toți Slavii, numai Sârbii sânt acei cari au avut ca și noi organizația Voevozilor și cnezilor. Bulgarii nu: Slavi cuceriți de războinici de origine turaniană, ei au avut cu totul altă orânduială, și, dacă răsare și la ei câte un Voevod, niciodată nu o să răsară un cneaz; ba Voevodul care se poate întâlni la Bulgari este de împrumut, și nu original. Pe când în Serbia, Bosnia și Herțegovina, în Dalmația — și Bosnia și Herțegovina, ca și Dalmația, sânt sârbești, tocmai ca și Serbia care sângeră acum sub ochii noștri, iar Dalmația e o Serbie având pe mal orașe romane trecute sub stăpânire și influență venețiană, dar încolo, tot o Serbie curată, ca și Croația —, rostul lor e original.

Deci, precum la noi Oltenia și plaiurile Ardealului apusean formează regiunea Voevozilor și cnezilor, tot așa la Slavi Sârbia, Bosnia, Herțegovina, Dalmația formează altă regiune de Voevozi și cnezi. Și va înțelege oricine că, atunci când instituțiile fundamentale ale acestei părți românești

care este Ardealul de Vest și Oltenia corespund cu desăvârșire cu instituțiile fundamentale din regiunile slave reprezentate de Serbia-Stat și de regiunile sârbești de lângă dânsa, aceasta înseamnă că am avut odinioară, noi și ei, o viață politică comună. Aceasta nu se poate spune de niciun alt popor în preajma noastră. Cu nimeni n'am împărțit așezămintele de temelie ale vieții noastre decât cu dânșii. Se arată astfel de la început, din veacurile cele mai vechi, cât de naturală, cât de indicată de geografie, ca și de influențe culturale, este legătura dintre regiunile oltene și ardelene, de o parte, și regiunile sârbești de dincolo de Dunăre, de altă parte.

Am mai spus aceasta, le-am spus-o Sârbilor, în revista lor, *Delo*. A răsărit atunci unul dintre oamenii politici improvizați pe cari-i produc azi decorațiile Europei centrale și câte un cuvânt de amabilitate care li se aruncă cu disprețul pe care străinul îl are totdeauna pentru acela care-l servește din corupție, din vanitate sau din simplă prostie congenitală, a răsărit, zic, un bărbat politic improvizat, care a spus: „Domnule, mai încet cu comunitatea aceasta între Sârbi și între Olteni, fiindcă d-ta pregătești lucruri teribile!” (*Ilaritate*). Mărturisesc că nu m'am așteptat să descopăr în fapta mea un așa de oribil complot în

momentul când trimeteam unei reviste sârbești, a doua zi după biruința contra Austriei, ca demonstrație, o contribuție la cunoașterea legăturilor dintre noi. „Știi ce pregătești! Pregătești anexiunea Olteniei de către Sârbi”! (*Ilaritate*). Ei bine, cu astfel de capete ce poți face? Și vedeți cât de rău e ca un „cugetător”, care, în loc să vorbească, scrie, nu poate să audă râsetele cetitorilor săi, și chiar de aceia comite articole peste articole, pe când, altfel, de ar putea vedea de-a dreptul cum râde lumea de el, s’ar lecui. (*Ilaritate*).

D-lor, nici noi nu sântem așa de slabi ca să ne poată cuceri Sârbii, nici Sârbii așa de tari ca să ne ia Oltenia, și nici noi nici ei așa de nebuni ca să schimbăm o prietenie de veacuri întregi pentru astfel de idei mai ilogice, mai stupide decât însuși planul de a mări România întinzând un fel de tentaculă de caracatiță prin valea Timocului, ceiace ar însemna ca și cum un original ar lua pe badea Ion, cu sumanul ori cojocul lui, și, ca să-l „completeze”, i-ar anina la spate o șuviță cu un clopoțel în vârf. (*Ilaritate*). Și România s’ar înfățișa, cu valea Timocului cucerită peste Dunăre, întocmai ca badea Ion care ar umbla cu codița și clopoțelul după dânsul. (

Dar legăturile acestea de la început n’au

fost singurele legături dintre Sârbi și noi.

Domnilor, a venit o vreme când s'a întemeiat din Oltenia și din „Muntenia” de la Argeș un Stat *românesc*, Statul care s'a făcut prin unirea liberă a județelor Olteniei cu județele muntene ale Argeșului. Atunci ați pierdut d-voastră capitala, care s'a mutat la Argeș, fiindcă dela Argeș mergeai, prin Câmpulung și Târgoviște, la Brăila, la Dunărea-de-Jos, la Dunărea comercială, de *comerț* universal, și prin Dunărea aceasta ajungeai la Marea Neagră. Și, când s'a întemeiat Statul unitar, noi, Românii, am avut nevoie să prefacem o democrație țărănească într'o formă de Stat orientală după normele cele vechi ale Răsăritului. Pe atunci Domnul nostru era încă un jude ori un Voevod îmbrăcat țărănește și reprezentând datinele țărănești. Ne mai trebuia însă ceva pe lângă aceasta.

Aceasta nu înseamnă că democrația țărănească n'avea avantajii, dar nu e aici locul să le arăt: o să vie vremea când o să se vorbească larg de democrația țărănească dinainte, chiar dacă multe scaune șubrede s'ar clătina puțin în viața noastră socială și politică, în urma acestei zguduirii cu amintirile democrației dela 1300. Ceiace a fost atunci, o să se facă din nou acum, o să se facă, de sigur, acest lucru mare din lăuntru, cum o să se facă și lucrul cel mare

de peste graniță. Oricine ar zice: *nu!* Căci pe *nu*, nu se clădește nimic, ci totul numai pe *da*, piatră ce se lasă adânc, formând temelia pe care poți sprijini apoi clădirea. (*Aplauze*).

Nu zic că democrația țărănească de la început a fost rea, dar trebuia să avem ceva mai mult: o cancelarie organizată, o ordine de demnitari, o Curte, mai ales o legitimitate dinastică înconjurată de prestigiu, și lucrurile acestea, cari erau indispensabile, nu le-am luat de la Bulgari, ci dela Sârbi.

Cele dintâi înrudiri ale Domnilor noștri, care au prefăcut pe acești mândrii și viteji țărani în purtători de purpură și de coroană, au fost cu dinastiile slave din lumea sârbească de peste Dunăre, pe o vreme când noi și Sârbii dădeam, pe la Vidin, stăpânitori Bulgarilor în veacul al XIV-lea. Căci Bulgarii erau în decadentă, Sârbii în plină putere, iar noi alcătuiam tocmai viața noastră de Stat, influențați de viața politică sârbească.

Apoi, în limba slavă, întrebuințată atâta vreme de cancelariile Domnilor noștri, se cânta și cetia cuvântul lui Dumnezeu în biserică. Această limbă, ca și scrisul ei corect, ca și frumoasa caligrafie împodobită a diecilor domnești, ne-au venit, aici, în Oltenia, din Serbia. Cea dintâi mânăstire

de cărturari pe care am avut-o noi, este cea ale cărui temelii se mai văd la Vodița, apoi aceia pe care, într'o formă prefăcută, o avem și astăzi, Tismana; după ele numai a venit Prislopul în Ardeal și apoi fundațiunile mai noi ale lui Mircea-cel-Bătrân. Cine ne-a adus însă viața veche de cărturari, care a fost temelia culturii noastre celei vechi? Sfântul Nicodim. Sfântul Nicodim era un greco-sârb, având sânge grecesc, dar cu o direcție culturală exclusiv slavă, sârbească. A trecut dincoace, s'a adăpostit pe pământul nostru și a plătit printr'un dar de cultură neprețuit acest adăpost pe care i l-am dat noi, tocmai așa precum pribegii sârbi de astăzi aduc pentru noi, ca răsplată a ospitalității, un dar de idealism, un exemplu viu de eroism și suferință, prin care se vor înălța sufletele copiilor cari văd ce poate suferi cineva pentru țara sa fără a pierde vre-odată nădejdea în învierea, în răzbunarea și biruința ei. (*Aplauze călduroase*).

Și, când Sfântul Nicodim a venit, el a adus și arta, vechea noastră artă, ce are ca fond, ca temelie, piatra pe care a așezat-o pribeagul călugăr sârb din veacul al XIV-lea.

Comunitatea politică în cele mai depărtate timpuri, legături dinastice în veacul al XIV-lea, împrumutarea din Serbia a lim-

bii din Biserică, a caligrafiei celor dintâi dieci ai noștri, împrumutarea din Serbia a cărturarilor religioși, inspirația artei noastre începătoare, — ce dar mai bogat și mai înflorit voiți d-voastră să fi avut noi dela un popor care, în clipa ultimelor lui sforțări împotriva Turcilor, dăruia vecinului mai tânăr în viața politică întreaga moștenire seculară a străduințelor sale către cultură? (*Călduroase aplauze*).

La rândul nostru, am plătit aceste datorii. A fructificat cultura slavonă pe pământul nostru, cărturari moderni au plecat dela noi spre Sârbi; clerici cărturari au plecat din această Oltenie către provincia turcească a Serbiei. Așa încât lumina, adusă cu mâini pioase, așa cum aduce cineva o lumânare de Paști în bătaia vântului de Marte, lumina adusă de evlavioasele mâini ale Sfântului Nicodim a ajuns a fi pentru Balcanul întreg o mare flacără de viață, din care s'a aprins noua cultură a popoarelor creștine, îndușmănite azi, criminal și stupid.

Și mai găsim o legătură între Oltenia d-v. și viața răsbească: când s'a ridicat Karageorghe dincolo, când s'a intitulat „căpetenie a norodului sârbesc”, când a ridicat între țărani un steag țărănesc de libertate și a îndrăznit să stea, el, robul, înaintea „Impăratului” turcesc, cerând pen-

tru săracii lui dreptul la viață creștină, s'a mișcat și inima țăranilor noștri de dincoace. Pe când era încă un începător în cariera armelor, slujind sub steagul Țarului, Tudor Vladimirescu a luptat la Dunăre pentru libertatea sârbească. Și, când vom merge și noi spre a lupta pentru același scop, să știm bine că înaintea noastră a mers stejarul care reprezenta, în umila hotărâre a vitejiei sale, frăția de cruce a Românilor cu Sârbii. Așa precum îl vom vedea pe Tudor cu ostașii țăranimii dela 1821 în fruntea noastră de câte ori vom revendica dreptul sfânt al țăranimii noastre, îl vom vedea în fruntea noastră și de câte ori vom da ajutorul cuvenit prietenilor noștri cari, sub o nouă apăsare, sângeră dincolo de Dunăre. (*Aplauze puternice*).

Și darul acesta se plătește: ostașul Tudor s'a întors de peste Dunăre ca omul politic Tudor: ideia politică a mișcării sale, de dincolo a luat-o ei; ca un al doilea Karagheorghe, căpetenie de țărani s'a simțit la 1821 pe pământul Olteniei, când pentru a răpune elementele grecești și ciocoința grecizată, dedată numai operațiilor fiscale remuneratorii, cultivării asidue, dar barbare, a unui buget începător, el a avut curajul să adune un „Sfat al norodului”. A ridicat și el un steag ca și Karagheorghe, același steag al săracilor: al drepturilor și

al viitorului lor. Și precum Karagheoghe a isprăvit ucis pentru îndrăzneala faptei sale, și Tudor a plătit cu sângele său hotărârea sa de a ridica poporul nostru, în calitate de națională, în rândul națiilor moderne. Aceasta a fost învățătura pe care, prin Tudor, ca răsplată pentru ajutorul de arme ce i-l adusesem, ne-a dat-o Serbia nouă; cea dintâi manifestație, și mândră și biruitoare, de conștiință națională țărăneasă, — și vom adăoga, câtă vreme conștiința națională nu este atributul clasei *fundamentale* a unui popor, el nu e în stare, nu numai să-și întindă hotarele, dar nici măcar să asigure Statul. (*Aplauze prelungite*).

Un istoric, care ar avea mai mult răgaz decât mine acum, ar putea să arate în istoria modernă a noastră atâtea alte legături între Sârbi și Români.

Pot să mai amintesc doar, că între toți acei cari stăpâneau ori stăpâniseră țări, singurul care a felicitat călduros, care a aclamat cu bucurie Unirea Principatelor noastre, a fost bătrânul țaran Miloș Obrenovici, care fusese cneaz al Serbiei. Vestea Unirii i-a scos din suflet cuvinte cari merită să fie însemnate de câte ori se vorbește de legăturile între Sârbi și noi. Oaspete pe pământul nostru, cunoscător al împrejurărilor politice în cari trăim, a-

cest străin, care nu era cu totul străin, a simțit instinctiv importanța actului din 1859 pentru viitorul nostru. Și între acei cari au urat trăinicie actului Unirii și carieră glorioasă lui Alexandru Ioan Cuza, a fost cneazul sârbesc.

* * *

Dar mă opresc aici. Nu este nevoie să se spuie mai mult pentru a se afirma, pe baza amintirilor istorice, necesitatea durabilă, eternă a acestor legături dintre dânșii și dintre noi. Pot fi curente politice, de o parte și de alta, cari, într'un moment, să cauzeze, cum au și cauzat, o înstrăinare între o țară și alta. Pe lângă toate tradițiile istorice, pe lângă datoria actuală de a admira eroismul Sârbilor, se mai adaugă însă ceva pentru a ne uni durabil în sforțările noastre.

Serbia nu poate trăi decât întreagă: de pe câmpul înfrângerii sale din 1915 ea se va ridica mai mare; trei secole, de la Cosovo până la Karagheorghe, au adus în temeierea Serbiei celei mici; anul de suferință dela 1915 va clădi Serbia cea mare. Tot așa, veacuri întregi de suferință ale noastre ni-au dat România mică; chinurile sufletești ce le simțim astăzi, zbulciumul care frământă inimile noastre, se-

tea arzătoare care ne arde sufletul, jertfele pe cari mâine le vom aduce pentru îndeplinirea celui mai sfânt din gândurile noastre, vor întemeia o Românie mai mare decât cea de astăzi. Amândouă popoarele deci, pe același drum, prin aceleași suferințe, neputând trăi decât în marginile dreptului național, vor forma, aici, în Orient, zăgazul contra apetiturilor imperiale, din Apus astăzi, poate din Răsărit mâine, și contra atacurilor lașe cari, în chiar Orientul Europei, reprezintă trecutul chiar și atunci când se prind, într'o ultimă mișcare de agonie, de brațul viguros al Germanului, pornit, prin cucerirea lumii, către păgubirea sa proprie. (*Indelung prelungite aplauze*).

**Cuvântare rostită la discuția Adresei,
în ședința dela 14 Decembrie 1915 a
Adunării deputaților.**

Domnule președinte, de oarece discuția se întinde asupra politicii externe a României, de oarece nici d. ministru de Externe, nici d. prim-ministru, care de fapt conduce politica externă a României, nu sânt de față, cred că ași lipsi față de un sentiment de demnitate natural, dacă ași începe discuția înainte de a fi de față acele persoane pe cari le privește în primul rând cuvântarea mea.

Voci: D. prim-ministru vine.

D. *Mihail Phereckyde*, președintele Adunării: Sânt anunțat că d. prim-ministru va veni imediat.

D. *N. Iorga*: Atunci vă rog, d-le președinte, să ridicați ședința până la venirea d-sale. Când d. prim-ministru va fi acolo, pe acea bancă, voi vorbi.

Voci: D. prim-ministru a venit.

D. *Mihail Phereckyde*, președintele Adu-
dunării: d. Iorga are cuvântul.

D. N. *Iorga*: Onorată Cameră, cred că
în împrejurările de azi, cea dintâi dato-
rie ce o are cine se suie la această tri-
bună, este să arate două lucruri: întâi, în
ce calitate vorbește, și al doilea, cu ce scop
vorbește.

Sânt persoane cari au vorbit în numele
unui partid.

Fericite persoane!

În vremuri ca acestea, când fiecare lup-
tă în fiecare zi, în fiecare clipă, cu chinu-
rile propriiei sale conștiințe, când tot ce
știe și tot ce poate să afle, toate elemen-
tele de judecată și de simțire pe cari le
posedă, toate cunoștințele pe cari le poa-
te strânge nu-i sânt de-ajuns ca să poată
să-și înfigă o credință în suflet și să lu-
creze după dânsa, de sigur, că foarte fe-
ricit este omul, care vine și profesează dela
această tribună sentimentele sau ideile u-
nui partid, fără ca ele să-i fi trecut prin
conștiința proprie. A le primi și păstra pe
acestea ca o simplă formulă dată de partid
este de sigur mare fericire omenească.

Imi pare rău că această fericire ome-
nească nu o pot avea. Dacă ași avea-o, ar
fi o mângâiere și o siguranță pentru mine
că spun ceiace cred atâția alții.

Sânt alte persoane cari vin să vorbească

din bogăția cunoștințelor lor ca reprezentanți ai cunoașterii perfecte a chestiunii despre care este vorba azi.

Fericiți oameni aceia cari, în împrejurările de azi, pot să vorbească, cu autoritate, din belșugul unor cunoștințe de care nu se îndoiesc!

Foarte fericiți toți acești oameni!

Sânt dintre acei — poate puțini și, de sigur, nu din cei mai norociți oameni ai acestei țări, — cari în momentul de față se îndoiesc de cele mai solide din cunoștințele lor, cari le verifică în fiecare moment cu elemente noi, stăruind cu durere, cu chin asupra lor. Și iarăși sânt persoane cari au vorbit aici cu multă căldură.

Declar dela început că nu vreau să fac aluzie la d. Leonte Moldovanu. Discursul d-lui Leonte Moldovanu m'a mișcat adânc. Un ardelean a vorbit aici de durerea Ardealului, și, atunci când Camera aceasta e foarte adese ori ca o sală de conferință din Roma pe vremea lui Pliniu cel tânăr, când fiecare venea să-și arate meșteșugul glasului și figurile pe cari le adusese de acasă și pe cari trebuia să le debiteze la cutare moment, specialiștii așteptându-le să vină, glasul acesta sincer, aspru, crud, neîndurat în multe privințe, glasul acesta m'a mișcat, ca și pe toți cari au fost aici.

Pentru întâia oară a vorbit în Cameră nu

o intenție, nu o pornire, nu o pasiune, ci a vorbit, adânc și sincer, durerea. Dar d. Leonte Moldovanu este ardelean, și mulți ardeleni cari să-și fi păstrat legătura cu Ardealul nu-i avem aici. Avem ardeleni aclimatizați, și Țara Românească este o admirabilă grădină de aclimatație, (*Ilaritate*), în care și cei mai crunți se deprind dela o bucată de vreme să „facă frumos”. Dumnezeu l-a păstrat din asprimea munților de unde vine, ceiace trebuia să ne miște inimile; dar sânt alții cari au aduș și ei pasiune, cari au vorbit cu multă căldură de chestiunea națională. Omul care de ieri și-a căpătat idealul, acela îl strigă. Omul care l-a avut în toată viața lui, acela îl șoptește; păgânul care a călcat întâia oară pragul bisericii, acela răcnește credința sa către Dumnezeu blând al creștinilor, iar acela care l-a păstrat în sufletul său, găsește că și șoptirea ușoară a unui cuvânt de închinare este o îndrăzneală. Vă rog, deci, să nu interpretați lipsa de pasiune din această cuvântare ca o lipsă de simțire, — căci o viață întreagă am avut iubire, nu pot zice mai mult, pentru această cauză, — ca o renegare, în momentul când tot sufletul nostru trebuie să-l dăm idealului. Aici, și în afară de această Cameră, și în toată viața, și în lupta care se va deschide. Fiindcă însuflețirea de aici, din Cameră,

care se oprește la pragul Camerei, și însuflețirea din viață, care se oprește în momentul când se deschide lupta, nu sânt altceva decât cabotinaj, sau, pe românește, păpușerie. Iar, dacă această țară a ajuns în unele momente să nu dispună nici de a suta parte din forțele ce le are, aceasta se datorește păpușeriei elegante, estetice, netrebnice în care am trăit decenii întregi.

Prin urmare, nu ca membru al unui partid, nici ca un adânc cunoscător al chestiunilor, nici ca un fanatic zguduit în fiecare moment de o credință pe care nu e nevoie să o spui, ca să dai dovadă de existența ei, voiui vorbi eu aici. Voiui vorbi în altă calitate, în acea calitate ce s'a putut vedea și din cele d'întâi cuvinte ale mele.

Eu cred că noi nu existăm astăzi decât sub două raporturi: oameni cari închid totul în conștiința lor și oameni cari n'au nicio conștiință unde să închidă totul. Și cei d'întâi sacrifică bucuros tot interesul lor, toată popularitatea lor, tot ce viața le poate da, pentru conștiința lor, și alții, pentru cari toate lucrurile se îmbulzesc la porțile minții căutând o conștiință care însă este inexistentă.

Prin urmare, în numele unei conștiințe, unei dureroase conștiințe, de neconțință, observare, de adunare febrilă a amănunțelor noi, de silă pentru a fi drept, în nu-

mele acestei conștiințe îndrăznesc a vă vorbi. Și dacă n'ași avea această conștiință, ași considera prezența mea aici ca adăugirea necuviincioasă a încă unui actor la o comedie ridiculă.

Dar, dacă vorbesc aici, vorbesc și din alt punct de vedere. Dacă nenorocirea ar fi făcut ca împrejurările să-mi schimbe convingerile, să fi avut o convingere în Iulie, alta în August, alta în Septembrie, alta în Octombrie și așa mai departe, o convingere pe lună, știind foarte bine că aceia ce se spune dispăre, iar ceiace se scrie rămâne, nu m'ași expune, nu ași avea curajul de a mă expune criticelor ce pot veni pe urmă, după controlarea lucrurilor, scrise pentru permanență, cari rămân în urma acțiunilor noastre. Am pretenția de a fi un cugetător consecvent. M'am gândit adeseaori la aceste lucruri și mi le-am concretizat în suflet într'o apreciere exprimată fără șovăire dela început până la sfârșit.

Citațiile sânt totdeauna neplăcute, dar în unele cazuri necesare. Chiar cu riscul de a vă fi neplăcut, voi face cu toate acestea câteva pentru a dovedi aceasta. Și, fără nici un gând rău, voi apropia ultimele declarații ale mele de declarațiile altora, ca să vadă, nu că ceilalți n'au fost cum doreau poate să fie și cum au ajuns astăzi să fie, dar că eu m'am fost în urma

lor în ceiace privește afirmarea necesității unei singure politici. Prin urmare, cu gândul la mine și cu gândul la aceia cu cari, în ce privește scopul final al acțiunii noastre, sânt în perfectă concordanță de vederi — căci modalitatea aceasta este o chestie de caracter, o chestie de punct de vedere, de sentiment al răspunderii —, pentru a dovedi că, dela început, în ceiace privește scopul politicei noastre în aceste teribile împrejurări, am avut o părere care nu se deosebește de părerea celor mai încălziți, celor mai convinși, celor mai zgomotoși în convingerile lor de astăzi, voiui face citațiile cari urmează.

D-lor, toată lumea aștepta, la sfârșitul lunei Iulie, cu o dureroasă nerăbdare, hotărârea care se va lua la Viena, acea Vienă care, în ceiace privește hotărârea, eră — cum se deprinsese de multă vreme să fie — o Budapestă. Pentru că, de fapt, politica externă a Austro-Ungariei a fost făcută foarte multă vreme de Budapesta, după interesele Ungariei, de oamenii Ungariei. Și înainte de toate de acel om care reprezintă astăzi toată energia, dar și toată orbirea rasei sale: de contele Tisza. Contele Tisza e acela care decidea la sfârșitul lunei lui Iulie; contele Tisza și nu Impăratul dela Berlin, care va fi având părțile sale în acțiunea desfășurată de Germani în ultimul timp, și nu

mai e nevoie să-i adăogim răspunderi cari nu sânt ale sale. Contele Tisza ținea la sfârșitul lui Iulie în mână soarta lumii; el avea pacea și războiul. O mai mare nenorocire pentru omenire decât ca un om cu un astfel de temperament, ca violență întrupată, ca îndărătnicie nebiruită, ca lipsă de orice sentiment de dreptate și de umanitate în afară de interesele exclusive ale poporului său, o mai mare nenorocire decât ca un astfel de om să țină în mână soarta omenirii, n'au simțit-o veacurile. (*Aplauze*).

Vă mulțumesc foarte mult, dar sânt unele persoane mai nervoase pe cari le văd înaintea mea și pe cari aplauzele d-voastră le supără foarte mult; fiindcă nu vreau să se supere persoane, pentru cari fără să am o considerație politică, am o considerație personală, v'asi ruga să nu le supărați și să nu aplaudați.

Da, contele Tisza era acela care hotărâ ceiace se va întâmpla de acum înainte cu Europa aceasta străbătută de sentimentul celei mai teribile probleme. Imi închipuiam ce va urma. Oricine a studiat în ultimul timp politica Europei și în special pe a Austro-Ungariei, își dădea seamă de acest fapt; că el, contele Tisza, numia cancelarii, că el îndrepta cancelarii, că el avea în mână, nu numai, exclusiv, Ungaria sa, dar și Austria, care era cea d'intâi în nu-

mele Monarhiei duble, dar nu a fost nici odată, în ultimele decenii, în rândul întâi în ceiace privește direcția. Știam. Ne închipuiam cu toții — și de aceea ne îngroziam — ne închipuiam cu toții că actul acesta, somația către Serbia, va fi de o extraordinară brutalitate, că va cere lucruri cari nu s'au cerut vre-odată unui Stat independent, că va impune o umilință înaintea căreia și poporul cel mai decăzut trebuie să tresalte de indignare. Și în adevăr actul alcătuit de Tisza și de cercurile militare cari înconjurau pe Arhiducele, mort de curând, care trebuia să moștenească cununa de spini a Austro-Ungariei, a fost așa. Serbia l-a primit, afară de câteva puncte, și i s'a impus ca și punctele acelea să le primească.

În sfârșit, nu s'a putut ca și cea mai îngerească răbdare omenească să reziste acestor torturi continue. Și, atunci când eram în pragul războiului, când fiecare căuta o îndreptare, în momentele acelea am căutat și eu în conștiința mea, — în clipa care nu mi-a fost mai teribilă decât fiecărui dintre d-voastră, dar nici mai puțin teribilă.

Am căutat o îndreptare, și înainte de hotărârea pe care toată lumea, mai mult sau mai puțin, a schimbat-o pe urmă, am tipărit în foaia mea următoarea declarație:

Declarație.

„Dacă soarta rea a omenirii va da, ca
„o urmare a conflictului provocat de Au-
„stro-Ungaria, oribilul războiu general, na-
„ționaliștii-democrați nu pot înțelege ca for-
„țele, cu greu adunate, ale României să fie
„risipite în aventuri lângă un Stat a cărui
„politică internă a fost toldeana dominată
„de tendința scăderii și slăbirii elementu-
„lui românesc cuprins în el, precum e Au-
„stro-Ungaria, și lângă un popor pe care
„fatalitatea l-a opus silințelor noastre de
„desvoltare, precum sânt Maghiarii.

„Ei cred că guvernul român va fi în stare
„să păstreze României o neutralitate dem-
„nă, rezervându-i puterile pentru locul și
„momentul în care s'ar pune în vecină-
„tatea noastră probleme de transformare
„politică în cari calitatea noastră etnică
„ne dă dreptul de a ne amesteca, fără ca
„din partea noastră să fi contribuit până
„atunci la nenorocirile ce amenință umani-
„tatea și civilizația.

„Orice altă politică e menită să întâlnea-
„scă dezaprobarea opiniei publice, la care,
„întrucât îngăduie interesul țării, consec-
„venți principiilor noastre, ne vom asocia”.

Două zile după aceasta, Consiliul de Co-
roană a hotărât neutralitatea României.

Cred, — mă mândresc că pot spune aceluia cuvânt — cred că în momentul acela eram, între oamenii cari mai de curând sau de mai multă vreme făceau politică în țara aceasta, singurul care adăugiam la declarația aceasta a necesității neutralității, explicația că motivul adevărat al ei este imposibilitatea absolută de a merge alături cu Austro-Ungaria prin amintirea întregii soarte pe care Austro-Ungaria a făcut-o Românilor de a merge alături cu Ungurii, alături cu poporul maghiar, prin amintirea întregilor suferințe milenare, pe cari ai noștri de dincolo le-au îndurat din partea lor.

În momentul acesta se ținea în foile de partid altă atitudine. Nu vorbesc de foile d-voastră, ale guvernului, cari trebuiau să tacă și cari de câte ori au tăcut, și în unele privințe au tăcut foarte bine, fiindcă, de câte ori au vorbit, au făcut ceva mai rău decât dacă ar fi tăcut. Vreau să vorbesc de foile celorlalte două partide, căci pe atunci erau două: sciziunea nu se produsese încă între conservatori.

Atitudinea era următoarea: Pe când foaia mea, din care am scos declarația de mai sus, poartă data de 20 Iulie, *Epoca* dela 17 Iulie recomandă, „în circumstanțele grave cari caracterizează clipele de față”, alegerea d-lor P. Carp, D. Nenițescu și Dobren-

scu; recomandația era iscălită în același timp de d-nii Filipescu și Marghiloman. La 20 Iulie se califică situația astfel: „răspunsul nostru se reprezintă ca o formidabilă problemă”.

La 21 Iulie *Epoca* cuprinde în articolul de fond această declarație: „O neutralitate absolută între cele două partide beligerante ar satisface amândouă partidele.

„Soarta României nu poate și nu trebuie să fie pusă la cale în cafenele, în stradă, de te miri cine”. Iar la 25 Iulie: „Evenimentele impun de sigur o unitate națională, care să nu fie alterată de luptele dintre partide”.

Aceasta și până la 5 August, când o altă notă se tipărește într'un articol trimis de mine, în sensul declarațiilor mele de mai sus, un articol care apăruse în foaia mea, de o răspândire cu mult prea slabă ca să fie cunoscută de un public mai larg: acest articol din *Neamul Românesc* a fost trimis *Epocei* cu rugămintea de a-l tipări, și l'a și tipărit, dar cu toate rezervele. Aceasta era deci atitudinea foii care reprezintă vederile partidului conservator. Veți zice că și atunci erau conservatori cari aveau aceeași politică pe care o fac astăzi și pe care o pune în perspectivă declarația din foaia mea.

Da, însă e o mare nenorocire ca în che-

stiuni de această importanță oamenii să poată merge unii alături de alții o viață întreagă, fără să fi cunoscut cari sânt vederile unora sau altora cu privire la probleme esențiale ale țării.

Nu poate fi o nenorocire politică mai mare. S'a văzut această absurdă comicărie în Țara Românească: oameni conlucrând decenii întregi fără să aibă aceleași păreri în chestia țărănească, principala chestie internă, și în chestia viitorului popoului român de dincolo de graniță, singura chestie externă pentru noi.

În acelaș timp, celălalt partid, conservator-democrat, exprima în ceiace privește marea problemă următoarele vederi. Culeg după ziarul *La Roumanie*, și dacă ar fi ceva care nu ar corespunde adevărului, rog să fiu îndreptat; dar ca vechiu și încercat istoric, sânt deprins să iau citațiile cu multă îngrijire și să le verific totdeauna. La 22 Iulie se zicea acolo: „Și mai ales nu manifestații tumultoase, nu din acele mișcări ale mulțimilor cari nu pot servi decât să crească enervarea națională și cari nu vor da inimilor un atom de putere mai mult”.

Aceste cuvinte corespundeau deci perfect declarației care se întâlnește în același timp și în ziarul *Epoca*, ceiace înseamnă repudiarea pentru totdeauna a unor procede-

uri cari nu servesc nici-o chestiune, dar le deservesc pe toate, căci nimic nu e mai respectabil decât mișcarea spontană a mulțimilor, și nimic mai condamnabil decât mișcarea provocată, înteițită a aceluiași mulțimi.

La 24 Iulie se califică în *La Roumanie* războiul european drept un act de „nebunie generală”, și se adăuga că, dacă Belgia s'a amestecat în această furioasă deslănțuire de lucruri absurde, fără rost, aceasta se datorește faptului că a fost silită.

Prin urmare, nu e așa?, acela care nu e silit, nu trebuie să se amestece în acest conflict de furie „nebună”.

La 30 Iulie se afirma pentru întâia oară în foaia d-voastră, d-le Tache Ionescu, necesitatea „neutralității legale și definitive” cu motivare. Termenul s'a păstrat, dar motivarea s'a uitat, căci formulele rămân mai ușor în minte, pe când argumentele pe cari se sprijină formulele dispar mai iute. Formula este ban curent, cu care poate cumpăra și altul, dar motivarea este medalia comemorativă pe care o păstrează numai acela care a bătut-o pentru un anumit scop. Se spune în această motivare așa: „Niciun interes vital românesc nu poate împinge România să participe la războiul de față. Echilibrul în Balcani, care este un interes românesc, se află astăzi în-

globalat în chestiunea generală europeană”.

Luna lui August a fost o lună de nehotărâri pentru toată lumea. Înainte de a trece la o a doua declarație cuprinsă în foaia mea, este bine să reamintesc iarăși ce ziceau ziarele. Nu ale guvernului, cari nu ziceau nimic, sau, când ziceau ceva, ar fi fost mai bine să nu zică, și cari totuși ar fi trebuit să zică ce se cuvenea. Am spus de mai multe ori, în conversațiile pe cari d. prim-ministru mi-a făcut onoarea să mi le acorde, după a d-sale dorință sau, mai târziu, și după dorința mea, și, natural, din cari nu va ieși nimic aici, căci toți aceia dela cari a ieșit ceva după asemenea conversații nu au fost numai niște oameni politici puțin demni de acest nume, dar și din aceia cari au uitat că și în viața politică cea d'întâi normă este norma unei perfecte discreții, adică a unui perfect cavalerism (*aplauze*). Am spus atunci un lucru: că nu este de îngăduit, nu este de admis ca un partid pe umerii căruia se sprijină viitorul unei țări și tot ceiace poate aștepta un neam, să nu inspire, nu o presă de divulgare și de revelație, dar una din acele prese, cari, față de exagerările acelora cari nu știu, sau acelora cari nu vreau să știe, trebuie să păstreze întreaga sănătate morală a unei națiuni.

În presa d-voastră ați ignorat toate a-

tacurile din dispreț. Disprețul de multe ori, d-lor, face mai mult rău decât pasiunea oarbă, căci ar fi fost mai bine atacuri pasionate, cari să restabilească lucrurile ce erau de restabilit, cari să nu lase a pătrunde în minte informații, cari, odată intrate, chiar dacă nu se repetă mai departe, totuși produc o stare de spirit din care suferiți acum, și pe nedrept.

Dar era mai bine să se respingă îndată, și cu dovezi, aceste afirmații decât să așteptați efecte înaintea cărora veți stă, mâine încă mai mult decât astăzi, absolut nepuțințioși de a opune pavază de apărare.

Da, a fost de sigur — și acum mențin părerea mea —, o capitală greșală a d-voastră aceia de a crede că în această Românie a noastră, în care oamenii sânt mai deștepți de cum îi credeți d-voastră și de cum îi cred și eu, poate chiar de cum îi credem cu toții, și mai de treabă de cum se crede de obicei, că în România factorul opiniei publice este un factor care nu trebuie preparat, supravegheat și îndreptat.

Inchid această lungă parenteză și mă întorc la atitudinea presei celeilalte, atitudine pe care a avut-o până în Septembrie, când s'a produs ceva nou, despre care vom vorbi mai pe urmă.

Epoca, la 15 August, după întoarcerea d-lui Filipescu și, într'un moment când ni-

cio declarație contrarie Puterilor Centrale sau pentru Quadrupla-Înțelegere nu se făcuse în coloanele ei și când o altă foaie conservatoare, pentru a exprima sentimentele aceloră cari astăzi simpatizează, cu atât de sinceră căldură, pentru cauza Impătritei-Înțelegeri, nu exista, *Epoca* publică la 15 August, după întoarcerea d-lui Filipescu, și arătând punctul d-sale personal de vedere, următoarele rânduri:

„În ceiace privește însă informațiile făcute de unele ziare, cum că ași întrevedea succesul unora sau altora dintre beligeranți, asemenea afirmațiuni nu am putut și nu pot face, fiindcă nici nu cunosc pe acela care ar putea face asemenea prognoșticuri”.

Pe la 10 August s'au produs, de fapt, lucruri pe cari eu nu mi le explic. De sigur nu cer să-mi dați un răspuns. Mi-ar părea bine să fi venit dintr'o veritabilă necesitate și mi-ar părea bine ca această necesitate să fie de așa natură, încât și cel mai crud dușman al d-voastră, d-le Brătianu, să fi fost silit a face tot așa. Au trecut anumite trenuri. Când au trecut? Pe unde au trecut? Unde au ajuns? Cine mergea cu trenurile acestea? E un lucru pe care nu vreau să-l discut. Imi dau seamă pe deplin că pot să existe strașnice necesități la un moment dat. Dar voi adăuga

că, atunci când aceste necesități se produc, omul de Stat se gândește ca îndeplinirea lor să nu provoace în public păreri despre o îndrumare falsă a singurei politici, pe care, la un moment dat, poate să o facă un popor. Se pare însă că indiscreții s'au făcut, la un moment dat, de acei cari au cunoscut anumite rosturi ale d-voastră, și aceste indiscreții au devenit generale, ca și cum anumite lucruri nu puteau să fie făcute decât fățiș și brutal. Au fost atunci, în *Epoca*, câteva cuvinte împotriva celebrelor trenuri germane.

Această informație era dată într'un ton ascuțit și în cuvinte amare. Dar, îndată după aceasta, într'un comunicat cu data de 22 August, al aceleiași foi, se afirmă că niciun fapt nu s'a produs, iar d. C. Arion ne îndemna pe toți să fim Români.

Doamne, cât de mult s'a abuzat de acest termen „de a fi Român”! Români, fără îndoială, sântem cu toții, dar a fi „Român” e ca un termen negativ, adică înseamnă a nu fi ceiace nu-i convine cutăreia sau cutăreia persoane, care te bănuiește că vrei să mergi într'o anumită direcție. „Să fim Români” la filo-francezi înseamnă să nu fim germano-fili, dar „să fim Români” la germano-fili, înseamnă să nu cumva să fim franco-fili. Căci Francezii, se știe, sânt o nație imposibilă. Ne-au cășunat o mulți-

me de nenorociri, ne-au hrănit tineretul atâtor generații, au coborât în sufletele noastre, prin literatură, comorile sufletului lor și este un sentiment explicabil ca tocmai aceluia, cărora le datorăm atât, să nu le arătăm o recunoștință care ne-ar face să trecem drept bărbați politici de o calitate puțin cam inferioară!

D. C. C. Arion: D-le Iorga, eu am înțeles să fiu Român înainte de a fi franco-fil sau germano-fil, și cred că aceasta este o datorie.

D. N. Iorga: Dacă cineva este un adevărat Român, nu e nevoie să i se aducă aminte; dar cu cât cineva este mai puțin Român, trebuie să aducă aminte altora, și cu atât mai mult trebuie el însuși să și-o aducă aminte.

(D. Cuza întrerupe).

D. N. Iorga: Aici ai nevoie de dublă autorizație ca să întrerupi. *(Ilaritate).*

La 23 August, d. Mehedinți, a cărui cugetare politică, cunoscută, pe vremea aceea da notă dominantă, în „Epoca”, d. Mehedinți, sub conducerea căruia, ca director al „Convorbirilor Literare” s’a spus că vremea lichidării României a venit și că trebuie să intrăm alături cu Statele Austriei, d. Mehedinți iată ce zicea în „Epoca” și necontrazis: „Nu cumva România va trebui să plătească mai târziu unele ediții spe-

cială și exercițiile de stil ale celor ce fac larma de azi împotriva cutărei sau cutărei Puteri?"

E adevărat că d. Filipescu a intervenit, de data aceasta, și d-sa a pronunțat această formulă, energică și spirituală în acelaș timp: „Neutralitatea leală da, dar provizorie”. „Epoca” însă nu a continuat să reprezinte acest punct de vedere. Și mai departe ea se îngrijește să nu strice tratatul dela București, pentru ca pe urmă la 14 Septembrie, tot d. Mehedinți să facă această misterioasă declarație în „Epoca”, o foaie cunoscută ca aparținând unui partid și „oglinind”, cum ar zice d. Marghiloman, cu eleganță, părerile acelui partid (Termenul s'a spus în ceiace privește „Steagul”, ceiace arată cât de mult se gândește d. Marghiloman la lucrurile în cari se oglindește). (*Ilaritate*).

Va să zică într'o foaie ca aceasta, care „oglindea” părerile partidului conservator, d. Filipescu consimția să fie oglindit așa în oglinda d-lui Mehedinți, prin această declarație:

„Ce am pierdut prin declarația intempestivă a neutralității, știe bine guvernul, și se va vedea numai după războiu”.

Dar sfârșitul articolului nu era de loc de politică externă, ci de cea mai răspi-

cată politică internă: „De ce n'am avea noi un guvern *al tuturor*?”

Intr'un sens, guvernul, ori cari ar fi el, este „al tuturor”, cât timp nu-l răstorni. (*Ilaritate*).

Intr'alt sens, însă, un guvern „al tuturor” ar fi guvernul celor 5 milioane cari n'au glas și voință aici, aceia pentru cari ne-am adunat, pentru cari ne-am zăbovit, pentru cari ne-am certat, pe cari i-am uitat și cu ajutorul căroră, dacă vom face ceva, vom face. Aceasta înseamnă un „guvern al tuturor”. Dar un guvern al câtorva mii de oameni, cari uită totdeauna de a-se iubi, muncind, pentru a nu munci urându-se, — căci aceasta este clasa politică dominantă — nu înțeleg cum poate însemna un „guvern al tuturor”.

„Guvern al tuturor? Noi am avut un guvern nu „al tuturor”, dar a două nuanțe singure, și d-ta (oratorul arată către d. Take Ionescu) știi amărăciunile unui astfel de guvern; le știi fără îndoială, pentru că ai spus-o la toată lumea. Și alte persoane le știi foarte bine aceste amărăciuni, fiindcă și ele le-au spus la toată lumea, începând cu reporterii cari se aflau după fiecare consiliu de miniștrii în sala de așteptare. (*Ilaritate; aplauze*).

Prin urmare, odată ce un guvern „în doi” produce astfel de rezultate — numai

eu știu chinurile acelor confesiuni continue de o parte și de alta, cari nu mă interesau de loc (*Ilaritate*), odată ce un guvern „în doi” produce astfel de rezultate, și aceasta în timp de războiu la hotare, când eră să ia hotărâri mari, vă închipuiți ce o să fie un guvern „al tuturor”. Cu un guvern „în doi” se vorbea pe ușă, cu un guvern „al tuturor” s’ar vorbi pe toate ferestrele; ba s’ar mai practica ferestre cari nu există, pentru ca să mai iasă revelațiile lucrurilor cari n’ar mai încăpea în odaia de consiliu.

Dar d. Mehedinți era urmărit atunci de ideea „guvernului tuturor”.

La 20 Septembre, de altminteri, părerile d-sale deveneau autorizate, fiind iscălite și de d. C. Arion, care spunea: „Guvernul trebuie să plece”.

Și, ca explicație de politică externă, urmau rândurile, menite să explice: „De ce trebuie să plece guvernul”. „Dacă din informațiile culese ar fi reieșit pentru guvern că grupul germano-austriac ar avea toți sorții de izbândă, datoria lui era să ne ceară să mergem contra Rusiei, chiar sfidând pentru aceasta opinia publică”.

Prin urmare, formula care vi se atribue d-voastră, d-le Iarca, „ori la dreapta, ori la stânga”, e ceva mai veche.

D. C. Iarca: Da, e mai veche.

D. N. Iorga: Dar mai este și concluzia cealaltă, care s'ar părea secundară, dar care revine la sfârșitul articolului. Și eu scriu articole, cât mă pricep, articolele acestea însă exprimă totdeauna scopul principal prin formula dela sfârșit. Dar trebuie să se admită că în practica obișnuită a scrierii articolelor — fiindcă altfel ar fi prea urât — lucrul de căpetenie se pune la început. De aceea nu pot accepta decât ca un lucru foarte secundar ceia ce pune d. Arion la sfârșitul acelu articol: am voi ori ce guvern „fără d. Ion Brătianu cu ai lui”.

D. C. C. Arion: Nu știu nimic.

D. N. Iorga: Eu scriu mai multe articole și totdeauna îmi aduc aminte de dânsese. (*Râsete*).

Trecând, prin urmare, dela articolul d-lui C. Arion...

D. C. C. Arion: Este sub semnătura mea articolul din „Epoca”?

D. N. Iorga: Rămâne ca d-voastră să vă verificați articolul.

Da, la 20 Septembrie spuneți că guvernul trebuie să plece.

Articolul e semnat C. A. E altcineva?

D. C. C. Arion: Nu știu nimic, și vă declar că niciodată nu am cerut ca guvernul să plece.

D. N. Iorga: Cine este acel C. A?

D. C. C. Arion: Vă rog să luați informații.

O voce: D. C. Argetoianu. (*Râsete*).

D. N. Iorga: Atunci, scuzați-mă, d-le Arion! (*Râsete*).

D. C. C. Arion: Dacă mă cunoșteai puțin mai bine, mă recunoșteai după stil; sânt erori gramaticale pe cari eu sânt incapabil să le fac.

D. N. Iorga: Fiindcă vă datoresc o explicație, nu ași zice că vă dau un sfat, căci vârsta d-voastră și trecutul d-voastră nu-mi permit să vă prezint un sfat, dar vă comunic că s'a desfăcut din experiența mea un lucru: E foarte bine ca persoanele de notorietate cari fac politică să se gândească bine și la proprietatea inițialelor numelor lor. Nu sânt singurul care....

D. C. C. Arion: Sânt foarte mare avocat în țara mea, nu se poate intenta procese pentru inițiale.

D. N. Iorga: Din punctul de vedere de drept, da, dar nu din punct de vedere politic.

În sfârșit, se pot produce confuzii cari trebuiesc evitate.

Fapt e că, în „Epoca”, în foaia partidului conservator, sânt două inițiale cari se pot aplica unei persoane de o mai mare importanță în cele politice, s'au făcut declarațiile acestea.

Acum venim, după declarațiile culese din „Epoca”, la acele cari, în acelaș timp, apar în foaia care reprezintă vederile celuilalt partid de opoziție. (*Zgomot*).

Nu mi-am putut închipui că greșeala mea în materie de inițiale poate să producă un așa de... vast interes în această Cameră.

La 23 August, în foaia partidului conservator-democrat se făcea următoarea declarație, în ceiace privește ieșirea din atitudinea dela început: „Nu vom face niciodată d-lui N. Filipescu injuria de a ne închipui că victorii sau înfrângeri ale unui grup sau ale celuilalt dintre beligeranți, ar putea constitui circumstanțe nouă, cari ar legitimă o intrare în acțiune a României”.

Aceasta a fost atitudinea foii acreditate a partidului conservator-democrat — cu articolele scrise de d-voastră, d-le Tache Ionescu —, și această atitudine s'a menținut până ce Reims, strălucitul oraș de artă, a suferit acele daune pe cari civilizația, întregă le-a plâns și cari nu mai pot fi îndreptate.

Atunci a apărut, la 10 Septembrie, articolul „Alaric I, Wilhelm al II-lea”. „Intâi”, eră de prisos la Alaric, căci nu a fost niciodată un al doilea; la Wilhelm „al II-lea”, da se potrivea, pentru că a mai fost un Wilhelm, care însă avea alt temperament

decât acela care ne-a dat frumoasele lucruri pe cari le vedem acum.

Dela Alaric I începe, deci, o altă atitudine a partidului conservator-democrat.

Vin la atitudinea cealaltă, permanentă, manifestată cu energie, cu violență uneori și — după opinia mea — cu nedreptate a partidului conservator, în care s'a făcut apoi deosebirea față de părtașii vederilor d-lor Mehedinți și inițialelor A. și B. de atunci.

D. C. C. *Arion*: Așa scrii istoria?

D. N. *Iorga*: Istoricul are datoria de a verifică lucrurile, pe baza unei logici care nu există în acțiunea d-voastră, și atunci da, sânteți în stare a mă încurca cu astfel de declarații ale unui om, care în Septembrie e de-o opinie și în primăvară de altă opinie, ba puteți să încurcați nu numai pe un istoric ca mine, dar și pe toți istoricii din lume, cari nu vă cunosc așa de bine.

D. C. C. *Arion*: Prin urmare, să se ia act că v'am încurcat. (*Intreruperi*).

D. N. *Iorga*: Numai în lucruri de acestea mă puteți încurca d-voastră pe mine. (*Intreruperi*).

D-le președinte, d-voastră lăsați ca debaterile să se tulbure astfel! Vă rog să luați măsuri.

Iată ce se întâmplă cu inițialele d-voastră, pe cari le schimbați cum își schim-

bă cineva gulerul, o inițială într'un moment însemnând un lucru, iar în alt moment un alt lucru, chiar când reprezintă pe același om. Deci nu puteți cere cuiva să se informeze la cluburile d-voastră.

La începutul lunii Septembrie însă, în momentul când nu se luase încă o atitudine lămurită, nici de unul, nici de altul din partidele de opoziție, foaia noastră, a naționaliștilor, simțea nevoia să-și fixeze punctele sale de vedere prin alte declarații netede. Din ele se vede că noi nu eram atunci ori cu dreapta ori cu stânga, cum se vor petrece lucrurile.

Atitudinea pe care o luasem la sfârșitul lui Iulie era aceeași și la începutul lui Septembrie, în momentul când se găsesc cele d'intâi siguranțe ale d-voastră. Spuneam: „Ne-am învoit asupra neutralității pentru că nu se putea, pentru că era o imposibilitate națională, o imposibilitate morală să mergem cu Austro-Ungaria, fie și pentru Basarabia de mâine, pentru teribila răzrăzbunare de poimâine a unei Rusii care nu e încă în halul Austro-Ungariei”.

Decât mi s'ar face, dintr'o parte, observații atât de severe sub aparența lor spirituală, în ceiace privește inițialele, mai bine s'ar asculta ce se spune aici. Pentru că eu cred că poți asculta cu folos pe un istoric în ceiace spune relativ la politică,

și la o anumită politică, aceia care spune, într'un moment de mare încântare sufletească, atunci când Dumnezeu știe cum e sufletul acestui popor: „Ași vrea să am Ardealul, dar m'ași consola și cu Basarabia”. Istoricul, care se poate înșela în inițiale, dar nu în părerile sale fundamentale, în interpretarea dorințelor unui popor întreg și care păstrează toată superioritatea cui cunoaște viața unui popor față de cine-și apără doar inițialele împotriva unor inițiale apropiate de ale sale, istoricul vă spune că eră și este „o imposibilitate națională, o imposibilitate morală să mergem cu Austro-Ungaria, fie și pentru Basarabia de mâine și pentru teribila război de poimâine a unei Rusii care nu e în halul Austro-Ungariei”. „Voiau sau ba anumiți factori să mergem cu Austria, dintr'un motiv ori altul, bun sau rău? Unii cred că știu și că trebuie să spuie. Eu multe lucruri nu le știu, iar câte le știu nu cred să am dreptul de a le spune.

„Dar țara a spus, prin buzele mai mult sau mai puțin bucuroase ale persoanelor invitate la Consiliul de Coroană, că orice ar fi încheiat, în limitele Constituției, ori ba, oricine, nu putem merge cu Austro-Ungaria”.

Acesta a fost și sensul hotărârii Consiliului de Coroană.

„Și aceasta nici dacă s'ar fi îndeplinit două condiții, și anume:

„Intâi, să se fi acordat cele mai largi drepturi naționale Românilor din Monarhie, să-i fi tratat cu cea mai mare dreptate, și prietenie, și

„Al doilea, să fi dovedit că Statul Habsburgilor poate lupta, birui și trăi.

„Nici atunci noi n'am fi putut da mai mult decât o neutralitate, care însemna față de dânsa o prelungire de termen și nu o renunțare, nu o abdicare, *căci nația care renunță ori abdică dela drepturile ei naturale, nu merită să trăiască*”.

Am ținut să înfățișez această declarație, datată la 7 Septembrie, pentru ca să arăt că, dacă impopularitatea, provocată artificial, a unora li-a smuls mulți prieteni, pe cari-i meritau, ei au conștiința că au fost dela început până la sfârșit de o francheță desăvârșită. Și, dacă un guvern este silit să nu afirme în fiecare moment cu aceeași francheță desăvârșită, jucându-se astfel cu interesele Statului, politica pe care o face o opoziție pe o chestie națională nu poate fi niciodată ipocrită și echivocă. (*Aplauze*).

Ce ce petrecea în momentul acela, la începutul lui Septembrie? Era jertfirea, adusă nu de necesitățile aspre ale unei armate, de cerințele firești ale unui Stat, ci

de altceva, jertfirea specială, particulară, voită până la capăt a unui întreg popor.

Au spus unii și alții ce a însemnat lupta dela Marna. Eu general nu sânt, specialist în lucruri militare nu sânt, ministru de războiu n'am fost; prin urmare nu pot să afirm care este însemnătatea reală a luptei dela Marna.

Alții au spus, în Septembrie, că luarea Lembergului de Ruși eră singurul moment potrivit pentru intrarea noastră în război. Cineva, care în *Epoca* iscălia: „Un ofițer de stat major” — n'o fi fost ofițer, dar de unde vreți să știu, ca unul ce nu pot să întreg la redacție ce se ascundea, și de data aceasta, nu sub anumite inițiale, ci sub cele patru mari cuvinte de „Ofițer de stat major” — spunea că odată cu Lembergul totul s'a încheiat, că intervenția noastră este imposibilă de acuma înainte și că, dacă se va face ceva pentru noi, se va face prin alții, dar cu noi înșine s'a isprăvit.

Cum vedeți, cât de greu se simte un particular care se ocupă și el de lucrări politice și se ocupă cu iubire de lucrurile politice ale țării sale, atunci când, fără competența specială strategică, fără a îndrăzni măcar să-și atribuie această competență, i se servesc rețete de acestea, toate sigure, dar puțin cam deosebite din zi în zi.

Dar cugetătorul politic poate să înțeleagă, că după ce Austro-Ungaria, întrebuintând forțele naționale ale poporului român pentru războiul său de răzbunare și de cucerire, a făcut să apese toată greutatea și toată cruzimea acestui războiu asupra mulțimii Românilor supuși sceptrului Habsburgilor, cu intenția hotărâtă de a distruge elementul bărbătesc al Românilor de dincolo, orice altă politică este posibilă pentru poporul românesc, afară de o politică alături de asasinii cu premeditare ai reprezentanților națiunii noastre de peste Carpați. (*Strigăte de bravo, aplauze*).

D. Filipescu a citat la Senat un act de o mare importanță morală. Zic: de o mare importanță morală și pentru toate timpurile. Căci multe lucruri se vor uita din acest război, dar astfel de acte nu vor dispărea niciodată din amintirea oamenilor. Actul prin care guvernatorul Bucovinei, contele de Meran, o personalitate eminentă în viața Statului austriac, om înzestrat cu foarte mari însușiri și care, în Bucovina, prin legăturile sale de sânge, de familie, — un fel de Habsburg — reprezintă altceva decât ceiace ar reprezintă un guvernator-funcționar, orânduia acte cari se pot judeca de oricine. Proclamația contelui de Meran a fost dată, și în românește și în nemțește, dar cu aceleași litere de sânge, într'o lim-

bă ca și în alta. Afișată pretutindeni în țară, ea are, în româneasca ei stricată, acest cuprins:

Publicațiune.

„In războaiele din urmă purtate în țară
„cu dușmanul, s'au ivit iarăși cazuri si-
„gure de trădare față de trupele militare.

„Populația se face la aceasta luătoare de
„seamă cu obiecția că comandantii militari
„au ordin strict să împuște imediat pe loc
„pe oricare s'ar face numai chiar suspi-
„cios de trădare sau de altă purtare duș-
„mănoasă Statului.

„Gura Humorului, la 13 Septembrie 1914.

„Dela comanda supremă”.

Orice s'ar întâmpla pe lume, orice biru-
ință s'ar produce în orice punct al vastu-
lui câmp de război; dacă ar veni, cu mâna
plină de daruri și cu toată cinstea în su-
flet, Statul acela care a dat o formă ofi-
cială acestor sentimente față de populația
românească de acolo, răspunsul României
nu poate să fie decât: *Nu se poate; în orice
fel de împrejurări, nu! (Aplauze).*

Și se vedeau atunci pe drumurile și stră-
zile Bucovinei convoiuri cari se pot vedea
și pe străzile orașelor principale din Ar-
deal, astăzi: preoți arestați pe baza a cine-
știe ce destăinuri false evreiești; preoți ro-

mâni purtați din loc în loc, bătuți și scuipați, aruncați în locuri depărtate, spânzurați pentru o crimă mai mare decât toate crimele, crimă că aparțin aceluiași neam ca și Statul prieten și aliat al României. (Aplauze). Vă trebuiesc dovezi? Vă trebuiesc nume! Iată-le:

„1 Parohul din Iacobenii, Mihălceanu, a fost arestat pentru simplul fapt că ar fi întrebat pe un soldat dacă avem și tunuri în Bucovina. A fost scuipat, palmuit și batjocorit de Evrei, cum nu se poate spune.

2. Preotul Gheorghe Lanioschi a fost arestat, scuipat în față și palmuit pentru că s'a găsit la el o scrisoare rusească.

3. Preotul Dimitrie Țopa, din Cornești, a fost arestat, scuipat în față și lovit cu bastoane de către Evrei, pentru că a vorbit cu foștii săi parohieni din satul Rarancea.

4. Preotul Gheorghe Prelici, din Toporăuți, a fost arestat, batjocorit și dus legat în fiare prin mijlocul Cernăușilor, pentru că a plecat la drum în direcția în care erau soldații ruși.

5. Preotul Ioan Bucevschi, din Budeni, a fost arestat și batjocorit, legat și chinuit pentru că s'a refugiat la el o cumnată a sa, soția unui preot arestat, a lui Ilarion Prelici din Rarancea.

6. Preotul Ilarion Prelici, din Rarancea, este arestat și, se spune, și executat de mult,

pentru că Rușii au împușcat în soldații austriaci din turnul bisericii de acolo”.

Acestea sânt șase cazuri; aici la mine am 24. Aceste 24 cazuri au putut răzbi până la noi. Cel puțin de două ori pe altătea sânt cele cari nu au putut răzbi până la noi.

Fiindcă nu am făcut statistica morșilor noștri, numărul martirilor noștri nu se știe încă exact. Prin urmare, ce ne mai încurcăm aici cu lupte de argumente în ceiace privește direcția „la deapta sau la stânga”? Poate cineva pe lume să meargă, indiferent pentru orice, alătura de oameni cari au săvârșit asemenea crime contra unei populații aparținând acelu neam care a întemeiat, care apără și susține Statul român?

Pentru orice Român este o chestiune încheiată (*aplauze*). Ceiace se poate face în afară de aceasta, ceiace se poate chibzui și socoli, este un alt lucru: este felul de intervenție, este momentul de intervenție, sânt condițiile de intervenție.

Dar aici sântem noi cu chestiunea românească în momentul de față.

Ași putea să fiu bănuț de cățiva, că printr-o parte din lucrurile ce am spus până acum așa avea intenția să fac servicii amabile guvernului, sau prin altă parte așa voi să ajut pe aceia cari fără îndoială n'au amabilitatea față de dânsul în fundul cu-

getului lor, atunci când înaintea guvernului discută chestiunea națională, scoțând din faptele petrecute cele mai teribile acușări împotriva celor cari astăzi dețin guvernul român. Căci o mai teribilă acuzare decât aceea că, cu știință și voință, a neglijat interese esențiale, veșnice, ale unei națiuni, pierzând prilejul pe care veacuri l-au pregătit și pe care, după părerea lor cel puțin, veacurile ce vor veni nu-l vor aduce înapoi, o mai strașnică învinuire decât aceasta nu i se poate aduce. În adevăr, dacă cineva este adânc convins în conștiința sa de acest lucru, și aduce o astfel de învinuire șefului unui guvern, înseamnă că hotărăște în sufletul său moartea morală a omului împotriva căruia îndreaptă aceste acușării.

D. prim-ministru a răspuns la Senat cu o cuvântare prea lungă, și să-mi dea voie să-i spun: nu prea blândă, ci debilă. Căci răspunsul d-sale putea să fie înlocuit printr'o singură întrebare, întrebare făcută direct tuturor acelor cari-l acuzau, făcută cu acea vehemență pe care omul cinstit și muncitor o găsește totdeauna în fundul conștiinței sale. Atacurile acestea, în astfel de împrejurări, nu se combat, ci se resping. Și a fost o greșeală politică când d-sa, cu acea debilitate de argumente, a încercat să răspundă la lucruri împotriva

căroră nu răspund argumentele unui om, ci întreaga sa ființă morală, întreg trecutul său și toate tradițiile de familie cari sânt adunate într'însul. (*Aplauze prelungite*).

D-lor, n'am venit aici ca să vă servesc. Nu cunosc în amănunte politica d-voastră. Dacă ași cunoaște-o în linii generale, nu ași veni aci ca să arăt acele linii generale. Nu ași lăsa să se recunoască în niciun fel aceia ce am putut prinde cu câtă comprehensiune psihologică pot avea — în afară de interpretarea inițialelor volatile din felurite gazete — nu mi-ași îngădui să aduc înaintea Camerei și țării lucruri pe cari, am zis, cu câtă comprehensiune psihologică pot avea, le-ași fi prins din conversațiile cu d-voastră. Voiu zice ceva mai mult. Oricât i s'ar destăinui cuiya direcția generală pe care o urmărește un guvern, mai însemnate decât dânsa sânt împrejurrările nespuse de complicate. Căci acum nu este ca în 1913 întrebarea simplă: „Mergem cu Turcii sau cu Bulgarii?, mergem cu Sârbii sau cu Bulgarii?” Acum este așa de întretesută imensa problemă, încât direcția înseamnă prea puțin față de felul cum se urmărește acea direcție. Măiestria cea mare stă aici, căci, în ce privește direcția, am arătat că este o imposibilitate morală ca o anume direcție să existe măcar în cuge-

tările ipotetice ale unui om politic. Măiestria e, prin urmare, în aceste socoteli fine. Dar care este primul-ministru răspunzător, care este omul având în mână sa firele acțiunii diplomatice ale țării sale, care ar consimți să înfățișeze cuiva, unui deputat, fie el și un om în care ar avea cea mai multă încredere pentru onestitatea pe care crede că o descoperă în sufletul lui, să-i arate pas cu pas tot ce constituie acțiunea sa?

Vă înțeleg că nu comunicați astfel de lucruri; e o pretenție a vi le cere și e o indiscreție condamabilă a răspândi ceiace totuși credeți că trebuie să spuneți.

Dar vă zic, nu pot, nu poate nimeni, să ieșă asupra sa, sub niciun raport, o politică în care amănuntele, modalitatea de fiecare clipă, sânt totul.

Prin urmare, chiar dacă ași fi legat de d-ta, d-le Brătianu, printr'o prietenie personală, pe care împrejurările n'au stabilit-o, o regret, între d-ta și mine, cari ne cunoaștem de mult dar nu așa strâns, chiar dacă ași fi fost inițiat mai mult decât în anumite momente, dacă ași fi putut prinde din acțiunea d-tale mai mult, nu m'aș putea preface în avocatul guvernului, sau, pentru că n'ar fi la locul său acest termen profesional, în apărătorul guvernului.

Nu numai atât. Dar eu cred că orice a-

părare a d-voastră, în astfel de împrejurări, ar fi din partea aceluia care o încearcă o prezumție, o prezumție pe care nu e bine să o aibă nimeni. Inșă, dacă nu am intenția de a apăra politica d-voastră, al cărei ceas de apărare n'a sosit încă, cu atât mai puțin am intenția să mă unesc cu acele persoane cari, din adâncul convingerilor lor, fără îndoială, din grija puternică pentru interesele țării, vă pun somații cu termene scurte, de a lăsa conducerea țării în mâinile altora, dacă d-voastră nu vă veți conduce după anumite formule cari nu se pot improviza, cari se desfac, formulele acestea, din observația atentă a împrejurărilor, din îndelungata practică a condițiilor în cari se desvoltă probleme internaționale, a căror soluție nu se poate elabora în cabinetul unui ziarist, sau în biblioteca unui cugetător politic.

Problema aceasta, a înlocuirii unor oameni prin alții, s'a pus și aiurea, și la noi s'a aplaudat de câte ori la Londra sau în altă parte, s'a format un minister național. Și fiindcă am pomenit termenul acesta: „Minister național”, vă rog să credeți că nu sânt dintre aceia cari socot că oamenii cari au avut prilejul să fie de mai multe ori miniștrii, să aducă servicii mari țării, oamenii aceștia sânt îndreptați în acțiunea lor numai de dorința de a figura

încă odată ca ministrii, de a figura poate ca elemente secundare, neesențiale, într'un minister de coaliție, sau ca elemente de paritate, cari, în cazul acesta, încurcă mai mult decât folosesc. Părerea mea este că un minister național ar face ca acțiunea noastră, destul de difuză și astăzi, cu ministerul care este cu totul în mâinile șefului său, că acțiunea aceasta ar deveni încă mai difuză, mai nesigură, mai plină de contradicții, mai rea deci în urmările ei, decât și acțiunea celui mai slab minister pe care l'ar avea România. Când s'a ivit chestia ministerului național în Franța, un om, care e, fără îndoială, de o competență deosebită, și ca istoric, și ca scriitor, și ca om politic, Hanotaux, a întrebuintat o figură, care se pare că nu a pătruns la noi, dar care însă e de reținut, fără îndoială. Hanotaux a zis: „La vad nu se schimbă caii”. La trecerea vadului deci caii nu se schimbă. Eu cred că Hanotaux avea foarte mare dreptate. Și vă rog să credeți, că, dacă vre-unul găsește poate o lipsă de eleganță, ea nu mi se datorește mie ci scriitorului francez care a aruncat această formulă.

D. *Barbu St. Delavrancea*: Este foarte elegantă.

D. N. Iorga: Dar am crezut să recunosc cum că i s'a părut cuiva neelegantă.

(O voce întrerupe).

D. N. Iorga: Aveți poate în loc de „cai” altceva. (Râsete).

Și ca să nu fiu acuzat că aceasta e o părere nouă a mea, să-mi dați voie — aici apelez la amintirile d-lui Take Ionescu — să citească câteva rânduri, a căror dată dumnealui ar putea-o fixa foarte bine. Cineva a zis aici, în Cameră, într'un moment:

„Calitatea mea de istoric îmi impune, înainte de toate, o datorie: să nu judec lucrurile pe cari nu am mijlocul de a le cunoaște în întregime și să nu osândesc oameni pe cari nu ași fi în stare să-i înlocuiesc cu succes.

„Și, prin urmare, d-lor miniștrii, nu am nimic, nici în clin, nici în mână, cu d-voastră. Am un singur lucru comun cu d-voastră: doriți ca această țară a noastră să fie cât mai puternică și cât mai mândră; tot așa doresc și eu. Și, câtă vreme sântei acolo și aveți o majoritate care vă susține și luați toată răspunderea pentru faptele d-voastră, găsesc că este și de rău gust și puțin cuminte să amestecăm la greutatea din afară greutatea dinlăuntru.

Dacă se va face o greșală, d-voastră veți fi răspunzători; dacă va fi un merit, d-voastră îl veți împărți. Și, când lucrurile sânt

astfel, nu este cavaleresc ca reprezentanții independenții parlamentare să aibă altă atitudine decât aceia pe care o am aici. Independența trebuie să fie sinceră, dar independența trebuie să fie și dreaptă”.

Acela care vorbea dela această tribună, la data de 16 Ianuarie 1913, eram eu, iar ministrul atacat în momentul acela și care s'a găsit, dacă nu mă înșel, destul de bine de această intervenție a unui adversar care nu erà adversar de-un moment ci erà un adversar politic, aproape personal, de o viață întreagă, acel ministru erai dumneata.

D. A. C. *Cuza*: Care d-ta?

D. N. *Iorga*: D. Take Ionescu.

Și ceiace alții ți-au făcut d-tale într'un moment, poate că ar fi bine să faci și d-ta altora.

Acum, după aceste explicații preliminare, să-mi dați voie să trec la partea a doua a acestei cuvântări, a cărei lungime vă rog să o iertați din partea unui om care are multe pe suflet și care vă spune puține din acele multe ce se îngrămădesc în sufletul său.

— Ședința se suspendă pentru 5 minute.

— La redeschidere: —

D. M. *Pherekyde*, președintele Adunării:

D. N. *Iorga* are cuvântul în continuare.

D. N. Iorga: Onorată Cameră, sânt persoane cari cred că e tristă situația de azi, așa cum rezultă, zic acele persoane, înaintea de toate, din vinovăția conducătorilor României, desfăcuți din clasa din care fac parte. Aici stă deosebirea punctului de vedere între d-lor și mine. Eu zic că o vinovăție este, fără îndoială, dar această vinovăție o împart cei cari conduc azi România, cu cei cari au condus-o altădată. E o vinovăție mai largă și mai veche. Dar anume persoane zic: Din vinovăția conducătorilor actuali ai României, scoși din clasa din care fac parte și făcuți singuri răspunzători pentru aceste lucruri, am ajuns într'o situație nespuse de tristă, într'o situație ce are nevoie de un noroc, și, cum s'a zis, de un mare noroc, care, prin urmare, nu poate fi îndreptată decât printr'o intervenție fericită, providențială, venită din afară.

Pot eu oare spune că situația ar fi de așa natură, încât noi nu am avea motive de a fi triști? Fără îndoială, cum se exprima cineva foarte bine în presa cotidiană, „este o tristeță în aier”; tristețea aceasta o simțim, dar ea nu trebuie să se prefacă niciodată într'o adâncă și iremediabilă melancolie, în acea melancolie care secătuieste puterile unui popor, care îl face să-și piarză încrederea în tot ceia ce are la

îndemâna sa și în tot ceiace el este în stare a îndeplini. Ar fi mai bine atunci să mințim, să ignorăm tristețea existentă, să aruncăm un vâl asupra tuturor lucrurilor în adevăr dureroase de astăzi, dacă ar fi să tragem din aceste lucruri concluzia că viitorul României și al neamului românesc, inseparabile una de altul în momentul de față, este iremediabil pierdut. Poate să vie cineva aici, la tribună, pentru a dovedi că interesul României ca Stat este în cutare sau cutare direcție și poate să o și dovedească, cu logica sa și exemplele culese din experiența sa, cu convingerea sa, pe care fiecare i-o respectă, atunci când nu este amestecată cu corupția și atunci când nu tolerează nicio corupție lângă dânsa. Da, poate să vie cineva aici să spuie acest lucru. Dar atunci el va osebi două lucruri cari nu se pot osebi în momentul de față: Interesul României ca Stat și interesul poporului românesc în toată întregimea sa. Politica României ca Stat, osebită de poporul care a întemeiat-o și pentru care ea trăiește, politica României numai ca Stat nu poate exista în preocupările noastre de astăzi. Aceasta nu înseamnă a sacrifica România într'o aventură, la capătul căreia nu ar ieși binele neamului întreg. Dar aceasta înseamnă a nu ne preocupa numai de interesele României, fără ca, la capăt, amin-

tind și poruncind în fiecare moment, să stea interesele cele mari ale națiunii întregi.

Incheiu această paranteză, ce privește pe aceia cari, aparținând altei vremi, văd Statele și nu văd națiunile, cari nu înțeleg, că tot ce este viu într'un Stat ca al nostru este națiunea și că națiunea este tot așa de vie și dincolo de marginile Statului și are același drept să ceară a fi ajutată și sprijinită viața sa în Statul național el însuși, cât și dincolo de marginile acestui Stat național.

Și, întorcându-mă la ideia dela început a acestei părți a doua din cuvântarea mea, *cred* că e jale în țara aceasta. Este o adâncă și mare durere pe care voiu și arăta-o în elementele ei, fără niciun fel de considerație pentru anumite sensibilități, fie personale, fie de partid, față de această durere.

Dar, pe urmă, voiu căută să arăt și cât e de greșit să se prefacă această jale într'o descurajare permanentă și fatală.

De unde vine jalea noastră de azi?

Ea vine, în rândul întâi, nu din cutare sau cutare atitudine, într'un moment dat, a guvernului acestei țări; nu, ci, din situația fără păreche de nenorocită a părții celei mai mari din neamul nostru.

Niciodată neamul românesc, a cărui e-

xistență întreagă nu este decât un șir de suferințe și de nobile sforțări împotriva apăsătorilor, de căderi, cari n'au fost niciodată înfrângerii, de silințe reînnoite cari și ele s'au isprăvit, nu printr'o îngenunchiare, dar prin amânarea soluțiilor definitive, mântuitoare, niciodată neamul nostru întreg nu s'a găsit în împrejurări mai extraordinar de dureroase decât acelea din momentul de față.

Între Bucovina și orice regiune din Belgia eu nu văd deosebire; pot să zic chiar că Bucovina de azi e într'o stare mai rea decât orice regiune din Belgia.

Stăpânitorii germani, dușmanii ajunși stăpânitori în Belgia, au tratat populația cucerită și supusă cu mai multă milă de cum au tratat organele administrației imperiale populația română din Bucovina.

Este un caz unic în istoria lumii să vezi de o parte, că o țară care s'a împotrivit, care s'a luptat, care a fost biruită după ce a căutat și prin toate armele răscobilei și conspirației, prin războiul din casă în casă, să-și apere independența și care pe urmă, conform principiilor dreptului internațional, — deși în ceiace privește modalitățile, contra oricărei morale internaționale — este stăpânită de un alt Stat, în umilintă și suferință, este într'o stare mai bună decât o provincie ce are în fruntea

sa pe suveranul ei legitim, pe acela pentru care — pentru el și pentru înaintașii lui! — secole întregi s'a jertfit toată vloga populației, ca în Bucovina.

Nu se poate spune cu cât drag, cu câtă inimă, cu cât spirit de sacrificiu, cu cât respect de onoarea militară au mers toți flăcăii acestei Bucovine, toți urmașii lui Ștefan-cel-Mare și ai marilor Domni de ordinioară ca să apere tronul Habsburgilor.

Și, în acest timp, acasă la dâșii erà sila femeilor pentru a lucra la tranșeie, erà tot ceiace samavolnicia, sărăcia, împilarea și dozonoarea pot să săvârșească împotriva unei populații.

Acum, în urmă, cineva a primit din Bucovina — și știe oricine cu câtă greutate poate să vie o știre de acolo, o scrisoare strecurată peste graniță fiind considerată ca un act de înaltă trădare, din cauza căreia poate să piară și acela care a scris-o și acela care a încercat s'o treacă, dacă ea cuprinde un grăunte de adevăr —, a primit, zic, de acolo o scrisoare pe care, de altfel, înainte de a v'o împărtăși d-voastră am împărtășit-o mai multora prin foaia mea.

Primitorul o reproduce în termeni simpli, în cari se oglindesc totuși suferințele cele mai groaznice. În zadar s'ar forța o minte de artist să alcătuiască ceva mai teribil

decât ceiace, cu duiosia particulară popo-
rului nostru, se rostește așa de simțit în
aceste puține cuvinte:

„De înmormântări cu ceremonii religioa-
„se nici vorbă. La început nu eram de-
„prinși, ni se părea lucru păgânesc, dar la
„urmă nici noi nu aveam când îi zice un
„Tatăl nostru; lăsam groapa deschisă și fu-
„giam. Se întâmpla să ne roage câte o-
„dată Rușii să primim și pe tovarășul lor
„căzut în aceeași groapă. La botez erau
„zilnic câte vre-o 12 copii, iar bietul no-
„stru popă n'avea vreme nici să-i moaie
„bine în aghiasmă.

„Dar toate acestea n'au nicio însemnă-
„tate pe lângă celelalte nenorociri.

„Peste Prut, în Bucovina, se stâng țā-
„ranii harnici și dârzi, cari până azi au
„păstrat cu sfințenie graiul strămoșesc și
„au păzit ca o strajă neadormită la un ho-
„tar îndepărtat obiceiurile românești. După
„ce răzășimea încetase de a mai trăi pe
„acele locuri, se stâng și ceilalți cu zile
„în fața ochilor noștri nepăsători”.

Și după Bucovina a venit Ardealul. Toți
cei ce erau în stare să poarte arma au ple-
cat. Trebuie să-i fi cunoscut cineva altfel
decât prin ziare, altfel decât prin convor-
biri de cafenea, trebuie să fi petrecut ci-
neva vreme mai multă acolo pentru ca să
cunoască toate comorile morale cuprinse

în sufletele acestor oameni, acoperiți acum de pământ în stepele Poloniei, în văile Alpilor, în mlaștinele Serbiei și cari au fost duși anume la moarte fără socoteală. „Mișcă tu, câine”, acesta eră cuvântul de îndemn către ostașii cari muriau; „mișcă tu, câine de român” — și ca un adaus — „ca să vă piară sămânța”, ca „să vă pustiiți cu totul”.

Nu eră o brutalitate de ofițer sălbatec, care nu vede dincolo de interesul națiunii sale, ci executarea crudă și rece a unui program. Nu sânt îngropați bine, și se și vinde ceiace a fost mai scump inimilor lor. Pe de o parte, foile maghiare au cerut ca pământurile celor morți pentru biruința rasii maghiare să fie confiscate, scoțându-se văduvele și orfanii pentru a se împărți reprezentanților fanatici ai celeilalte rase. S'au adunat reprezentanții băncilor sătești din Ardeal și au pus patru milioane la dispoziție pentru a se aduce din Germania oameni cari să fie așezați acolo unde au fost până atunci Români cari au murit luptându-se pentru Tronul habsburgic. Și în Camera din Pesta, fără a se ținea în seamă că jertfa unei națiuni impune măcar acel grad, cel din urmă, al bunei cuviințe care este ipocrizia, — forma cea mai înjosită a cuviinții, care se numește ipocrizie —, călcând peste această datorie

umană, primul-ministru al Ungariei a zis: „vom lua măsuri pentru a coloniza „ținuturile nesigure”. Ținuturile pe cari până acum noi le-am cruțat, *acestea* sânt ținuturile nesigure, și acolo vor fi așezați Secuții sălbateci, plebea barbară din mahalalele Pestei, ca să însemneze o dungă de ură între noi, cari nu i-am atacat, și frații noștri, mulțumind în felul acesta pentru largă omenie a neamului nostru. S'ar putea crede că în depărtare se mișcă poate sufletul mai adânc decât în fața realității înseși, cu care ajunge cineva să se deprindă, căci vorba românească plină de înțelepciune zice: Doamne, nu da omului cât poate răbda. Dar dovada vine de acolo, în fiecare zi, dovada că *nu se mai poate răbda*.

Faceți-vă a întreba, nu pe Ardelenii talentați, culti, cari vă pot fi folositori, faceți-vă a întreba pe Ardelenii din popor, pe acele femei nenorocite cari cerșesc aici ca să hrănească pe nepoții fiilor lor, plecați în războiu și poate morți de mult, căci pierderile de oameni se dau după războiu, faceți-vă a-i întreba. Și o lacrimă a lor însemnează mai mult decât spunem noi aici, în atâtea discursuri.

Puteți ține mii de discursuri, de adânci cugetători ai problemelor de Stat; puneți-le alături de manifestarea naivă a du-

rerii lor, și veți vedea cine biruiește. Și doresc să vie vremea când, fiind și ei împreună cu noi, împărtășind viața noastră politică, țărani aceștia umili vor drege aici, în acest loc, pe cei mai înfumurați dintre reprezentanții în forme europene ai disprețuitoarei protipendade fanariote de odinioară. Vorbim de Fanarul care a murit: a murit Fanarul cu giubea, a venit însă Fanarul european cu redingotă, cu aiere mari, pe care nu-l putem răpune. Dar o să vie cândva țăranul, și, fiindcă al nostru nu ajunge, o să vie țăranul de dincolo, care e un altfel de om, și atunci să poftescă înaintea unei adunări a țăranilor acestora să vorbească cineva, ofensând cu logica și „talentul” lui sentimentele cele mai firești ale unui neam. Atunci vom fi răzbunați cu toții pentru tot ce iace am fost siliți să îndurăm într’o viață politică atât de adânc străbătută de neînțelegerea și neglijarea pentru interesele superioare ale unei țări.

Iacă ce-mi spun, după știri de acasă, pribegii de dincolo: „Sute de mii de bărbați au mușcat în țarnă” — și aceasta nu e retorică, vă rog, nu sânt cântece de pișigoi artistici, cum avem aici destui, ci e însuși graiul unei inimi însângerată — „zeci de mii de femei sânt târâte la săpat tranșee...” — și la altceva; „sute de preoți ve-

nerabili și alți fruntași cărunți sânt îngheșuiți la temnițele Clujului, Aradului și Seghedinului. Școala și Biserica românească tânjesc și se zbat după o rază de soare, după o gură de aier... E distrusă orice asociație și întreprindere culturală românească, e desființat orice drept cetățenesc, și chiar opera marelui Andrei baron de Șaguna: „Statutul organic al Bisericii române”, se zguduie în temeliile lui.

„Ori poate exista vre-un popor fără școală, fără biserică, fără organizații culturale și politice și, în sfârșit, fără de... bărbați? Da sau nu?”

Iată întrebarea care ne vine dela dânșii. O mai mare durere decât a lor, un mai adânc răsunset decât acel din sufletele noastre, nu se poate. E peste puterile omești să se găsească ceiace ar da formula sentimentală a unei astfel de dureri. Ar trebui să argumentăm mai puțin, să ne sfâșiem mai puțin: ar trebui să ne strângem mai mult, să ne înțelegem mai bine, să culegem din inteligența și inima fiecăruia mai bogat scânteia care îndeamnă la faptele mari, ca să fim în stare a plăti toate aceste lucruri, a salvă ceiace a mai rămas încă. (*Aplauze*).

Fanarul și Bizanțul, știi, nu fac așa. Ne zicem într'una descendenții Romei, dar în Roma se făcea altfel. Fanarul primea cu

pietre pe cel învins, Roma întâmpină în triumf pe Paul Emiliu, după înfrângerea dela Canae. Fiindcă învinsese fatalitatea, și soarta însăși a meamului eră aceia care, tristă, veniă cu învinșii în mijlocul alor săi. Și de aceia Roma n'a avut soarta pe care au avut-o ceilalți.

Atunci când aștepti, cu ură, pe fratele tău să greșească, pentru a-l ucide, distrugi în viitor orice bunăvoință și orice avânt, pe când fratele tău, care în greutățile cele mari simte sprijinul cald al ființei tale întregi, se ridică dela ceiace este la ceiace toți împreună putem să fim. (*Aplauze*).

Și, d-lor, mai avem o durere; durerea aceasta este unită cu o umilință. O simțim cu toții. Iată, nu odată ni s'a cerut să vorbim, să dăm pentru pribegii sârbi adăpostii pe teritoriul nostru. Am făcut ce am putut; am vorbit, bine-rău, am strâns bani, am împărțit, dar am evitat, cel puțin în ceiace mă privește pe mine, să intrăm în contact înșine cu acești oameni. Știm cât le datorăm, știm cât de puțin fac acești bani smulși dela plăcerea bogatului, care niciodată nu a fost mai puțin înțelegător și mai obraznic prin luxul său de București, în mijlocul suferințelor românești din toate ținăturile cari ne înconjoară. (*Aplauze prelunșite*). Dăm banul acesta dar ni

pare rău de un lucru: că nu e acolo o picătură de sânge eroic vărsat de noi pentru ei, că această picătură de sânge nu a asfințit darul pe care mâna noastră, tremurând de umilință, li-l întinde.

În toată Peninsula Balcanică era un singur neam de cuvânt, de credință, de victorie, pe care ne puteam sprijini: Sârbii. (*Aplauze prelungite*).

Stat întemeiat de prietenii de luptă ai lui Tudor Vladimirescu al nostru, care eră un simplu țaran, fără redingotă, fără ochelari, fără prestigiu social, fără idei politice prinse dela Universitățile din străinătate, dar un om care, în afară de ființa țării lui, nu înțelegea nimic alta. Învățătorii lui Tudor Vladimirescu au fost țaranii aceștia sârbi, cari au întemeiat un Stat, fără a-l exploata, pe când alte clase conducătoare au exploatat Statul pe care nu ele l-au întemeiat. S'a ridicat Serbia-aceasta cu aspirații naționale, cum sânt și aspirațiile naționale ale noastre. Soarta i-a dat același dușman pe care ni l-a dat și nouă. Generații întregi au trăit în sărăcie, în muncă, în credință, gândindu-se la momentul acela când poate să se desăvârșească Statul național deplin. Soarta a fost nespuse de crudă pentru dânșii. Dacă i-ar fi spus măcar fără o mare biruință! Dar *le-a dat* întâi la ceastă biruință. Toată puterea

sufletească la acești oameni a crescut, când se credeau ajunși acolo unde năzuiseră o viață națională întreagă. Și atunci, de odată, duhul cel rău al lumii a sfărâmat opera Dumnezeului celui bun al dreptății.

Nu s'a întâmplat în istoria lumii un mai dureros conflict decât conflictul dintre dreapta biruință a Serbiei de ieri și nedreapta zdrobire a Serbiei de azi.

Ne-am uitat la ei, i-am văzut; ce rău ne-a părut! Va zice cineva: Erați siguri de puțința intervenției noastre pentru a-i mântui? De o mie de ori am fi vrut vă avem puțința intervenției noastre pentru a salvă, odată cu ființa lor de azi, viitorul nostru comun de mâine. (*Aplauze*).

S'a obiectat: *Nu se putea*. Ingrozitoare fatalitate! Nu numai îngrozitoare fatalitate, dar teribilă îndatorire pe care față de ei ne-o luăm pe mâine pentru ceiace n'am fi fost în stare să facem ieri. Nu acuz pe nimeni, nu întreb pe nimeni; îmi este frică să întreb pe oricine. Înțeleg tot ceiace se cuprinde nobil pentru ei și dureros pentru noi în această tragedie, și mă închin cu tot respectul de care un străbătător al soartei omenirii în cursul veacurilor poate să fie cuprins față de o națiune, care puțin a avut, și mai mult decât tot ceiace a avut a fost gata să dea pentru a îmbogăți

viața morală a omenirii în toate timpurile. (*Applauze prelungite*).

Este tristeță? Cine ar putea să spună că nu e tristeță; tristeță în jurul nostru, la ai noștri, tristeță dincolo de Dunăre, unde a căzut acela singur pe care soarta îl putea pune alături de steagurile noastre mergând, mâine, către îndeplinirea urșitelor acestui neam?

Tristeță este. Cred însă, și aceasta am spus-o și în prima parte a acestei cuvântări, că ar fi o mare greșală dacă am restrânge marginile răspunderilor. E așa de ușor să le restrângi; e așa de greu să le primești. Dar e așa de nefecundă restrângerea la oameni, așa de nefecundă în urmări, și e așa de fecundă acceptarea din partea unei clase întregi a greșelilor sale! De atâtea ori la noi, când se întâmplă ceva rău, care vine dela toți, dela o stare morală nenorocită, dela o ușurătate de student parizian, ca și dela o încăpățănare de vechiu student german, care, în afară de lucrurile pe cari le-a prins acum o jumătate de veac, nu mai știe și nu mai vrea să primească nimic, e așa de ușor să absovi lenea, intriga și toată acea aristocratică morgă constantinopolitană, care zace încă în făptura noastră și care își închiștie că un popor se alcătuieste din cine

se plimbă pe strada principală a unui oraș de căpetenie, e așa de ușor să lași la o parte toate aceste păcate și să zici: *el* e de vină, pentrucă, mâine, cei din guvernul de azi, la altă greutate — căci dacă condițiile nu se schimbă, vom mai întâmpina atâtea greutăți, și le vom trata cu aceeași neputință — să se zică, cu acelaș gest: nu e vina noastră, e a *lui*, guvernul de atunci. Pentru ca apoi un popor întreg să-i creadă și pe unii și pe alții, să piardă încrederea în singurii cari-l pot conduce, pentru că el, poporul, veșnic ținut în ologie politică, nu e în stare încă a conduce rosturile Statului. Foarte rău procede: nedrept în prezent, sterp în viitor. Altceva trebuie. Trebuie, înainte de toate, să ne dăm seama că oricâtă durere ar fi, și ori câte dovezi de insuficiență s'ar da, dintr'o parte sau din alta, elementele principale ale puterii noastre sânt întregi.

Câte unul spune: sântem pierduți de reputație în toate locurile Europii! Ca și când politica României s'ar ține printr'un plebiscit în străinătate. Dacă ai mai mulți votanți, ai făcut o politică bună, iar dacă-i ai pe toți, ai făcut politica cea mai bună. Dacă s'ar putea la Petrograd, la Paris, la Berlin, la Viena, la Stambul, la Sofia, la Belgrad, la Cetinge și așa mai departe să

se dea un singur certificat pentru politica noastră, atunci, fără îndoială, politica noastră va fi mai excelentă...

Nu cred ca vre-odată să se fi ridicat vr'un popor îndreptând greșelile sale și recucerind terenul pierdut prin atestatele din dreapta sau din stânga. Ce rămâne atunci? *Poporul nostru și oastea lui*; acest popor, care este o oaste și această oaste care este un popor! N'a alergat nimeni dintre ei să scape, n'a cerut nimeni să fie trimis acasă pentru nevoile acelea groaznice ale micii lui gospodării. Pleacă orășanul: lasă acasă mijloace de întreținere pentru familia lui; sânt rude, sânt sprijinitori, cari acordă banul lor. Omul dela țară se duce lăsându-și copilul gol și familia muritoare de foame. Dar în toată țara, dela un capăt la altul, după un an și jumătate de așteptare este liniște desăvârșită la cei de sub steag, și este liniște desăvârșită la cei de-acasă. (*Aplauze prelungite*).

Când poți să înfățișezi un asemenea exemplu lumii, este permisă oare descurajarea aceasta care pleacă dela vinovați către nevinovați, dela noi, vinovații de sus, conrupând patriotismul eroic și răbdător al nevinovaților de jos? (*Aplauze prelungite*). Se poate un păcat mai mare decât acesta?

Acum în urmă, o bună parte din foi a tipărit ceva care spune mai mult decât tot ceiace elocvența noastră de catedră, tot ceiace elocvența noastră de club, tot ceiace experiența noastră estetică ne-a învățat să spunem, într'o Cameră și în cealaltă. De sigur că știți cu toții acel caz al unui ofițer care a vrut să-și încerce soldații și le-a spus: Oameni buni, a venit un ordin că cine nu vrea să meargă ca soldat activ la război, poate să aducă servicii țării în alte rosturi. Numai aceia dintre voi cari se simt tari trupește și sufletește, aceia să plece la luptă. Cine vrea, să iasă înainte! — Nu s'a mișcat unul. — Vă atrag atenția că nu este nicio dezonoare, nicio dezertare dela datoria față de patrie. Cunoaștem că unii sânt mai slabi, mai săraci, mai nenorociți decât alții. Cine vrea să servească țara altfel decât luptându-se față în față cu dușmanul în rândurile d'intâi, să iasă! — Și n'a ieșit nici unul (*aplauze prelungite*). Nici unul!

Eu, dacă ași fi în locul d-tale, d-le ministru de război, m'ași interesă unde s'a petrecut lucrul acesta și m'ași duce eu în persoană și ași decoră pe fiecare din soldații cari au dat o asemenea dovadă. (*Aplauze*). Căci nu se poate da o mai frumoasă dovadă de solidaritate în apărarea intereselor supreme ale țării. Nu!

Nu trebuie să ne descurajăm când avem un astfel de popor. Nu ne putem descuraja nici când avem inteligența reală, experiența îndelungată a acestei clase conducătoare, care ar fi putut să facă de o sută de ori mai mult decât ceiace a făcut, dacă ar fi văzut virtuțile de jos, virtuțile permanente de jos, în loc să se inspire de trecătoarele tradiții menoroците ale trecutului fanariot de sus! (*Aplauze prelungite*).

Dacă voiți, veți izbândi încă. Și trebuie să voiți, fiindcă națiunea însăși nu se poate ridica să-și apere interesele ei. Sânteți condamnați toți să voiți. Toți, solidar. Căci nu vă este permis să vă mai luptați între d-voastră, să vă mai ațâțați și subminați între d-voastră. Trebuie să înlocuiți acum, printr'o muncă însutită, toată neglijarea intereselor diplomatice, militare și morale ale acestei națiuni. (*Aplauze prelungite*).

Dacă mă veți întreba cum, vă voi răspunde printr'o icoană: Poporul românesc o să-și capete cândva în întregime dreptatea lui. Pentru mine dreptatea este ceiace e natural, ceiace e logic pe lume. Este însă neexistentă nedreptatea altfel decât în momentele acelea în cari tulburările lumii o îngăduie.

Cu sabia de dreptate vom izbândi. Dar sabia aceasta de dreptate trebuie să fie țin-

nută de mână sigură a României. Mâna aceia a României trebuie să fie gata a purta sabia dreptății neamului românesc.

Dar mare greșeală ar face acei cari ar zice că această sabie ar fi purtată și dusă la biruință dacă însăși România, prin poriri prea grabnice sau prin zăbăvi prea îndelungate, și-ar slăbi brațul.

Deci, o mână sigură de sine, o mână neslăbită prin discordii și negrăbită prin setea de aventuri. Cu sprijinul lui Dumnezeu atunci, cu sabia biruitoare în mână, va veni vremea când din această Românie mică, sfâșiată și mâncată de discordie, vom face altceva decât contrafacerea modernă a organizației politice fanariote; vom face un Stat național și popular, cuprinzând cu aceleași drepturi pe Românii din toate clasele și pe Românii din toate țările. (*Applauze prelungite și îndelung repetate*).

Câteva cuvinte la deschiderea șezăto- rilor de cercetași.

Să nu vorbim mult; nu e vreme de așa ceva, și pentru nimeni. Să spunem atât numai, cât să intrăm în contact imediat cu sufletele, cari *toate ne trebuie*.

V'ar putea spune cineva, văzându-vă cum creșteți în grozavele sforțări ale unei nații întregi, care se luptă pentru tot ce are și tot ce poate avea, ce are *dreptul* să aibă, că sânteți mai nenorociți decât alți tineri, mai nenorociți decât cele două generații din urmă, cari s'au născut și au crescut în bine, pe când voi, în loc de flori, vedeți sânge, în loc de tovarăși la jocuri, răniți, și în loc de petreceri, înmormântările eroilor.

Și nu, — trebuie să vă spunem toți: *ferice de voi!*

Generația pe care abia o mai zăriți, cei din urmă cufundându-se în umbră, a prins zile grele. Ei s'au născut fără să aibă această țară. Pe stradele Bucureștilor ei au

văzut la vârsta voastră oști de invaziune, pe soldații acelu Impărat care, în mijlocul cumplitelor dureri ale omenirii, se duce azi, fără să-i putem face o vină de răul ce-a răsărit totdeauna sub pașii săi. I-au vazut jignind, lovind, ucigând cu aroganța cuceritorului. Și atunci într'un suprem avânt, o mână de tineri, cari n'aveau o vârstă mai mare decât cei mai înaintați dintre voi, o mână de studenți, au creat, împotriva tuturor, o țară. Și cum au iubit-o, tocmai pentru că ei o creiaseră... Azi încă acești oameni, cu părul alb și inima de douăzeci de ani, sânt cei cari se susțin mai bine în aceste ceasuri de șovăeli și îndoială, cei cari nu duc din loc în loc veștile rele, cari nu fac ca o țară să-și piardă încrederea în steaua ei, — cum fac alții, tineri la păr, la suflet însă bătrâni.

În bine, în huzur, înconjurați de toate favorurile soartei, s'au născut și au crescut aceștia. Ce a fost pentru ei războiul de Independență? În trei luni, partea militară a fost mai cu totul isprăvită și armata de 60.000 de oameni, care a pierdut 10.000 din ei, s'a încordat mai puțin în singurele mari asalturi dela Grivița decât singurele trupe cari, azi, apără o trecătoare. Și nimeni nu se putea teme că țara nu va mai fi și nici măcar nu putea întreba cu neliniște cum va mai putea fi.

Dușmanul erà numai Turcia, totuși decăzută; aliatul erà puternica Rusie a lui Alexandru al II-lea. Și apoi, după întâmpinarea voioasă a vitejilor, a venit proclamarea Regatului, încoronarea, serbările continuë și belșugul neîntrerupt.

Mare nenorocire! Dacă mai continua, muriam decât bine ne-a dat o soartă nemiloasă. Căci viața n'am meritat-o nimeni numai pentru că ne-am născut. E un dar, care-și cere plata prin muncă, și prin suferință răscumpărarea. Nimeni nu scapă de aceasta, și mai bine e de acela pe care-l apucă mai curând. Decât generațiile noastre, cari au început în liniște și ușurință pentru ca astăzi de-odată soarta să le ceară pe neprevestite ce n'au știut strânge în suflete, mai bine de voi, cari în bucuria de jertfă a tinereții vă plătiți pentru ca maturitatea și bătrânețea voastră să fie mai fericite decât ale noastre!

Ferice de voi însă și altfel!

Vouă vi se dă delà început o altă scară a valorilor decât aceia care ne-a făcut pe noi să rătăcim atâta și să n'avem, la nevoie, sub mână tocmai oamenii cari ne trebuiau.

O scară a valorilor trebuie să fie, ca să știi pe cine ți-l recunoști mai mare, pe cine-l saluți, îl înconjuri, îl aperi și-l ajuți a-și atinge ținta.

Dar în societăți ca a noastră de ieri, cu totul și adânc materialistă, această scară suia către mai multă avere, mai multă strălucire și risipă, mai multă putere și mai mult abuz: case mari, moșii întinse, podoabe luxoase, trufie și aroganță. Iată *omul mare*. Pe dânsul îl ascult și ca el ași vrea să fiu.

Că averea aceasta, cu toate urmările ei, că puterea cu toate avantajile ei vin numai din moștenire, ori din hazard, ori din însușirea unor lucruri cari de drept nu erau ale candidatului la dominație, ce are a face! Omul are avere, strălucește, dă coate și strigă tare... Osaña lui!

Dar *azi* nimeni nu mai poate crede așa. S'a dat și se dă lupta pentru țară, pentru neam. Se aleg cei mari după suflet; îi aclamăm, îi îngrijim, îi admirăm. E limpede că *ei* sânt oamenii mari, și nu putreziciunea avuției sterpe și a puterii leneșe. O nouă scară a valorilor s'a impus și ea este *sufletească*, deci *morală*.

Și voi veți merge în viață sub acești șefi, cari nu vă vor spune multe pentru a vă dovedi dreptul de a conduce, dar faptele lor vă vor aminti că ei au căpătat acest drept prin munca lor cheltuită eroic, prin sângele cald al inimii lor oferit Patriei!

Conferință ținută la Ateneul Român la 24 Ianuarie 1916

Poate fi o întrebare dacă, în momentul când ochii tuturor sânt îndreptați cu o așa de legitimă nerăbdare spre viitor, trecutul mai are un rost; dacă, în momentul când ne stăpânește alte gânduri decât acela al legăturii cu un trecut mai apropiat sau mai depărtat, plin de mai mult eroism și de mai multă virtute ca al nostru, trebuie să se vorbească despre cele ce au fost.

Am auzit în timpul din urmă mari generalivi spunând că se vorbește prea mult. Natural, erau în rolul lor: cine poate să se plângă că se vorbește prea mult decât oamenii cari n'au făcut altceva în viața lor întreagă? De aceia n'ași voi ca, pentru astfel de critici așa de îndreptății să critice, prin tot ce *n'au făcut* o viață întreagă, să adaug la vorbele celorlalți.

La acest 24 Ianuar, care isprăvește un an dela care așteptam alte lucruri, pe cari

anul acesta nu le-a dat — și ne doare, și dorim ca anul viitor să ni le aducă —, la acest 24 Ianuar 1916, plin de multă melancolie, de multe dureri și de mult desgust pentru greșelile noastre, pentru ceiace n'am știut să facem, n'ași voi să se culeagă și din gura mea un mănunchiu de vorbe. Dar, iarăși, nu sânt de loc în măsură să dau formulele magice pe cari atâta lume le așteaptă. Ciudată ideie își fac unii oameni despre rostul unui cărturar într'o societate! Cărturarul trebuie să aibă toate înfățișările posibile, între cari o înffățișare pe care el, cel puțin dacă are sufletul meu, o respinge: aceea de a fi ecoul sonor și atât, al tuturor ambițiunilor și tuturor intereselor, mai bine sau mai prost mascate. (*Aplauze*). Rolul acesta refuz să-l joc. Să-și umfle fiecare glasul potrivit intereselor sale, să strige pentru el, dar să nu ceară unui om de modestă muncă să joace un rol teatral, care-i repugnă. Am făcut teatru, mai bine de-o jumătate de veac, toți, în toate părțile. E destul. E peste măsură; cu toate reprezentările noastre teatrale nu mișcăm nimic: niciun singur soldat dușman dela frontieră nu va părăsi locul său pentru ori-cât din bogatul talent teatral pe care-l desfășurăm de mai bine de o jumătate de secol.

Prin urmare, dacă ar fi vorba să mi se dea să învăț și eu vechea minavetă solemnă, vechea „orgă de Barbarie” pentru a scoate încă un cântec inutil, pe lângă cele pe cari le-au scos atâția, cu spinarea mai bună ca a mea, dar poate cu gust mai prost decât al meu, îndrăznesc să spun că n'ași fi vorbit. Nu e nici vremea comemorărilor banale, nici vremea gloriificărilor zadarnice, nici vremea frazelor cu un ațume piment, cu un ațume condiment istoric, care singur să le deosebească din potopul frazelor în care au fost amestecate. Dacă este o vreme când 24 Ianuar trebuie să fie un moment de hotărâre luată în adâncul inimilor, de fiecare, dacă este o vreme când în sufletul fiecăruia, prefăcut prin durerea, prin zăbuciumul nostru de aproape doi ani de zile, să se petreacă un lucru rodnic, într'adevăr rodnic, apoi este în anul acesta.

Anul acesta nu ne lasă cum ne-a găsit. Aceasta e sigur: în bine sau în rău, cum voim, cum nu voim, un lucru e sigur: nu ne întâlnim de acum într'un an de zile așa cum am fost. Iată, în mulțimea din care o mare parte îmi e necunoscută personal, sânt atâția oameni pe cari n'am să-i mai văd niciodată. Și-mi pare rău și nu-mă pare rău. (Aplauze). Și, chiar dacă ar fi ca această nevedere să nu fie numai din

partea unuia, să fie din partea amândurora, ceiace nu mai înseamnă o nevedere, ci o revedere, aiurea... E sigur că nimic din oamenii ce sânt în această sală, nimic din sufletul, nimic din elementul moral al ființei noastre nu va fi, peste un an, așa. Și oricât de mari menoroșiri ar fi, oricât de multe suferințe, oricâte lacrimi și oricât sânge s'ar vărsa pe pământul acesta, este bine! Orice, numai să nu fim ceiace am fost! (*Ap'lauze puternice*). Nu numai în materie de hotar, dar și în materie de suflete. (*Ap'lauze puternice*).

Pentru că nimeni nu creiază hotare cari să rămâie pentru totdeauna decât numai dacă este o garanție de suflet în dosul fiecărei întregiri. (*Ap'lauze*). Su nu ne închipuim că noi, cu sufletul de astăzi, cu sufletul nostru care nu s'a prefăcut în de ajuns, cu sufletul acesta care crede că, dacă gura a vorbit, a răcnit, omul din năuntru e altfel, vom isprăvi ceva trainic, definitiv. Nu zic că nu vom merge la biruință: o să ne-o dea alții, cari au avut totdeauna alt suflet decât sufletul nostru; o să ne-o dea aceia pe cari ne-am răzimat toți, cu balurile noastre mascate, cu revistele noastre de sfârșit de an, cu toată destrăbălarea de bani luați dela străini a mizerabilei societăți dominante din acest dezonorat Bu-

curești. (*Furtunoase aplauze îndelung prelunghite*).

Nu cu sufletul de azi, neprefăcut printr'o revoluție interioară, vom putea face, nu *ca o victorie militară, ci ca o fundație politică*, „Unirea cea mare”, de care trebuie să vorbim cât mai puțin și s'o pregătim cât mai mult, după vorbele cuiva dintr'un popor cu mai mult bun gust în politica lui decât noi, poporul francez, care a zis despre Alșacia și Lorena, prin una din cele mai autorizate guri: să ne gândim totdeauna la ele și să nu vorbim niciodată. Frumos cuvânt! Astăzi ei, Francezii, vorbesc și au dreptul să vorbească, pentru că sânt sub steag, pentru că sânt la un capăt de biruință, fiindcă se află după cele mai înverșunate silinți pe cari un popor le poate cheltui pentru atingerea idealului lui. (*Aplauze călduroase*). Eu zic un lucru: un singur gest din mâna plină de sânge a unui rănit care luptă, face mai mult decât toată ieftina retorică, fie și cu pretenții de a dură cinci sute de ani de acum înainte, pe care Parlamentul și adunările noastre și toată alcătuirea noastră socială au cheltuit-o în aproape doi ani de zile.

Așa fiind, nu ca să adaug la toată această paradă, foarte puțin potrivită cu un temperament care a urât și a disprețuit

totdeauna teatralitatea, nu de aceia vin a vorbi astăzi. Nu, ci pentru altceva. Oare, în ceiace s'a făcut la 1859, nu sânt învățători și pentru astăzi? Nu sânt învățători pe cari nu e prea târziu ca să le urmăm, cu cari să ne putem îndrepta anume păcate ale noastre, pe cari le-am menținut, le-am înrăit chiar? Oare în fapta acelu grup de oameni cari au dat, în locul Moldovei și Munteniei amenințate la toate hotarele lor, o țară care, cel puțin prin întinderea ei, prin unificarea hotarelor ei, poate rezista mai mult la aceiași dușmani, oare în opera acelei mari generații care s'a format în țară și străinătate încă înainte de 1848, care a făcut cărți, care a scris, a propovăduit, care a dus o viață apostolică în domeniul sufletului, pentru ca mai târziu să alcătuiască o falangă de luptători și această falangă să intre în politică, nu pe calea meschină a lingușirii și a serviciilor misterioase, ci sub arcul de triumf al unei culturi biruitoare (*aplauze*), oare în fapta acestei generații, culturală întâi, politică pe urmă și nobil biruitoare tocmai fiindcă a fost întâi culturală și pe urmă politică, nu sânt mari învățători pentru noi, învățători cari ne pot prii și astăzi, ținându-ne cald sufletului?

Căci cu sufletul cald al fiecăruia se câștigă biruința, și apoi cu tehnica. E prost

acela care nu înțelege ce stă în dosul oricării tehnice biruitoare: este o convingere, este o dorință de sacrificiu, fie și pentru un scop nedrept, egoist uneori; este căldura sufletească a unui popor întreg. Aceasta trebuie să ne-o pregătim. La Ministerul de Război adune-se muniții, adune-se tunuri, adune-se provizii și tot ceiace trebuie pentru ca orice român în stare a luptă să aibă o armă în mână și tot ce-i trebuie ca s'o poată întrebuința, dar oricare dintre noi, fie măcar pentru el însuși sau pentru cei mai aproape de dânsul, trebuie să pregătească *celălalt* factor al victoriei, fără de care toate lucrurile acestea nu înseamnă nimic: inima caldă, voința nezguduită, pornirea frățească spre concordie, uciderea în conștiința fiecăruia dintre noi a acelui demon mai rău decât toți demonii care este grija intereselor proprii și satisfacerea propriei vanități. (*Aplauze*).

Și, dacă vom întreba pe oamenii dela 1859 cum le-au avut, ne vor răspunde. Să încercăm a-i întreba, nu aruncând către amintirea lor fraze mari. La acestea ei nu răspund, căci ei nu le-au făcut. În toată generația lor a fost unul singur care a avut, nu talentul frazei, ci acel geniu al frazei dincolo de care se găsește un suflet capabil să o susțină, în tot avântul și în

toată delicateța ei. Acest om a fost Kogălniceanu.

Ați auzit acum în urmă — ceiace vedește câtă copilărie este în judecata acestei societăți — oameni spunând: Kogălniceanu? Așa și-așa! Avem noi alții! Emulul lui Kogălniceanu nu s'a născut însă în nația românească, un suflet de puterea lui, în stare să ridice toată învățătura, toată cugetarea și toată simțirea lui la înălțimi pe cari cel mai fericit dintre oratori nu poate râvni să le atingă totdeauna. Nu coborând oamenii trecutului după interesele zilei de astăzi, ci silind pe oamenii de astăzi să muncească pentru a se ridica la înălțimea oamenilor trecutului, se face moralizarea unei societăți (*Aplauze îndelung prelungite*). Fiindcă astfel semănăm cu copilul cărui a s'a dăruit o statueta, de câți-va centimetrii, a lui Hercule, și care ar zice: ce-o fi fost Hercule pe vremea lui, o fi fost, dar statueta aceasta pe care mi-a dat-o tata, de trei centimetrii și jumătate, aceasta este mult mai nouă, prin urmare și cu mult mai bună de cât Hercule însuși, când lua în brațe leul dela Nemeia și-l înăbușiă. Să nu punem nici noi statuia de trei centimetrii și jumătate a faptelor diverse oratorice din Parlamentul nostru, în locul uriașului care zugrumă odinioară lei în brațele sale (*mari aplauze*).

Nu fraze să îndreptăm către oameni cari, sau nu le făceau, sau le făceau de atâtea ori mai bine decât suntem în stare să le facem astăzi, ci să le punem, modest și pios, o întrebare a conștiinței noastre, la care ceiace rămâne din conștiința unui om, după ce trece de marginile vieții: sufletul desbrăcat de lanțurile materialității noastre, poate să răspundă.

S'ar putea zice: de ce să asemănăm ceiace a fost la 1859 cu aceia ce dorim să se facă la 1916? Sânt lucruri așa de deosebite! La 1859 nimeni nu cerea Românilor să se amestece într'un război. Au fost câțiva entuziaști cari credeau că ar fi bine ca în războiul Crimeii să se verse și sânge românesc; unii o cred și acum și poate cu dreptate. Italia era atunci numai Piemontul, și Piemontul nu era, fără îndoială, o formidabilă putere politică, o formidabilă putere militară încă mai puțin. Piemontul a ținut să trezească însă chestiunea italiană, nu în Parlamentul din Turin, ci pe câmpiile de luptă de lângă Sevastopol. Este totdeauna o oarecare deosebire. Noua Italie piemonteză a ținut să deștepte această chestiune, nu prin graiul, oricât de călduros, al unor oameni cari vorbesc doar acasă, față de oameni cu aceleași sentimente, ci prin manifestarea de aspră vitejie a osta-

şului lângă ostaşii celorlalţi, cari luptau pentru a zdrobi la Sevastopol acel vis de dominaţie asupra lumii întregi începând prin Orient, pe care-l aveau Ruşii atunci şi care nu e mai puţin criminal, dar nici mai criminal decât gândul de dominaţie asupra lumii întregi începând prin Occident. (*Aplauze*). Şi voi zice mai mult decât atât: este mai criminal gândul de a stăpâni lumea întreagă începând prin Occident decât prin Orient. La 1855 Orientul ar fi suferit mai puţin ca viaţă strivită pentru o dominaţie mondială decât civilizaţia, ajunsă la cel mai înalt grad de conştiinţă omenească, a Apusului, pe care alţii astăzi vreau s'o calce în picioare, cu tot sufletul dintr'însa, pentru a ajunge la dominaţia lumii. (*Aplauze*). Este, oricum, mai inteligent să porneşti dela Moscova trecând pe la Nistru şi Prut ca să cauţi a ajunge la Paris, decât să pleci dintr'un mare centru de viaţă strălucitoare modernă ca să te înfunzi în mlaştinele Balcanilor, alături cu tovarăşi a căror vitejie, mai bine cercetată, se rezolvă în două singure elemente: lăcomie şi sălbăticie. (*Puternice aplauze*).

Astăzi, mi se spune, este cu totul altfel decât la 1859. Nu numai că ar fi bine să fim şi noi pe câmpul de luptă, dar numai astfel putem căpăta ceiace ni se cuvine. Astăzi, prin urmare, împrejurările ar pă-

rea cu totul schimbate: ceiace odinioară aparțineau domeniului diplomației în rândul întâi și doar pentru câțiva fantăști puteau fi strămutat și în domeniul armelor, astăzi trebuie căutat, înainte de toate, în terribila dovadă a armelor bine purtate și duse la victorie și numai pe alături, ca pregătire, ca întovărășire și ca desăvârșire, în isteța activitate de minte a diplomaților.

Și, fiindcă situația ar părea cu totul schimbată, ar zice cineva; de ce să asemeni oamenii dela 1859, cari aveau o singură misiune: să vorbească pretutindeni de durerile românești, să proclame pretutindeni drepturile românești, să arate că în aceste regiuni desprețuite este cultură, sânt amintiri mari, sânt aspirații puternice către viitor, că lumea, în hotărârea soartei Orientului, trebuie să se uite puținel și la ființele acestea cari sufăr, cari, cu toată intensitatea silințelor lor, la Iași ca și la București, cu oamenii din vremea noastră, când nu e adevărat că lumea ne cunoaște și ne recunoaște de ajuns, dar antume tractate, măcar dintr'o parte, ne recunosc alte anume drepturi și trebuie numai un semn, pe care toată lumea îl dorește — dar aceasta nu înseamnă a smuci mâna aceluiași singur ce are dreptul de a-l face, — un

semn și un „avânt al țării” pentru ca totul să fie bine și statornic îndeplinit?

Dacă ar fi vorba numai de a face un semn, de a intra în luptă, de a trece o graniță, de a înfige un steag și de a ne întoarce acasă mulțumiți de ceiace am îndeplinit, dacă ar fi vorba de un 1916 ca 1913, eu n'ași avea nimic de zis. Fără îndoială că, distribuind Dumnezeu daruri tuturor popoarelor, ne va fi dăruit și nouă darul norocului care dispensează, se vede, de toate celelalte însușiri. Dar pentru cei cari voim un 1916 scaldat, nu în sudorile marșurilor gimnastice, ci în sângele inimilor generoase, cari voim să pecetluim, nu prin amintirea unor excursii, mai mult sau mai puțin bine hrănite, ci prin amintirea unei lupte înfruntate cu toată hotărârea, anul 1916, chestiunea se prezintă puțin altfel: o graniță o putem trece; o biruință o putem câștiga. Avem doar țărâ-nimea și avem tot acest tineret, pentru creșterea căruia, orice s'ar zice, nu s'au cheltuit în zadar silințele cel puțin ale unei generații de dascăli entuziaști — nu dascăli pentru leafă sau pentru catedră și, ași zice, nici dascăli pentru gradație, nici pentru situațiile la cari poți ajunge având, cum zicea odinioară un ministru, având sub picioare o catedră universitară, ca să poți fi numai un om de valoare sa reală,

— ci a unei generații de dascăli cari și-au pus în minte să prefacă, după slabele lor puteri, dar după marea lor dorință, sufletul unui popor.

Țăranul, nu mai e nevoie să-l laudăm. Dar, pentru a-l conduce, avem și un tineret bun. L'am văzut în atâtea și atâtea împrejurări. N'o să uit un caz: în 1913, intra undeva, în Balcani, pe cea mai teribilă ploaie pe care am văzut-o în viața mea, printr'un noroiu înspăimântător, corpul de armată din Moldova-de-sus. Drumul fusese îngrozitor de greu, oamenii erau cu totul istoviți, luptând cu tina cinci, șeaze ceasuri; puterile celor mai hotărâți dintre țărani încă începeau să se isprăvească. Mulți protestau, mulți cârtiau, mulți blestemau. Alături de dânșii, mergând pe jos, am văzut un tânăr profesor sprinten. Pentru dânsul nu erà ploaie, nu erà noroi. Dela capăt mersese cu ei, și, unde mușchii vânjoși ai țăranului se isprăviseră, voința entuziastă a acestui suflet tânăr nu se isprăvise încă (*aplauze călduroase*). Și cu băieți ca aceștia — acela este exilat undeva prin provincie fiindcă a ținut la o întrunire un discurs prin care a supărat pe un șef electoral, care ceruse chiar ca vinovatul să fie dat afară din învățământ; dar aceasta n'are

a face¹⁾ — și cu acei cari blastămă, dar ascultă, cârtesc, dar se bat, sânt furioși pe toată lumea dar mai furioși pe dușman, cu ei facem fără îndoială lucrul cel mare. Granița o trecem, victoria o repurtăm. Dar după aceea vine altceva, care este al oamenilor ceva mai bătrâni, mai obosiți, cari nu comandă o unitate, ci, toți laolaltă, o societate; este datoria noastră, a întregii societăți, care ea însăși trebuie să fie pregătită până la capăt. Și adaug: încă de acum să rabde, să nu țipe când se îngustează puțin venitul ca să se mai puie pușca în mâna câtorva mii de soldați. Este adevărat că acela care, de curând, a câștigat din exploatarea unei întregi societăți, luând banul străinului în proporție mai mare decât de obicei, acela (trebuie să fie impus înainte de orice altă categorie socială, dar nicio categorie socială n'ar trebui să denunțe pe alta fără să spuie din parte-i: sânt gata să primesc orice impunere asupra mea, până la mizerie, ca să servesc țara (*aplauze*).

Da, sufletul unei societăți întregi trebuie pregătit. Să nu ne pregătim pentru defilare de steaguri biruitoare, pentru buletine de victorie în fiecare zi. Nu! Să ne pre-

1) Profesorul se chiamă N. Andriescu și e astăzi la Târgu-Jiului.

gătim pentru lipsa îndelungată de acasă dela noi, să ne pregătim pentru familia noastră suferind de foame, să ne pregătim pentru moartea celor mai apropiați de noi; să ne pregătim pentru rătăcirile prin locuri pustii cu dușmanul după noi, căci se poate întâmpla orice, în anume locuri, chiar alături de biruința cea mai strălucită: aici unul biruiește, altul suferă alături tocmai fiindcă cellalt biruiește. Dacă nu vom avea sufletul acesta, care nu se satură de o biruință ușoară, ci rabdă până la greaua biruință finală, atunci biruința țaranilor noștri, biruința copiilor noștri va fi zadarnică. Noi nu vom fi în stare să păstrăm toți laolaltă biruința pe care ei singuri vor fi căpătat-o. Un suflet eroic trebuie să ni-l facem toți, un suflet eroic pentru zilele mari ca și pentru zilele nenorocite, pentru marile sforțări ca și pentru marile triumfuri. Numai atunci putem zice: sântem gata; orice s'ar întâmpla, mergem până la sfârșit, pentru că România este una singură, reprezentând o nație nebiruită, fie și săracă, rănită, plină de sânge (*mari aplauze*).

Domnilor, oamenii dela 1859 n'au avut prilejul să lupte, dar vă asigur că, dacă ar fi avut acest prilej, așa ar fi luptat.

Noi ne închipuim că Europa dela 1859 eră pătrunsă de o nespūsă simpatie pen-

tru poporul român. Vezi Doamne, în poezie dăduserăm un emul al lui Dante; statui ca ale lui Phidias și Praxitele împodobiau Vârciorova și Târgul-Frumos; cugetători de-ai noștri adăugaseră la cunoștințele asupra naturii lui Newton; Moldovenii și Muntenii stăteau cu chipurile lor și însemnarea activității lor în cărțile de istoria culturii umane. Foarte simpatici, oameni frumoși, boieri moldovalahi, prin calitățile noastre sociale căpătaserăm iubirea tuturor. Și atunci, evident, Europa a spus: păcat ca un popor cu astfel de însușiri, care a dat așa de mult culturii, să fie lăsat de o parte în împărțirea darurilor! Și de aceia ne-a dat atunci Unirea Principatelor, cele trei județe basarabene, și de aceia ne-a dat Domnia peste amândouă țările a lui Cuza-Vodă și l-a lăsat în timp de câțiva ani de zile să facă cele mai mari reforme cari sânt singurele pe cari le-am îndeplinit curogios în decursul veacului al XIX-lea: luarea dela Greci a pământului țării și luarea, tot dela Greci la urma urmei, oricât de spălați în nu știu câte ape de botez românești, a pământului țaranului (*furtunoase aplauze, îndelung prelungite*).

D-lor, nu ni s'au dat ușor aceste lucruri, de un areopag european în care erau și glasuri dușmane nouă. Austria ne ură de moarte, și spunea, cum din actele diploma-

tice se vede: dacă această Unire a Moldovei și a Munteniei se îndeplinește, ce ne facem mâine cu Ardealul, cu Bucovina, cu Banatul, cu părțile Crișului, cu Maramureșul, pe cari știm că nu le ținem cu dreptate, pe cari, mâine, ni le vor cere? Certificatul eră foarte onorabil pentru noi, dar nu l-am meritat. S'a unit Moldova cu Muntenia, și de atunci n'am mai cerut nimic. Cine acuză pe unii oameni că nu s'au mișcat, să se ducă acasă la dânsul și, dacă crede în Dumnezeu, atunci către dânsul, iar, dacă nu, către conștiința lui omenească să se îndrepte și să spuie: în incapacitatea României, la un anume moment, de a rosti cuvântul pe care-l așteptau toți, n'am și eu o parte de vinovăție? Și cine o are, să nu îndrăznească a mai spune nimic. Dar ași vrea să-l văd pe acela ce nu are această parte de vinovăție! (*Mari aplauze*).

Se așteptau Austriacii la lucruri mari; dacă ar fi știut însă că sântem așa de inofensivi, apoi ei ar fi făcut la Viena cel d'întâi steag pentru România unită și ar fi comandat de sigur un articol prim de toată frumusețea în toate gazetele germane și ungurești ca să ne laude. Ei au crezut că sântem nebuni, dar noi eram cumiși. Și noi eram proști! Nu puteau calcula cât orientalism a mai rămas în sufletul acestor

oameni cari aveau o așa de convenabilă îmbrăcămintă occidentală; nu știau cât, din Grecul cel șiret, din Turcul cel zăbavnic, a rămas înfipt în ființa noastră morală prin viciile clasei noastre dominante. Și de aceia ei socoteau că o să fie *altfel*.

Anglia? Anglia crease pe Turcul modern; îi trebuia Turcul întreg, și Turcul, redus la proporții mai modeste în ceiace privește teritoriul, nu eră un lucru plăcut pentru negustorul englez. Prin urmare, iată doi dușmani: Austria, care se temea de irendentismul nostru, și Anglia, care bănuia pierderea posibilă a câștigului ei, a comerțului în Orient. Eră Rusia apoi, care zicea: să se unească Principatele, numai să facă în necaz Austriei! Dar, evident, cine ajută cuiva numai pentru ca astfel să facă necaz altuia, nu e cel mai bun prieten al celui d'întâi: nu-i e prieten pentru iubirea față de el, ci pentru ura față de celalalt. Și eră și Turcia, care din când în când se trezește într'o zguduire de friguri furioase și atunci cel din urmă lustragiu își închipuie că e de potriva lui Mohammed Socoli, Marele-Vizir de pe vremea lui Soliman-cel-Măreț. Turcia a suferit de friguri și la 1859, când credea că poate să reîntemeieze o Impărăție turcească până în Carpați; ea eră gata să dea un atestat Francezilor și Englezilor că-i sânt auxiliari buni,

vrednici hamali de război, dar, odată ce au bătut pe Ruși, acum e rândul să se restituie Statul turcesc în granițele de ordinioară. Cu astfel de gânduri ea se împotrivea la eliberarea deplină a oricărei provincii supuse până atunci. Iată, deci, încă un dușman.

Dacă era pentru noi Franța, diplomația ei nu ne iubea de loc; diplomații din Constantinopol erau sătui de „chestia moldo-valahă”; însuși reprezentantul lui Napoleon al III-lea pe lângă Sultan vedea cu oroare această chestie, care nu se mai isprăvia niciodată.

Și, pe de altă parte, chestiunea românească îndușmăniă pe Franța cu Anglia: alianța aceasta, atât de necesară în viitor, între cele două Puteri, se putea sfârâma prin acea grijă de noi pe care Franța o avea și pe care Anglia nu voia s'o aibă, fiindcă avea grijă de Turcia.

Atunci, într'o astfel de Europă, cine oare ținea cu deosebire la noi, pe lângă cine ne ura franc ori ne iubea numai ca să facă necaz altuia? Ne sprijinia doar nobila personalitate a Impăratului francez, însă fără ca Franța întreagă să fie prinsă de aceeași iubire. Și, atunci, de ce ni s'au dat toate, acele lucruri? De ce întregul program al generației dela 1848 a fost adus la îndeplinire?

Răspunsul este foarte ușor: fiindcă toți cei ce hotărau în străinătate și-au dat seama de un lucru, care era foarte adevărat: că această generație nu se lasă cu niciun preț despărțită de idealul pentru care trăia, că această generație este în stare să provoace răscoale, să aprindă din nou focul care abia se stinsese, că până la moarte toți reprezentanții acestei generații sânt gata de toate sacrificiile pentru îndeplinirea unui ideal. Și, când o societate întregă este în stare să înlocuiască o armată — și așa era societatea dela 1859 —, ei bine, se poate zice că societatea aceasta are tot atâta putere cât o societate contemporană sprijinită pe cea mai puternică armată: Sânt soldați, fiecare, ai idealului lor! (*Mari aplauze*).

Da, este o asemănare între vremea de atunci și vremea de astăzi. Să încercăm a vedea acum cari sânt metodele pe cari le-au întrebuintat acești oameni ori cari sânt acele părți, cel puțin, din metodele lor de odinioară cari se potrivesc și până astăzi?

Intâi, onorat auditoriu, oricâte inimi bune ar fi într'o societate, oricâte minți luminate, oricâtă conștiință nobilă, oricâtă dorință de a face bine și oricâtă putință

de a-l face, o societate nu ajunge niciodată la niciun capăt fără o condiție, mai însemnată decât toate celelalte: *nu numai o organizație potrivită pentru scopul pe care-l urmărește*. De ce pătimim noi de atâta timp; de ce atâtea lucruri pe cari le dorim nu se îndeplinesc; de ce vedem menținându-se o stare de lucruri împotriva căreia partea cea mai cinstită a societății protestă de decenii întregi? Fiindcă lipsesc oamenii? Nu: sânt. Fiindcă nu sânt strânși împreună printr'o îndelungată educație de solidaritate, printr'o fixare de ranguri dreaptă și potrivită, prin prefacerea societății într'o adevărată oștire îndreptată spre atingerea unui scop clar. Avem organizații, și unele de fier, dar este întrebarea câți cuprind, pe cine cuprind, și cu ce scop. Sânt organizații, nu de armate, ci de bande de sclavi. Dar nu prin organizații de bande de sclavi pentru câștigul fiecăruia, nu prin acestea o societate e vrednică de numele ei. Ne trebuie, nu bande de sclavi, organizate pentru jaf, pentru pradă, ci oștiri întregi de conștiințe îndreptate spre cucerirea unui ideal.

Ei bine, oamenii dela 1859 au știut să facă ceiace noi, acum, în ultimii aproape doi ani de zile, în acest an și jumătate de zbucium, n'am știut să facem. Erau puțini: s'au strâns laolaltă, și nimic nu i-a

despărțit. Pe când, astăzi, întâi îi tăgăduiești cuiva onestitatea sufletului, întâi îl acoperi nu cu loviturile pe cari le-ai da d-ta, vitêjește, dar cu lăturile oamenilor de casă ai d-tale, ai unei mizerabile prese anonime de partid, care-și iea toate drepturile fiindcă nu iscălește și nu înțelege a se lua individual răspunderea niciunuia din lucrurile scrise. Oamenii dela 1859 au ignorat aceste mijloace de luptă; dușmani mari s'au întâlnit în aceeași casă și au vorbit din inimă, mărturisind cu toată sinceritatea cugetului ce doresc pentru țara lor. Și au ajuns a se înțelege.

A fost la Academia Română — unde eu nu sânt cel mai tânăr de mai multă vreme, unde sânt de obicei oameni mai bătrâni —, acum doi ani, o mare și sinceră emoție: ne dăruise cineva niște hârtii vechi. Curiozitatea, firească la un istoric, m'a făcut să răscolesc încă înainte de sfârșitul ședinței prin ele, și am găsit o scrisoare pe care Academia a comunicat-o apoi presei și pe care presa a și tipărit-o, unii la coadă, fiecare după cât înțelege. Eu ași fi tipărit-o în frunte. Eră o scrisoare a lui Mihail Kogălniceanu către Lascăr Catargiu, în care Kogălniceanu spunea că a căpătat un rost în Stat, că rostul său este așa de important, încât are nevoie de sprijinul tuturor oamenilor cinstiți. Și încheia cam așa: sânt ani

de zile de când nu ne vorbim, ani de zile de când nu mai avem nicio legătură între noi; astăzi eu fac cel d'întâi pas și te rog pe d-ta să uităm tot ceiace s'a petrecut între noi, pentru că numai pe silințele turtora se poate sprijini cum trebuie mersul cel bun al treburilor țării. (*Aplauze*).

Este oarecare deosebire între acest sistem, pe care, ca istoric, l-am mai văzut în atâtea scrisori, și între sistemul care consistă în a sili pe om să-ți dea prilej de a-l urî. Repet formula: *a șili pe om să-ți dea prilej de a-l urî*. Și cred că mai bună politică este aceia care silește pe om a-ți da prilej să-l iubești. (*Aplauze*).

Și, d-lor, fiindcă, dela o bucată de vreme, către 1859, a început să bată vântul și din altă parte, fiindcă s'a văzut că Rusia se pleacă, și că Puterile occidentale câștigă victorii, că o să poată fi unită Moldova cu Muntenia, că o să poată fi un singur Scaun pentru amândouă țările sau măcar un Scaun mai demn în Iași și alt Scaun mai demn la București, s'a petrecut un lucru. Anumiți oameni și-au lăsat — cum zice povestea noastră și o veche poveste grecească —, și-au lăsat pielea cea veche: s'au întins puțin, pielea de șarpe a plesnit și a răsărit Făt-Frumos sprinten, cu ochii luminoși, cu părul de aur revărsat pe umeri, Făt-Frumos care e numai ne-

vinovăție, numai vitejie, numai noutate în suflet. Oamenii dela 1859 n'aveau însă nici naivitatea neexperienței, nici falșa naivitate a prea-multei experiențe pe care o avem noi. Și și-au zis: da, e adevărat, sânt oameni cari au avut odinioară pielea verde de șarpe; că aici e Făt-Frumos, acum, nu se poate tăgădui: are ochi de Făt-Frumos, are păr de Făt-Frumos, are graiu de Făt-Frumos, are vitejie de Făt-Frumos, dar totuși și pielea aceia de șarpe dintr'un colț nu e rău să n'o uităm (*ilaritate*)! Și atunci oamenii dela 1859, onorat auditoriu, cari n'aveau naivitatea reală a unora de acum și falșa naivitate, de mască, a altora de acum, au zis: nu! nu mergem cu Mihai Sturza, nu mergem cu Grigore Sturza! Dar veniă beizadea Grigore, om cult, care a făcut filozofie, care avea calități de învățat, de orator, de om politic, veniă și le spunea: ce este Alecsandri, ce este Cuza, ce e Negri, ce e Kogălniceanu: niște copii pe lângă noi; noi sântem oameni cu experiență. E adevărat că altă dată am făcut altă politică, dar acum ne-am întins puțin de a poenit pielea de șarpe și a căzut jos; sântem Feți-Frumoși ca și dâșii, dar, pe când ceilalți sânt Feți-Frumoși săraci, noi sântem Feți-Frumoși bogați — cât de bogați! Și voiți Unirea? V'o dăm și noi. Voiți neatârarea țării? Vom pregăti-o și noi. Voiți o nouă

viață românească? O garantăm și noi. Și dăm și parale pe de-asupra!

Ei bine nu: oamenii dela 1859 și-au dat seama de un lucru, că *pentru a ajunge la un scop nou trebuie organizație, dar trebuie organizație nouă și cu oameni noi.* Și, dacă noi ne înșelăm și credem, în nai-vitatea noastră, adevărată sau prefăcută, că Feți-Frumoși abia jupuiți de pielea de șarpe pot fi îmbrățișați de instinctul sănătos al unui popor, un popor întreg ne răspunde, de un an și jumătate, că instinctul lui nu admite această metamorfoză. (Aplauze). Și atunci îi credem noi, cari am folosit din această viață politică, dar ei, milioanele cari au suferit din această viață politică, zic: mergem și noi, ne mișcăm împreună cu d-voastră, dar să vedem în frunte Feți-Frumoși de aceia cari n'au purtat niciodată piele de șarpe.

Prin urmare, organizație: organizație nouă pentru scopuri noi; oameni curați, de cari să nu se lege nimic din țărâna amestecată cu putregaiu a unui trecut mizerabil. Dacă oamenii dela 1859 ar fi mers cu Mihai Sturza, cu Grigore Sturza, cu toată protipendada fanariotă, cu toți aceia cari se mărturisiseră pe la toate consulatele, cari erau plini încă de rămășițele scârboase ale unui trecut de umilință și de trădare, dacă ar fi mers cu oamenii aceștia,

noi am fi trăit, cei din Muntenia și Principatul muntean, cu cine știe ce „Hospodar” în frunte, cei din Moldova în Principatul moldovean cu cine știe ce alt „Hospodar” în frunte. Pe când, așa, lumea a rămas plăcut uimită când a văzut pe colonelul Alexandru Ioan Cuza, la care nimeni nu se gândise, Domn în cele două țări. Și știți d-voastră ce imens bine a rezultat de acolo? Un om al trecutului ar fi venit ducând după dânsul toate amintirile părții celei rele din viața lui; aceste amintiri l-ar fi urmărit la fiecare pas; dușmanii de odinioară nu i-ar fi dat răgaz; prietenii cei noi n’ar fi putut să aibă absolută încredere în persoana lui, pe când omul cel nou a mers fără nici un fel de interese ale lui, fără niciun fel de legături ale lui, gata să se sacrifice oricând pe dânsul, a mers pe calea convingerii absolute drept la sacrificiu. El a căzut, România s’a înălțat; el a murit în exil, România s’a întemeiat pentru totdeauna ca țară independentă, ca țară liberă. (*Inflăcărare aplauze, mult prelungite*).

Al doilea lucru: eră nevoie de o propagandă atunci; *este nevoie de propagandă* oriunde și oricând. Ca să vedeți d-voastră cât de mare este nevoia de propagandă în societatea modernă, chiar la cei mai înaintați sub raportul patriotismului, o să aduc

un caz, care m'a impresionat adânc. Răposatul profesor la Universitatea din Leipzig, de pioasă amintire, Lamprecht, mi-a trimis odată o publicație germană în care erà vorba de o întrevvedere între dânsul și Cancelarul Imperiului. Cancelarul Imperiului avea întâlniri cu Lamprecht, lucru foarte explicabil: un Cancelar nu cunoaște multe lucruri pe cari un om de specialitate le poate cunoaște. Și nimeni în Germania n'a acuzat pe Lamprecht că s'ar fi dus la Cancelar ca să-l facă ministru sau să-i dea diurne sau alte năzdrăvăanii idioate cari pot răsări doar în capul câte unui mahalagiu politic stupid din acel nou Țarigrad care este o parte din Bucureștii de astăzi (*ilaritate, aplauze*). A denega oricărui ministru al țării tot ceiace cunoștințele tale și munca ta pot să dea, a o denega oricărui om public, dușmanului tău de moarte, este o crimă. Trebuie să fie un mizerabil acela care se face căpabil de dânsa. Liber omul către care te îndrepti să nu ție seamă de sfaturile date... Și să vă fac o mărturisire personală: în 1913, vara, a venit dela Orhanie, cam bolnav, un soldat trecut de 40 de ani, căre nu erà dator să meargă acolo; a venit cu vești teribile de holeră și cu alte rosturi, și s'a dus în casa unui om la care nu călcase niciodată în viață și nici n'a mai călcat

după aceia, ca să-i spuie cam acestea: Se încheie un tratat asupra lucrurilor din Balcani; știu lucruri pe cari și d-ta le știi și lucruri pe cari nu le știi; să vorbim împreună. Nu am văzut pe ai mei de atâta vreme, dar voi sta aici, ca să mă întrebi orice vrei. Și adaug: dacă vei folosi, niciodată nu se va ști aceasta. Ministrul acela erà d-l Take Ionescu; soldatul eram eu. N'ăși fi spus dacă ași fi fost întrebat, dacă ași fi fost consultat ca să fie cât de puțin mai bun tractatul din București, făcut cu ochii închiși, de oameni cari adesea habar n'aveau de ce era vorba acolo. Prin urmare ceiace fac astăzi am făcut-o și altă dată, nu față de un om împotriva căruia n'am nimic, ci față de un om care știe și el că n'am fost niciodată, sub nici un raport, prietenul său. Și tot așa Lamprecht s'a dus la Cancelar, dar nu s'a găsit niciun imbecil care să scoată că Lamprecht este pentru aceasta vinovat față de spiritul de critică liber al națiunii.

Și știți ce i-a spus Lamprecht Cancelarului? I-a spus cam așa: Germania aceasta a noastră este o țară foarte puternică. Ce nu avem! Un lucru însă nu-l avem, și pe acesta trebuie să-l căpătăm: cea conștiință coborâtă până la cel din urmă om, cea întregime a cugetării politice pe care o găsesc în Franța, pe care o găsesc

în Anglia și pe care noi, poporul german, în massele noastre, n'o avem. Eră părerea lui Lamprecht. Germania, care am văzut de câtă înfrânare, de câtă jertfă este capabilă pentru scopul nedrept, absolut nedrept, pe care-l urmărește, Germania aceasta nu credea, acum trei, patru ani, că are destulă pregătire a masselor populare pentru un războiu. Și noi afirmăm, în toate discursurile solemne pe cari le rostim, că națiunea e pe deplin pregătită moral. Ba, în Senat, dacă unul a făcut rezerve în această privință, toată lumea s'a ridicat împotriva lui: D-ta ai uitat de Mitropolitul Varlaam, ba, ce știu eu? de Mitropolitul Dosofteiu, etc.?, — de care auzise întrerupătorul cu douăzeci și patru de ceasuri înainte: de Varlaam și Dosofteiu și de pregătirea lor pentru... viața morală modernă a națiunii noastre! (*ilaritate, aplauze*). Nu! *Trebuie* pregătiți oamenii de astăzi. Și aceia cu diplome mari din Paris, din Berlin și din alte părți, cari vor fi știind știința lor, dar știința noastră, despre noi, n'o știu în de ajuns. Și aceasta este știința cea mare; cealaltă nu plătește doi bani pe lângă dânsa. Pentru știința noastră despre noi trebuie pregătiți toți. și cei cu nasul mai ridicat în sus și mai subțire, și de multe ori chiar aceștia în rândul întâiu (*ilaritate*).

Ei bine, la 1859 s'a făcut așa. Și la

1859 *am avut o presă*. Eu, dacă ași fi președintele societății Presei — nu sânt nici membru —, ași retipări o colecție de articole de atunci și le-ași răspândi între zia-riștii de astăzi, ca să vadă cum se făcea o gazetă în anii de pregătire pentru viitorul nou al unui popor: cu ce seriozitate, cu ce onestitate, cu ce bunăcuviință, cu ce spirit în adevăr european și modern se scria atunci, și în ce formă pentru toți inteligibilă. Iși dă seamă o parte din membrii, foarte talentați de altminteri, ai presei românești de astăzi, de faptul că lucrurile la cari fac aluzie, toate viciile, toate păcatele cutăror persoane din București cari se spurcă zilnic între ele, nu sânt cunoscute de imensa majoritate a publicului român și că astfel își cheltuiesc spiritul degeaba? De unde să știe marele public toate murdăriile din casa fiecăruia, cari formează obiectul aluziilor din presa română?! Atunci se spuneau lucrurile serioase, serios; lucrurile fundamentale, onest; lucrurile de viitor cu știință și convingere. *Și de aceea* presa aceasta a avut rol de căpetenie în Unire.

Dar se va zice: nu erau și gazete de altfel? Cum, consulatul austriac, care avea, dacă nu casa sa de fier — nu știu dacă se întrebuințau case de fier la 1859, — dar pungulițe destul de pline. „Aghenția” nu suna

dintr'însele, cum îi suni ariciului cu cheile și joacă? Nu suna la urechile unor arumiți arici-ziariști pungulița Austrici ca să joace? (*Ilaritate*). Ei bine, nu: erau atunci arici cari nu jucau și, dacă împungeau, împungeau nu pe cel de acasă, ci pe străin. Dacă e vorba de arici de presă, erau arici de felul acesta, dar nu jucau nimănui pe bani.

Cum? Avea Austria atâtea interese în Moldova și nu era un partid austriac? Nu eră. Dar veți zice: Nicolae Istrati? Nicolae Istrati, scriitor, poet, om de treabă, care a întemeiat o școală la Rotopănești, era filo-austriac. Pentru bani? Ferească Dumnezeu! Așa credea el, — om curios, a cărui cugetare falsă îl ducea la această concluzie.

Ori credeți d-voastră că la 1859 s'ar fi putut această enormitate ca într'unul din Corpurile Legiuitoare să se ridice un senator care să spuie: între noi chiar, sânt oameni vânduți, și acel corp, acea parte din Parlament să nu aibă sentimentul elementar de demnitate care ar fi făcut să se suspende imediat ședința pentru a se cere aceluia care a făcut denunțul, fost rector la o Universitate, să-și precizeze acuzația și, în orice caz, anume persoane să plece din Parlament: sau acei vizați prin acuzația dovedită sau acela care a-

runcase acuzația ce nu se poate dovedi asupra colegilor lui? (*Aplauze puternice*).

Presă de corupție nu există. Nu eră nici gazetă rusească, nici gazetă austriacă, nici gazetă turcească, la Iași ori la București; fiecare scria așa cum îi spunea conștiința, mai bine sau mai rău informat, — și poate ar fi fost bine să se fi înțeles toți, pe aceleași baze. Dar cruțându-se și respectându-se între dânsii, au dat o luptă corectă și dezinteresată, arătând drumuri deosebite către același ideal.

Eră atunci și o adunare care a ținut mai multe luni de zile. Răposatul Dimitrie Sturza, care eră fără îndoială un om cu foarte multe calități, care însă eră închis oarecum în obiceiurile sale de erudiție, a făcut să se strângă lucrurile privitoare la Unirea Principatelor în zece volume prea groase. Intre paginile acelea sânt unele cari ar trebui săpate în bronz. De mult ar mai fi trebuit să fie alese astfel de discursuri pentru ca fiecare școlar, la lecția de istorie, ca și la lecția de morală politică, să le aibă în mână. Decât să se învețe dreptul administrativ, cu câte judecătorii sânt în țară, și o mulțime de alte lucruri, cari, ori vor trebui și se vor învăța atunci, ori nu vor trebui și de ce să se mai învețe, mai bine s'ar pune în mâna elevilor discursurile de atunci ale lui Kogălniceanu, di-

scursurile lui Negri, discursurile fruntașilor de aici din București ai mișcării către viitor: atunci s'ar formă alt suflet decât prin învățarea pe de rost a paragrafelor din Constituție (*aplauze*).

Ar fi de dorit apoi ca un tânăr, care ar avea vreme, să facă o paralelă între dezvoltarea celor doi ani ai Divanurilor ad-hoc și între dezvoltarea Camerelor române dela 1913 până acum. Vremi însemnate acelea de după 1913, după tratatul dela București, care a lăsat problema balcanică întreagă. Căci aveam dreptul să trimetem episcopi și n'am trimes; avem dreptul să facem școli și n'am făcut; avem datoria să dăm o bună opinie despre noi în Cadri-later și n'am prea îndeplinit-o; avem misiunea de a ținea uniți între dânșii pe acei cari iscăliseră tratatul din București și a doua zi le-am dat drumul ca să-și spargă capetele, ajungând acuma, unii din ei, și la dorința de a sparge pe ale noastre. In Cameră se discutau, la 1913, furniturile cu cântec ale nu știu cărui măcelar și alte lucruri cari m'au silit, într'un moment, să cer cuvântul pentru a rosti această simplă propoziție, în momentul chiar când pasiunile în jurul măcelarului erau mai aprinse: „dați-mi voe să regret că această frumoasă sală are un singur defect: îi lipsesc fere-strele, cari să se poată deschide”. Nu știu

cum respirau ceilalți, dar mă înăbușiam, și astfel mi-am permis această critică față de arhitectul care nu făcuse ferești pentru ca, într'un moment de încălzire a atâtor valori morale, ele să poată fi deschise către aerul curat.

Pe urmă a urmat o altă luptă; pentru liberarea economică a țaranului sau contra, dar, când te uitatei mai bine, eră vorba, cel puțin de o parte, de altceva decât de teorii politice privitoare la liberarea țaranului; au urmat conflicte sălbatece, dezonorante, cu scufii de pușcăriași aruncate în fața unui ministru, cu insulte plecând dela opoziție spre banca ministerială și de multe ori dela banca ministerială spre opoziție; au urmat astfel de scene, încât ași fi vrut să văd pe omul curajos care de acum în cincizeci de ani o să îndrăsnească a face o publicație despre Parlamentul dintre 1913 și 1916, cum a făcut Sturdza, cu pietate, pentru a înfățișa un model generațiilor viitoare, în Divanul ad-hoc dela 1856—59. (*Furtunoase aplauze*).

Credeți d-voastră că acele sute de oameni pe cari le cuprind tribunele Parlamentului în acele puține momente mai importante, sânt lipsite de auz sau de memorie? Ori că nu-și vor da voie să facă, fiindcă sânt mai săraci și mai inculți decât mulți dintre cei cari stau în incintă, jos, de

zece ori mai mult decât a făcut floarea națiunii în momentele cele mai mari de îndreptare către idealul național, acolo jos, în incintă? Văd că în tribune de multe ori se găsesc cocoane doritoare de a asculta fioriturile de gâtlej ale acelora pe cari-i numesc eu pișigoi estetici, — la Cameră ca și la Senat, pișigoi mai tineri, de o parte, pișigoi mai bătrâni, de altă parte, dar estetici cu toții (*mare ilaritate, aplauze*) —, însă acolo sus sânt și conștiințe durcroase, sânt frământări de îndoială ale unei adevărate conștiințe. Și aceia sorb fiecare cuvânt ce vine de jos, ca o revelație dumnezeiască, și ce găsesc? Citiți „Monitorul Oficial”. Prin spectacolul vieții publice se dă o mare lecție de moralitate sau de imoralitate unui popor, mai mult decât prin toate discursurile festive cari se pot ține. (*Aplauze*).

Și, d-lor, cu aceasta închei încă o parte din cuvântare; din exemplele pe cari ni le dau oamenii de atunci, mă opresc asupra unuia. În Camera care a precedat Unirea, s'a vorbit luni întregi, aproape zi de zi, de soarta țăranului român. Dar aceia cari au vorbit de soarta țăranului român n'au vorbit în vânt: peste câțiva ani dela alegerea lui Cuza-Vodă s'a dat reforma făgăduită; s'a dat atunci cât se putea da. Erau pe acea vreme oameni ale căror cu-

vinte însemnau un angajament și cuprindeau în ele o garanție. Mâine o să trimitem sute de mii de țărani în foc. Suferința lor a început de mult. Ei o primesc bucuroși. Ori pe cine am întâlnit, de oriunde, mi-a spus că răspunsul țăranului, la orice întrebare privitoare la viitor, este acesta: „Dacă vrea țara! Dacă ne cere țara!”. N’au niciun argument împotriva. Am întrebat și eu în multe locuri: — Mergem? — Dacă zice țara, mergem! Și nu erau oameni cari lăsașau în bine pe ai lor, ci săraci cari, plecând de acasă, luau brațul care singur putea să dea bucata de mămăligă copiilor flămânzi și zdrențeroși. Rabdă iarna, rabdă viitorul, rabdă tranșeele umede, rabdă foametea celor de acasă, și totuși sânt gata să-și verse și ultima picătură a sângelui din trupul secătuit de muncă și nedreptate. (*Mari aplauze*). Și eu, care sânt istoric, îmi aduc aminte de o noapte la Paris, pe vremea Revoluției, când toată nobleța s’a ridicat și a spus: câte drepturi avem asupra săracilor, le părăsim pe toate; noi sântem feudalii, noi distrugem regimul feudal; noi toți făgăduim că de acum înainte nu ne mai gândim la nimic din ceia ce am avut. Cea mai frumoasă clipă din toată dezvoltarea Revoluției franceze, o clipă vrednică de a sta alături cu cele mai mari ale Greciei antice. Și m’am gândit, în naivi-

tătea mea de cugetător politic: oare n'am putea da și noi astfel de exemplu? Sântem o Constituantă, ne-am adunat pentru a legifera în ce privește chestiunea țărănească. Oare ce ar fi dacă ne-am ridica, azi, cu toții și am face o declarație solemnă, fără deosebire de partid, în care să zicem: modalitățile le va hotărî orice Cameră; articolele din Constituție, cari împiedecă împrietărirea cea nouă, cea mare și definitivă a țaranului, articolele acelea însă le abrogăm noi, acum, și spunem soldaților viitorului: Veți pleca gospodari neliberi, și vă veți întoarce gospodari liberi; din pământul altora ați plecat, în pământul vostru, dacă veți avea zile, vă veți întoarce; dacă nu, măcar ai voștri vor stăpâni pământul pe care-l veți fi meritat prin vitejia voastră. (*Inflăcărare aplauze, îndelung prelungite*).

Ei bine, în viața mea n'am văzut adunare mai incremenită decât Adunarea deputaților României când am făcut această propunere. Au venit doar vre-o doi cari, fără să mă întrebe, e adevărat, dacă fac parte dintr'o Constituantă și ei, mi-au pus întrebări așa de naive, încât m'am întreat unde mă găsesc. Luni de zile, în curs de doi ani, Divanurile au vorbit numai de soarta țaranului, și noi n'am putut găsi, în certurile noastre pentru vagoane și câte

alte mizerii și jafuri, o clipă în care acelaș mare curent de iubire, de onestitate față de muncitorul sublim și de neîntrecutul ostaș al acestei țări să ne unească pe toți. (*Mari aplauze*).

Și, mâine, după ce vom hotărî soarta pământurilor la cari ne uităm de atâta vreme, nu cu ochii plini de foc ai cuceritorului sălbatec, lacom de alte țări, ci cu ochii duiosi ai fratelui care se uită la brazda pe care de două mii de ani fratele său muncește cu sudoare amestecată cu sânge pentru ca, ridicându-se de jos, să primească pe față loviturile de palme ale stăpânilor săi, când vom fi stăpâni pe aceste teritorii, oare crede cineva că s'a isprăvit? Nu. Problema românească face parte dintr'o problemă mondială; și prea o uităm des. Credeți d-voastră că Bulgarul, care s'a hotărât să rămâie totdeauna la Niș, va și rămâie? Credeți d-voastră că, cu toate proclamațiile generalilor germani dela Bruxelles că sânt acolo și acolo vor rămânea, o să rămâie totdeauna acolo? Credeți d-voastră că stăpânirea germană până în mijlocul Rusiei este un fapt definitiv? Una este a ocupa un teritoriu, alta este a-l păstra militar și al treilea lucru, cel din urmă și cel mai însemnat, este a ști să-l menții sub raportul politic până în momentul când cad hotărârile definitive.

Pentru aceasta însă dreptul nostru trebuie cunoscut; trebuie prezentat așa, încât nimeni să nu se îndoiască de dânsul; trebuie menținut așa, încât nimeni să nu poată lovi într'însul; trebuie garantat așa, încât nimic din greșelile minții să nu poată aduce sfărâmarea operei câștigate prin vigoarea brațului. Să nu ni se întâmple apoi cumva și nouă ca ilustrului cugetător politic din Sofia, Danev, care ținea mâinile încleștate pe multe pământuri, dar s'a găsit pe urmă cine să-l scuture așa încât mult mai puțin a rămas între unghiile sale. Trebuie o pregătire nu numai a noastră, dar a lumii întregi pentru viitorul nostru. Și atunci întreb: Ce a făcut societatea noastră până acum? Ce? Unde? In ce parte?

Veți întreba: dar la 1859? Înainte de 1859 au fost cel puțin zece ani în cari n'a fost român aflător în străinătate, care să nu ducă împreună cu dânsul conștiința datoriei de a face cunoscut lumii întregi drepturile și idealul națiunii sale. Studenții de ieri ne-au adus nouă un colț de străinătate pe pământul României; studenții dela 1848 la 1853 au dus ei un colț din aspirațiile și drepturile românești pe orice pământ străin pe care l-au atins. Oamenii bătrâni și învățați, astăzi, nu se pricep a face atâta pentru triumful afirmațiunii de drept a poporului nostru, cât se pricepeau copiii cari

abiã pãrãsiserã bãncile școlii, cari n'aveau douãzeci de ani, și viitorul României vorbiã în toate unghiurile lumii printr'înșii. Ne recomandam prin cultura noastră, traducem poezia noastră popularã; Kogãlniceanu tipãriã în franțuzește fragmente din cronicele noastre. Și n'a fost Capitalã în Europa care sã nu știe cã aici, în Carpați, aici, la Dunãre, este un popor hotãrãt sã trãiascã împotriva oricui, în marginile dreptului sãu întreg.

Invețe-se tinerii de astãzi sã facã același lucru! Dar se va obiecta: nu e vremea pierdutã? Nu, mi-e fricã însã ca între idealistii grãbiți, între entuziaștii neastãmpãrați, sã nu fie acei mari leneși pe care-i cunoaștem de o viațã întreagã, și cari sã zicã: acum am fãcut un lucru mare, hai din nou pe cuptor! Ei bine, nu! E atãta de lucru, chiar dupã ce vom fi și în munții Maramureșului și vom oglindi steagurile noastre în apele Tisei, încãt nu o generație, ci generații întregi vor trebui sã munceascã. Deocãmdatã aceastã generație sã-și ia îndemnul, dacã nu dela faptele noastre, fatal puține într'o societate care n'a vrut nici-odatã sã le primeascã cu inima deschisã, mãcar dela vorba ieșitã din adâncul inimii cãte unui idealist disperat de netrebnicia societãții în care trãiește (*Mari aplauze, ovațiuni prelunșite*).

**Cuvântare rostită în ședința Camerei
deputaților, la Iași, la 14 Decembrie 1916,
când armatele germane băteau la porțile
Moldovei.**

Ași dori să înfățișez în altă atmosferă, o atmosferă de liniște și de pace, de îmbărbătare, lucrurile pe cari am intenția să le spun, cât de sincere și, întrucât este în puterea mea, de folositoare. S'au spus vorbe foarte grele în puținele zile ale acestei sesiuni; nu voi să repet nimic din vorbele grele cari s'au spus, nici să adaug cele tot așa de grele, cari s'ar mai putea spune.

În criticele aduse înaintea d-v., au fost unele pe cari o viață întreagă le-am făcut și eu, din toată convingerea sufletului meu, fără un singur interes politic, ci numai cu gândul că s'ar putea atrage din timp atențiunea unei societăți întregi asupra marelui pericol către care mergem. Imprejurările au făcut că această înștiințare nu și-a atins scopul. Nu zic că a fost rea voință. În a-

cești cincisprezece, douăzeci de ani, de când durează rostul vieții mele publice, stau în mijlocul unor oameni cari apreciază nevoile noastre poate tot așa ca și mine, dar sânt legați de lucruri de cari eu, din fericire, nu eram legat. În acești ani de lungă, obositoare și dureroasă propagandă vană, în mijlocul uncea din cele mai inteligente societăți politice, am avut o singură părere de rău, pe care o voiu purta până la sfârșitul zilelor mele, una care nu se poate îndrepta prin învinuiri împotriva nimănui, ci va rămânea ca un sentiment ce va roade numai adâncul inimii mele: că nu am avut destulă pricepere, destulă putere de muncă, destul talent de a câștiga oameni împrejurul meu ca să fiu mai folositor, de cum am fost în prevenirea lucrurilor grozave cari credeam că se vor întâmpla, și pe cari ași fi dorit să nu le văd cu ochii.

Nu voiu repeta cele ce am spus o viață întreagă. Le-am spus în zilele când țara eră fericită, când mulți aveau dreptul să fie mândri de această fericire, când nu bătuse asupra noastră decât acele aburiri pline de miresmele fericirii, cari ne-au îmbătat. Astăzi, când la șpatele nostru stă suferința țării, când străinul este pe pământul nostru, nu ași aduce niciuna din învinuirile pe cari le-am adus altă dată. Ele s'au coborât în sufletul fiecăruia și acolo fac o

operă fecundă. Și blestemat ar fi omul în sufletul căruia cuvintele cari au zburat ordinioară în zadar nu s'ar preface în puterea care întinerește și însănătoșează și care pune pe fiecare la dispoziția, nu a prietenilor săi politici, ci a neamului și a țării sale. (*Aplauze*).

Nu le voi aduce aceste învinuiri și din două alte puncte de vedere, pe lângă acela care este mai mult de ordine sentimentală. Nu voi aduce înaintea nicio învinuire, pentru că în părerea mea nu este vorba de greșeli mici, individuale, sau aparținând unei grupări, cari să susțină judecata și să fie condamnate; este vorba de drumul greșit al unui întreg regim, care se isprăvește, pe care noi am fi voit să-l vedem isprăvindu-se prin căința noastră, și pe care îl vedem zdrobit sub aspra lovitură a unei fatalități care vine asupra-ne. Un nou regim începe: el nu înlătură nicio bună-voință, nici un patriotism, nici un ideal, dar înlătură hotărât toate rătăcirile și toate păcatele trecutului.

În ce privește vechiul regim, nicio Adunare deliberativă de pe lume nu-l poate judeca astăzi sau mâine. Ca toate regimurile cari se isprăvesc, el se găsește astăzi în așteptarea judecării generațiilor cari vor aprecia opera lui. Și nu este timpul pentru istoric a cercetă, a fixa cine este mai vino-

vat. Cred că, sentința aceasta venind foarte târziu, niciunul dintre noi nu va fi în viață în clipa hotărârii depline asupra jumătății de veac care a precedat nenorocirea de astăzi. Vom fi murit toți când această sentință se va rosti. Doresc însă să nu se bucure în mormântul lor acei cari au mai puțină vinovăție, ci doresc numai ca acei cari sânt mai vinovați chiar, să aibă țărâna lor mai ușoară decât păcatele pe cari vremea le-a grămădit pe umerii lor.

Și cu niciun preț nu ași consimți să analizez aceste greșeli ale unui neam întreg, și din alt punct de vedere. Dintr'un punct de vedere ce ar putea să mire pe mulți, cari nu au urmărit de aproape și nu au apreciat cu dreptate activitatea ce am încercat să desfășur. În această țară au lipsit două lucruri — o lipsă care ne-a adus aici — și tocmai acele două lucruri cari sânt indispensabile într'o societate omenească. Am voit noi să lipsească, toți, până la alegătorul cel din urmă, care nu și-a făcut datoria și care putea să și-o facă. Aceste două lucruri mari sânt: *libertatea și autoritatea*.

Am trăit un regim constituțional fără libertate jos și fără autoritate sus, lucruri cu totul neapărate, fiindcă nu poate să existe autoritate pe care să nu o recunoască, să nu o aclame jos, libertatea, și nu

poate să existe libertate pe care să nu o coordoneze, să nu o întrebuițeze spre un scop folositor poporului, spre o singură țintă națională, autoritatea. Ne vom convinge tot mai mult de adevărul acesta.

Au fost oameni de ispravă în țara aceasta până în momentul chiar când nu am putut-o scăpa de ce am fi dorit să o scăpăm. Sânt și aici și în afără de incinta Parlamentului. Cumosc țara aceasta pe care ca un drumel sărac am străbătut-o de atâtea ori. Poate la puține popoare există atâția oameni cinstiți, câți există în acest popor român. Am fost însă în fața primejdiei firul de nisip, în loc să fim granitul pe care să nu-l poată nimic sfărâma, fiindcă ne-a lipsit libertatea, care dă numai elementele puterii, și fiindcă ne-a lipsit și autoritatea, care poate să strângă aceste elemente în forma imposibilă de sfărâmat.

Trebuie să ne pūnem la lucru. Cei de sus, oameni cari au avut contact cu autoritatea, vor avea o mare datorie: aceia de a nu cere respect decât față de o autoritate care s'a făcut totdeauna respectabilă și care este întrupată în persoane a căror chemare pentru anumite situațiuni să fie indiscutabilă și pentru cel mai atroce revoluționar. Fiecare om la locul lui! Sânt convinși, că dacă astfel puțini se vor coborî mult mai jos, atâția se vor ridica, în acea-

stă țară, liberată și curățită de străini, mult mai sus. (*Aplauze prelungite*).

Iar noi, cari am frământat viața morală a acestui popor și cărora ne pare rău că împrejurările ne-au prins prea repede, că opera nu a fost dusă atât de departe cum se putea duce în alte împrejurări, vom merge jos, nu pentru a răspândi critica la capătul căreia nu este în fiecare moment o perspectivă către îndreptare, ci acel îndemn perpetuu către subordonarea libertății, la autoritatea legitimă și respectabilă.

Și, când lucrurile sânt așa, de ce să insistăm asupra unei situații a cărei durere nu se poate cuprinde în cuvinte, și care ar fi profanată atunci chiar când am căuta cuvintele prin cari credem că s'ar putea exprima? Să ne convingem de un lucru: vorbim multe aici, putem să stabilim legătura între persoana sau între gruparea noastră și această suferință; dar suferința ea însăși, desfid să se găsească un om, care să fie în stare a o întrupa prin graiu.

Să ne gândim și la aceia că în momentele acestea nu ne vedem numai noi pe noi, deși poate ne dăm această iluziune, ci privirile multora se îndreaptă către această Adunare. Cine ar crede că în aceste priviri este numai necaz, numai răutatea care caută să osândească, și nu, în acelaș timp, și un duios ochiu de frate, care se în-

dreaptă către aceia cari i-au fost căpetenii, cerând un sfat în momentul când inima fiecăruia se rupe și mintea nu găsește drumul pe care trebuie să se meargă pentru îndreptare, s'ar înșela.

Se uită, de fapt, mulți cu încredere, cu dorința să fim mai buni; se uită toți cu credința că, dacă vom voi, sântem în stare să fim mai buni. Și atunci trebuie să ne gândim la ei toți, la acei cari așteaptă dela noi un răspuns, la acele sute de mii de oameni acoperiți în nenorocire cu laurii gloriei, precum exploatatorii descoperirilor industriale de pretutindeni, acaparatorii lor sânt acoperiți de rușine pentru însăși mijloacele prin cari și-au câștigat biruința (*Aplauze*).

Nicio biruință omenească nu valorează, în adevăr, decât prin două elemente: prin cât suflet a fost pus într'însa și prin cât suflet se aduce dela dânsa înapoi acasă, și deci exploatatorii de mașini vor vedea ce le va aduce la urmă execuția-care le-a dat iluzia că au supus jumătate din nenorocita Europă.

Se îndreaptă către noi în același timp privirile, pline de o rugăciune tăcută, ale unui popor sfios, care veacuri întregi n'a găsit atât de adese ori cuvinte mari pentru suferințele lui, dar care le-a simțit cu atât mai adânc, cu toată gura sa mută.

Se mai îndreaptă însă asupra noastră ochiul de ură al străinului, care vrea să știe cum suferim de rana pe care a făcut-o, și acestui străin, la urmă, trebuie să-i răspundem. Trebuie să-i răspundem că, ori unde am fi, ori cum am fi, sântem hotărâți să mergem până la capăt, în credința că, dacă s'a ridicat vre-o dată o religie pe lume, dacă s'a vorbit de dreptate și ideal, nu se poate, cu niciun chip, ca, și înaintea celei mai sălbatice forțe organizate, să piară drepturile unui popor de a trăi pe pământul în care nu este un fir de țărână care să nu fie acoperit de cel mai nobil sânge. (*Aplauze prelungite, ovațiuni*).

Să-mi fie îngăduit, într'un moment când ceilalți oameni politici s'au strâns în jurul Tronului și nu pot vorbi decât în calitate de consilieri ai aceluia Tron, prin urmare mai mult decât oricând, să aduc omagiul care trebuie adus, nu numai Tronului, Coroanei și Comandantului de oștiri, dar și omului, poate din Europa întreagă, în sufletul căruia s'a jucat o mai zguduitoare dramă, care a înfrânt tot ce strămoșii lui cereau în El, tot ce pământul în care S'a născut înfățișa în făptura Sa fizică. E Regele. Să se îngăduie unui glas care nu vorbește în numele Tronului în-suși, — cum pot să vorbească miniștrii, —

a recunoaște superba pildă morală pe care Ferdinand, care este astăzi numai Regele Românilor, a adus-o înaintea lumii. (*Aplauze călduroase*).

Este ușor, când cineva este născut în mijlocul unui popor cu același sânge ca El, este ușor să ia o hotărâre care pleacă de la sine, fără acea luptă din toate fibrele făpturii sale prin care a ajuns Regele României la hotărârea Sa din August 1916.

Aceasta o știm noi; cei cari vor veni după noi, vor trebui să caute în talentul istoricului, în darul de creațiune al artistului, cele mai puternice mijloace pentru a se ști ce a zguduit acest suflet și cât sentiment a trebuit să aibă Regele de datoria și drepțurile sale față de idealul pe care îl urmărim, ca să-L fi văzut, la deschiderea Parlamentului, înaintea noastră, cu acea seninătate, pe care nu o au toți martirii, ci numai aceia cari știu că au câștigat prin lupta lor o coroană de biruință morală pe care veacurile o vor recunoaște și o vor consfinți. (*Aplauze călduroase*).

A fost o vreme când vorbiam aici cu mândrie de Ștefan-cel-Mare; mare pentru talentul lui militar și pentru energia lui nebiruită; mare printr'o încordare care a izbutit să oprească în loc, atunci când ea reprezintă un Stat, o ordine și o făgăduială de viitor, acea putere a barbariei care nu

înseamnă astăzi decât mizerabila carne de tun târâtă în urma armatelor germane, pentru a pângări cu o profanare odioasă pământul nostru.

În Regele Ferdinand al României, acela care va cuprinde tot eroismul generațiilor ce s'au succedat va găsi o notă pe care nici marele Domn nu a avut-o.

La Ștefan-cel-Mare, dela sine a venit hotărârea la care s'a oprit. El e epic, drama internă i-a lipsit.

Și, când vom trece de aceste greutateți, vom putea cuprinde trei mari icoane în cadrul trecutului nostru: icoana întrupată în ființa lui Ștefan-cel-Mare. Apoi, icoana mare, frumoasă, întreagă în mucenicia ei dureroasă a eroului pe urmele căruia am mers în suferințe și mergem astăzi la întregirea biruinții și la răsplata suferințelor: Mihai Viteazul. Am suferit cu el, ca mâine vom merge și vom pedepsi ca el pe aceia cari acopăr cu uzurparea lor pământul românesc: Goroslău după Mirăslău. Dar a treia figură va fi a Aceluia care în 1916 s'a învins pe Sine, rasa Sa mândră, amintirile Sale de copil, secole întregi de strămoși legați de alt pământ, pentru a ne oferi nouă, nu numai persoana Sa, dar sacrificiul tuturor strămeșilor Săi. (*Aplauze prelungite*).

Spre noi se uită astăzi o oștire, oștirea României, care este moralicește întreagă, este mai mare chiar decât în momentul când întâiul detașament a sfărâmat cu patul puștii piatra de nedreptate la graniță. Atunci, om viu lângă om viu, ea reprezintă numai puterea fizică și încrederea în biruință; astăzi cei vii aduc cu dânșii moștenirea sufletească a celor cari au murit pe câmpul de luptă. Precum noi lăsăm la alții averea și numele nostru, aceia cari cad pentru țară și viitorul neamului își lasă sufletul întreg, atât de mare cum eră în momentul sacrificiului lor, acehora în mijlocul cărora cad. (*Aplauze prelungite*). Tot sufletul oștirii românești se găsește astăzi în acei cari se întorc copleșiți de număr, cum au fost copleșiți soldații lui Ștefan străbunul, și gata ca și dânșii să se întoarcă asupra biruitorilor. (*Aplauze*). Cel din urmă soldat cu haina sfâșiată de suferințele și răbdările îndelungate față de asprimea naturii și de cruzimea dușmanului, aduce în făptura lui morală pe toți aceia pe cari nu-i vom mai vedeà aievea niciodată. (*Aplauze*).

Și niciodată steagul românesc n'a fost mai mândru decât în momentul când a arătat celei mai superbe alcătuiți militare din Europa, că pot merge țărani fără școală, fără arme moderne, înaintea oștirilor

inzestrate cu tot ce o cultură grozavă și înverșunată dă selavilor înarmați cari o reprezintă. (*Aplauze prelungite*).

Atât de simplu și măreț, manifestul Regelui a arătat tuturor că nu am intrat în acest războiu cu pretențiunea de a dovedi sub raportul militar mai multă forță decât alții. Am intrat în războiu cu hotărârea de a da tot ce avem în acest moment pentru a căpăta dreptul nostru întreg. Pentru atât, și pentru mai mult, nu. Și, dacă, în cursul acestui războiu, am dovedit încă odată pe atâtea locuri ale câmpului de luptă că sufletul omenească rămâne totdeauna superior mijloacelor pe cari întâmplarea poate să le pună la dispoziție, am scris, nu numai un capitol în istoria războaielor, ci unul în dezvoltarea moralității omenești. Și, dacă sânt timpuri imorale, este imposibil ca omenirea să nu-și vină în fire și să nu fixeze pentru fiecare acea judecată care se cuvine devotamentului, sacrificiului, jertfei de sine, de care fiecare a fost capabil.

Cine va fi putut spune sau scrie că armata noastră, oricâte neajunsuri i-au venit din partea unor elemente pentru cari ea însăși nu este răspunzătoare, că această sfântă armată nu și-a îndeplinit datoria ei, nu numai față de țară, de țara de acum,

dar față de una din cele mai glorioase moșteniri și față de generațiile cari ne așteaptă pentru a ne judeca; cine va spune că țărănul român a scăzut câtuși de puțin față de strălucita vilejie care i-a fixat în generațiile precedente un rang între națiuni, aceea nu numai că săvârșesc un act de nepatriotism, dar și un act de nedreptate față de partea cea mai sănătoasă, mai plină de făgădueli și de viitor a neamului nostru. (*Aplauze prelungite*).

Armata noastră în împrejurările de față reprezintă un popor întreg. În afară de acei cari se luptă, de acei cari-i ajută, fiecare, cu tot ce poate, în afară de acei cari întovărășesc fiecare luptă cu suferința lor, cu adâncă vibrațiune a ființei lor întregi, în afară de ei toți nu există popor românesc. Poporul românesc se cuprinde în acei cari țin arma în mână, în cei cari le dau tot sprijinul pentru a o putea întoarce împotriva dușmanului și în acei cari trăiesc numai spre a admira acest eroism, a-i culege raodele pentru popor și a da mâna de ajutor care este trebuitoare pentru a garanta victoria.

În acest popor partea cea mai vrednică de iubire și partea cea mai puțin îndreptățită este țărănul nostru. Din gura Regelui am auzit o făgăduială, care este a treia făgăduială — a patra nu se poate: după

a treia vine fapta. Am auzit deci pentru a treia oară din gura Suveranului, venit din camaraderia sufletească însăși cu acești ostași, făgăduiala că țărănimea română nu va fi străină pe pământul pe care sângele celor mai de aproape alor săi l'a sfințit din nou prin sacrificiul lor. (*Aplauze*).

Nu se poate ca soarta să fi colaborat într'un chip mai vizibil pentru dreptatea țărănului decât în acest război. Dacă războiul nostru ș'ar fi purtat pe plaiurile Ardealului, nu ar fi fost din nou, cum este acum, din cel mai depărtat colț al Olteniei până în apropierea noastră, o nouă frământare a acestei țărâne și a acestui sânge. (*Aplauze*).

Nu am fi vrednici de tot ce s'a făcut pentru noi, dacă pentru a ușura destul de greaua vinovăție pe care o avem cu toții, mâine chiar nu am primi pe soldații noștri, după biruința operei de dreptate, după eliberarea teritoriului nostru, după întregirea teritoriului rasei noastre, nu numai cu florile culese în acest pământ, ci și cu darul însuși al pământului hrănitor pe care ei îl muncesc. (*Mari aplauze*).

Să-mi dați voie acum să mă gândesc la acei cari ne urmăresc, de departe sau de aproape, — căci, chiar dacă sânt departe, ne văd totuși, prin mijloacele lor, destul de aproape, — la cei cari vor să constate,

cum am spus, ceas de ceas, înrăurirea bi-
buiinței lor asupra sufletului nostru. Să ne
gândim la aceia cari, fără a fi provocați
în interesele lor politice sau chiar econo-
mice, au alergat în numele culturii și civi-
lizației omenirii din fundul Germaniei
strâmtorate pentru ca, prin hordele tur-
cești, prin pleava bulgară, prin violenta nă-
vală maghiară, nu numai să apere nedrep-
tatea unde se găsește, pe pământul de ro-
bie și lacrimi al Ardealului, dar să împlânte
aceiași suferință, aceiași durere, aceiași u-
milință pe pământul aceloră cari se ridica-
seră ca să înlăture dincolo nedreptatea. S'au
strecurat pe lume multe cuceriri, dar nici
una n'a îndrăznit să pornească fără să aibă
conștiința că servește un drept și că ur-
mărește ridicarea omenirii. Să pleci însă
de acasă, turburând lumea întreagă, ca să
ai o mai mare parte la prada materială a
pământului, să nu te mulțumești cu acea-
sta, când arunci zeci de milioane de tineri
nevinovați, plini de bunătate, de iubire, de
energie în sufletul lor, într'un mormânt pe
care toată mizerabila presă de justificare
care ar urma după războiu nu va fi în
stare să-l închidă, să culegi tot ce omenirea
are mai abject ca origine, mai degradat ca
vicii, mai rapace și mai călcător de orice
simțiminte omenești, pentru a le arunca pe
acest bun pământ ospitalier, care a fost

jumătate de mie de ani zid de apărare pentru creștinătate și cultură apărate cu trupuri românești până astăzi (*Aplauze prelungite*), este unul din acele acte de nebunie istorică de pe care cea mai rafinată filozofie politică nu poate curăți pecelea de sânge închegat a crimei neispășite. Victoria criminalilor are în ea însă și sancțiunea ei, și, ori dacă este un om, ori dacă este o națiune, cea din urmă călătoră a jertfei este și cea mai crudă osândă a ucigașului (*Aplauze*). Vor putea să se bucure de țara noastră distrusă până la Milcov astăzi; vor putea să se bucure de peirea onesei opere de civilizație pe care am îndeplinit-o în Dobrogea, colț de Asie, din care am făcut un mărgăritar al Europei. (*Aplauze*); vor putea să se bucure de soldații noștri, coborâți în pământul care îi înconjoară astăzi cu toată caldă lui iubire părintească; vor putea să se bucure de steagurile noastre târâte în noroiul cruzimii lor infame; vor putea să se bucure de stăpânirea peste acele rude, frați, prieteni de aproape cari sânt smulși, de o bucată de vreme, nu numai dela ajutorul nostru, dar dela însăși cunoașterea suferințelor lor, pe cari nu le putem vedea. De un singur lucru nu trebuie să se bucure; nu trebuie să se bucure că au putut scădea cu câtuși de

puțin energia noastră sufletească. (*Aplauze prelungite*).

În trecutul nostru mulți oameni au suferit. Dacă sântem ceva, nu sântem prin biruința strămoșilor noștri, ci sântem ceva numai prin suferința lor. Toate puterile noastre nu sânt altceva decât jertfa lor, strânsă laolaltă și prefăcută în energie. Și unul dintre acești strămoși, mare, fiindcă a fost nenorocit și el, într'o clipă de supremă restriște, când i se zicea: lasă țara și du-te sub jug, el, Gheorghe Ștefan, din părțile unde luptă ostașii noștri la Oituz, a strigat: decât să plec pentru totdeauna de aici „mai bine să mă mănânce câinii pământului acestuia”. Au trecut trei veacuri dela 1650, când Gheorghe Vodă Ștefan spunea celor vechi această hotărâre a sa și față de care, nici noi nu putem spune altceva decât: „să ne mănânce câinii pământului acestuia mai curând decât să găsim fericirea, liniștea și binele din grația străinului dușman”! (*Aplauze*).

— Undeva, aici aproape, în codrii Vasluiului, este o bisericuță frumoasă de lemn de stejar, în care ai crede că s'au cuprins numai țărani din vecinătate. În această bisericuță, acum trei sute de ani, Vasile Lupu, isgonit de Tătari, s'a strâns cu familia lui și cu toți boierii, și a înălțat în fiecare zi de sărbătoare rugăciuni către Dumnezeu.

Vremea a trecut, Tătarii s'au dus, dreptate fiind a lui Dumnezeu, care este creștin, bun și milos, și dă biruința celui drept. Pe pământul curățit de hoarde, și astăzi însă în adâncul codrilor stă bisericuța de stejar, înfățișând în ea o învățătură așa de mare. Ea ne spune astăzi, când alte hoarde au năvălit granițele și ne-au încălcat pământul nostru cel sfânt: în colțul acesta, unde ne-am strâns, să păstrăm cu scumpătate sămânța de credință, și vom vedea și noi la rândul nostru dispărând negura stăpânirii străine, și vom putea zice ca Petru Rareș, fiul lui Ștefan, că „vom fi iarăși ce am fost, și mai mult decât atât”. *(Aplauze prelungite, vii aclamațiuni).*

VERIFICAT
 2017

VERIFICAT
 2007

6
w

18
18

18

18
18

2000w

ANTICARIAT Nr. 4
LEI 12

Lei 50.—